

IZ KAZNENOPRAVNE POVIJESTI

Miljenko Cvitanović*

SUDSKI PROCESI U SSSR OD 1936. DO 1938.: TZV. ČISTKE KAO ZLOUPORABA KAZNENOG POSTUPKA

*"The more innocent they are, the more they
deserve to die."* - B. Brecht
"Salus revolutiae suprema lex." - G. V.
Plehanov

Tridesete godine prošloga stoljeća obilježene su u bivšem SSSR-u tzv. "velikim terorom". Promatrajući to razdoblje s aspekta kaznenog procesnog prava, autor se u tekstu bavi s tri najveća i najvažnija procesa. Prikazujući tijek svakog procesa od optuživanja do izvršenja kazne, autor tvrdi da je, po prethodnom dogovoru istražnih tijela, suda, tužitelja i državne vlasti, ukupno 54 okrivljenika lažno optuženo i osuđeno uz kršenje temeljnih ljudskih prava i općih postulata znanosti i prakse kaznenog postupka, a mjestimično i pozitivnog zakonodavstva SSSR. Kao uzrok takvog postupanja, kroz kraći povijesni pregled identificirana su politička neslaganja u vrhu sovjetske države. Tako je zlorabljena sama institucija kaznenog postupka, kao sredstva kojim država osigurava da nakon počinjenja kaznenog djela nitko nedužan ne bude osuđen, a da se počinitelju kaznenog djela izrekne kazna ili neka druga mjera, uz zakonske uvjete i zakonit postupak. Autor zaključuje da takvo iskorištavanje prava u dnevnopolitičke svrhe ima izrazito ozbiljne negativne posljedice i upozorava da su takve pojave i danas prisutne.

I. UVODNE NAPOMENE

Montirani politički procesi postoje vjerojatno otkad postoje država i kazneno sudovanje. Nije rijetkost da se prilikom obračuna s političkim protivnicima koristi taj oblik zlorabe kaznenog postupka, često radi održavanja privida zakonitog postupanja i/ili uvjeravanja naroda u ispravnost načina i, još više, potrebe uklanjanja nepoželjnih osoba, na kraju uglavnom osuđenih kao izdajnika, a rehabilitiranih kasnije, najčešće nakon promjene režima.

* Miljenko Cvitanović, dipl. pravnik iz Zagreba. Članak predstavlja autorov diplomski rad na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, obranjen u lipnju 2004. godine pred povjerenstvom u sastavu: prof. dr. sc. I. Josipović, prof. dr. sc. D. Krapac i doc. dr. sc. Z. Đurđević.

Jedan od najpoznatijih takvih slučajeva, ili točnije niza takvih slučajeva, poznatijih pod skupnim imenom *čistke*¹ (rus. *чистки* engl. *purge trials*), dogodio se u prvoj polovini 20. stoljeća u ondašnjem Sovjetskom Savezu. Neka od imena iz tih procesa, kao npr. ime glavnog tužitelja Vyšinskog, danas su dio opće kulture, a događaji iz tog vremena našli su svoje mjesto i u književnosti, u čuvenom djelu Aleksandra Solženicina *Arhipelag Gulag*, romanu *Darkness at Noon* Arthura Koestlera ili briljantnoj paraboli Georgea Orwella *Životinjska farma*.

Ovaj tekst bavi se s tri najpoznatija procesa: suđenjem Zinovjevu i petnaestorici iz 1936., Pjatakovu i šesnaestorici iz 1937. i Buharinu i dvadesetorici drugih optuženih iz 1938. godine. Međutim, iako su ti procesi najpoznatiji, najvažniji, a vjerojatno i najzahvalniji za obradu, nisu i jedini, bilo ih je mnogo više. Neki od tih procesa bit će, kao npr. suđenje grupi Nikolaev-Kotolinov, s obzirom na njihovu važnost za temu ovog rada, ukratko obrađeni, a neki samo spomenuti.

Pritom će se, radi dokazivanja samog postojanja zlouporabe kaznenog postupka, tj. da je Staljin uistinu iskoristio formu kaznenog postupka za uklanjanje političkih neistomišljenika uz svesrdnu pomoć tužitelja, sudaca, redarstvenih vlasti, branitelja i samih optuženih, govoriti s jedne strane o, nazovimo je tako, subjektivnoj zlouporabi, odnosno o činjenici da je ondašnje kazneno procesno zakonodavstvo u takvim slučajevima bilo izrazito naklonjeno tijelima kaznenog progona, do razine koja se danas smatra apsolutno neprihvatljivom, a s druge strane o objektivnoj zlouporabi, naime o tome da su ta tijela mjestimično ipak smatrala da je potrebno i kršiti pozitivnopravne odredbe radi postizanja cilja.²

S obzirom na temu, tekst će neizbježno, ali isključivo koliko je potrebno, zadirati u dvije druge pravne discipline. Jedna je, razumljivo, kazneno materijalno pravo, s obzirom na kaznena djela koja su optuženima u tim procesima stavljana na teret, kao i kazne koje su bile zapriječene odnosno izrečene i nakon toga i izvršene; naročita će pažnja biti posvećena zloglasnom članku 58. Kaznenog zakona RSFSR. Druga disciplina je povijest prava i države; tako će, prije analize prvog suđenja, uvodni kronološki pregled prikazati povijesnu pozadinu u kojoj su se procesi odvijali i ujedno barem djelomice rasvijetliti specifičan razvoj događaja koji je doveo do njih, a istodobno, radi

¹ Taj se izraz također koristio u širem smislu, za masovna izbacivanja iz npr. Partije, vojske ili državnih tijela uopće, dakle, ne samo uklanjanje putem suda. Za transkripciju ćirilice u latinicu v. bilj. 28.

² Kao referentna točka iz današnje perspektive poslužit će nam Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske, za koji slobodno možemo ustvrditi da je za tu svrhu pogodan kao i bilo koji drugi moderni zakon o kaznenom postupku, a osim toga autor teksta poznaje ga bolje od ikog drugog takvog zakona. Više o problemima usporedbe ondašnjeg sovjetskog i današnjeg hrvatskog zakona vidi *infra*, III.A.

smještanja teme u širi kontekst staljinističke represije i njezina što potpunijeg prikaza, prije prelaska s jednog procesa na drugi, dakle između pojedinih poglavlja, ukratko će biti izloženi najznačajniji događaji u SSSR i svijetu, koji sa samim procesima stoje u bližoj ili nešto daljoj vezi.

Najvažniji problemi prilikom obrade ove teške (ne samo po opsegu materije), zahtjevne i nadasve atraktivne teme proizlaze jednim dijelom iz nedostupnosti sve potrebne literature³, a s druge strane iz autorova ograničenog *ad hoc* poznavanja ruskog jezika, ondašnjeg pravnog sustava i ruske i sovjetske povijesti uopće. Međutim, unatoč svim nedaćama, vjerujem da ovaj tekst pruža dovoljno dobar uvid u jednu od najvećih tragedija u povijesti prakse i znanosti kaznenog postupka i da je shodno tome uspješno opravdan naslov ovoga rada.

II. OD RASKOLA U PARTIJI DO ČISTKI

Prvi sukobi u Partiji⁴ javljaju se već krajem 1923. godine, a borbe unutar “stare garde” bit će najizraženije u iduće četiri godine.⁵

U siječnju 1924. umire Vladimir Iljič Uljanov⁶, poznatiji kao Lenjin (Ленин).⁷

Nakon reforme oružanih snaga Trocki je ostao načelnik *Revvoensoveta*⁸, ali mu je pozicija oslabljena smjenama nekoliko njegovih pristaša.⁹

³ To su npr. knjige: Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment*, Oxford University Press, New York, 1991., i Robert Tucker, Stephen Cohen, *The Great Purge Trial*, Grosset & Dunlap, New York, 1965. Većina raspoložive literature u najboljem slučaju tek se usput bavi kaznenim postupkom. Također, jedan od ključnih dokumenata, Zakon o kaznenom postupku RSFSR, nije mi nažalost bio dostupan u cijelosti, nego je u dijelovima rekonstruiran iz raznih izvora.

⁴ Ruska socijaldemokratska radnička partija osnovana je 1898., a 1903. razdvojila se na stranku menjševika i stranku boljševika, koja će kasnije izrasti u Komunističku partiju. Komunistička partija nosila je od 1918. do 1925. naziv Ruska komunistička partija (boljševika), skraćeno RKP (b), od 1925. do 1952. zvala se Svesavezna komunistička partija (boljševika) – SKP (b), a nakon te godine dobila je ime KPSS. U tekstu će se dosljedno koristiti naziv SKP (b) ili jednostavno Partija.

⁵ Giuseppe Boffa, *Povijest Sovjetskog Saveza I: od revolucije do Drugoga svjetskog rata*, Otokar Keršovani, Opatija, 1985., str. 228.

⁶ Za imena koja se spominju u tekstu v. poglavlje V. Kazalo imena.

⁷ Svi biografski podaci za koje nije naveden poseban izvor potječu s adrese: ”<http://www.hrono.ru/biograf/imena.html>”.

⁸ Revolucionarno vojno vijeće (*Революционный военный совет*), najviše vojno tijelo u zemlji. Trocki je dakle bio na čelu Crvene armije.

⁹ Boffa, *op. cit.*, str. 229-230.

U proljeće 1926. su Trocki, predsjednik IK Kominterne i član Politbiroa¹⁰ Zinovjev i član Politbiroa i zamjenik predsjednika SNK¹¹ Kamenev nastupili kao ujedinjena opozicija, tražeći povećanje radničkih plaća, veće poreze za “novu buržoaziju” i petogodišnji plan temeljen na industriji, istovremeno napadajući Staljinovu ideju o “socijalizmu u jednoj zemlji”, ali poraženi su i u CK i u partijskoj bazi. Zinovjev je u srpnju isključen iz Politbiroa. U jesen iste godine Trocki, Zinovjev, Kamenev, Pjatakov, Sokoljnikov i Evdokimov potpisali su deklaraciju kojom su se, ostajući doduše vjerni svojim stavovima, odrekli svojih metoda i frakcionaštva, ali ni to im nije pomoglo. U listopadu su i Trocki i Kamenev izbačeni iz Politbiroa.¹²

U srpnju umire F. Dzeržinski, osnivač VČK¹³ i načelnik OGPU.¹⁴ Naslijedio ga je njegov zamjenik Menžinski.¹⁵

U listopadu 1927. Trocki i Zinovjev isključeni su iz CK.

Naposljetku, opozicionari su na XV. kongresu u prosincu 1927. isključeni iz Partije. Bio je to njihov potpuni poraz. A prije samo nekoliko godina, točnije od 1922. do 1925., Zinovjev i Kamenev su zajedno sa Staljinom činili tzv. *trojku* (neformalno i najmoćnije tijelo u zemlji) i bili njegovi saveznici u borbi protiv Trockog.¹⁶

Trocki je u siječnju 1928. prisilno odveden u Alma Atu, a u veljači 1929. deportiran u Tursku. Trockisti su te godine od “antipartijskog” elementa “unaprijeđeni” u “antisovjetski”.¹⁷

U ožujku je održan tzv. Šahtinski proces, na kojem je na smrt osuđeno jedanaest od pedeset trojice sovjetskih i stranih inženjera optuženih za sabotaze u *Donbassu*.¹⁸

Sredinom 1928. Staljin se sukobio s novim protivnicima, tzv. “desnim skretanjem”, čiji su najistaknutiji predstavnici bili Buharin, Rykov i Tomski,

¹⁰ Najviše izvršno tijelo u Partiji. Na partijskom kongresu delegati su birali članove CK, koji su birali članove Politbiroa, a ovi su opet birali glavnog tajnika (generalni sekretar ili *gensek*). Politbiro je stvoren 1919., a prvi članovi bili su Lenjin, Trocki, Kamenev, Staljin i Krestinski, te Buharin, Zinovjev i Kalinin kao kandidati za članove (sastav Politbiroa rotirao se periodički). Godine 1952. Politbiro je nazvan Prezidij, a 1966. vraćen mu je stari naziv.

¹¹ Vijeće narodnih komesara (*Совет народных комиссаров*), često zvano i *sovnarkom*. SNK, prva sovjetska vlada, osnovan je 1917., a 1946. dobio je naziv Vijeće ministara SSSR.

¹² Boffa, *op. cit.*, str. 236-238.

¹³ Sveruska izvanredna komisija (*Всероссийская чрезвычайная комиссия*), često zvana i jednostavno *čeka* ili *večeka*. VČK je osnovan 7. prosinca 1917. kao brzo i efikasno sredstvo sa zadatkom borbe protiv kontrarevolucije i sabotaze.

¹⁴ Ujedinjena državna politička uprava (*Объединенное государственное политическое управление*). VČK je 6. veljače 1922. pretvoren u GPU (Državnu političku upravu), a 6. srpnja 1923. GPU postaje OGPU.

¹⁵ Boffa, *op. cit.*, str. 237.

¹⁶ *Id.*, str. 229 i 242.

¹⁷ *Id.*, str. 242 i 260.

¹⁸ Donecki ugljeni bazen (*донецкий каменноугольный бассейн - донбасс*)

svi članovi Politbiroa. Buharin, koji je Staljinu pružio bezrezervnu podršku u borbi protiv Trockog, sada se protivio njegovoj metodi kolektivizacije i otkupa žita, i općenito Staljinovu odnosu prema selu. Međutim, Staljin je i ovaj put odnio pobjedu, iskoristivši pritom i Šahtinsku aferu kao dokaz strane intervencije i novih razdora u društvu.¹⁹

Trojica “desnih” isključeni su iz Politbiroa: Buharin u studenom 1929., Tomski u srpnju 1930., a Rykov u prosincu iste godine. Rykov je morao odstupiti i s mjesta predsjednika SNK u korist V. Molotova.²⁰

Kampanja protiv “buržoaskih specijalista” nastavljena je u studenom i prosincu 1930. suđenjem osmorici članova izvršnog odbora Industrijske partije (“Prompartije”).²¹

U siječnju 1932. uputio je Trocki, kojem je već bilo oduzeto državljanstvo, poznati poziv na “uklanjanje Staljina”, protumačen kao poziv na ubojstvo, iako je Trocki tvrdio da se to odnosilo na položaj glavnog tajnika (*genseka*) CK Partije.²²

U rujnu je M. Rjutin, jedan od moskovskih buharinovaca, objavio poziv “Svim članovima SKP (b)”, memorandum na 165 stranica koji je postao poznat kao tzv. *Rjutinska platforma* i u kojem se tražilo zaustavljanje kolektivizacije, smanjivanje otkupa, a prije svega uklanjanje Staljina, “zlog duha Revolucije”, silom. Staljin je tražio da se Rjutin osudi na smrt, ali je, zahvaljujući protivljenju Kirova i Ordžonikidzea, između ostalih, kažnjen s 10 godina zatvora.²³

U prosincu 1932. obustavljeno je primanje novih članova u Partiju, a u iduće dvije godine isključeno ih je oko milijun i 200 tisuća.²⁴

U siječnju i veljači 1934. održan je XVII. kongres Partije. Na glasanju za CK SKP (b) protiv Staljina je glasalo 270 delegata, ali je svejedno izabran u CK, budući da je broj kandidata na listi odgovarao broju mjesta u CK.²⁵ Pripadnici nekadašnje opozicije, Buharin, Rykov, Zinovjev, Kamenev, Tomski i mnogi drugi, izjavili su na Kongresu da se kaju i da je Staljin bio u pravu.²⁶

GPU je uklopljen u novu državnu organizaciju, NKVD.²⁷

Umire V. Menžinski, načelnik NKVD-a. Naslijedio ga je njegov zamjenik Jagoda.

¹⁹ Boffa, *op. cit.*, str. 251-261.

²⁰ *Id.*, str. 323.

²¹ *Id.*, str. 327.

²² *Id.*, str. 334.

²³ *Id.*

²⁴ *Id.*, str. 335.

²⁵ Medvedev navodi da je po naredbi Kaganoviča 267 listića uništeno i da je na sjednici objavljeno da su i protiv Kirova i protiv Staljina bila samo 3 glasa. v. Roy Medvedev, *Neka historija sudi*, Naprijed, Zagreb, 1989. (u daljnjem tekstu: Medvedev 1), str. 213-214.

²⁶ Boffa, *op. cit.*, str. 349.

²⁷ Narodni komesarijat za unutarnje poslove (*Народный комиссариат внутренних дел*), poznat i kao *narkomvnudel*. NKVD će 1946. postati Komitet za državnu sigurnost (KGB).

Sergej Kirov²⁸ (Киров), član Politbiroa i tajnik CK SKP (b), ubijen je 1. prosinca 1934. u Smoljnom. Ubojica, Leonid Nikolaev, uhićen je na licu mjesta. Ubrzo su krenule priče da je Staljin dao ubiti Kirova, plašeći se njegove popularnosti još od XVII. kongresa, a nakon što je 1956. održana nova istraga o Kirovljevom ubojstvu, Hruščov je rezultat istrage zatvorio u sef uz riječi: “Dok u svijetu postoji imperijalizam, mi ne možemo objaviti takav dokument.”²⁹

Međutim, ako i nije dao ubiti Kirova, Staljin se svakako dobro okoristio njegovom smrću. Tako je već navečer 1. prosinca tajnik CIK SSSR Eņukidze na Staljinovu telefonsku zapovijed sastavio i odmah objavio (formalna suglasnost ostalih članova Politbiroa, SNK i CIK-a pribavljena je dva dana poslije)³⁰ odluku CIK-a *O unošenju izmjena u postojeće kaznenoprocne kodekse saveznih republika*. Odluka je glasila:

“Centralni Izvršni Komitet Saveza SSR odlučuje:

Unijeti sljedeće izmjene u postojeće kaznenoprocne kodekse saveznih republika o istrazi i razmatranju slučajeva terorističkih organizacija i terorističkih akata protiv pripadnika sovjetske vlasti:

1. Istragu u takvim slučajevima završavati u roku ne dužem od deset dana.
2. Optužnicu uručiti okrivljenima 24 sata prije početka glavne rasprave.
3. Slučajeve raspravljati bez sudjelovanja stranaka.
4. Ulaganje žalbi i molbi za pomilovanje ne dozvoljavati.
5. Presude na najstrožu kaznu” (*tj. smrtnu, op. M. C.*) “izvršavati neposredno po donošenju presude.”³¹

Upravo je nevjerojatno da je takva odluka donesena već istog dana kad je ubijen Kirov, dakle u trenutku kad još nije ni bila počela istraga, a kako je to bio prvi takav slučaj, Staljin nikako nije mogao znati da je ubojstvo izvršeno iz

²⁸ Napomena glede transkripcije imena na latinicu: radi što veće vjernosti izvorniku, u tekstu su imena samo transkribirana s azbuke, tj. nije navedeno kako se izgovaraju. Treba znati da se npr. Kamenev izgovara približno kao “Kamjenjev”, Ežov kao “Ježov”, itd., ali budući da (kao ni kod npr. engleskog ili njemačkog jezika) ruske riječi nije moguće posve točno fonetski zapisati, a osim toga takvo pisanje nije u duhu hrvatskog jezika, odlučio sam se za ovu varijantu. Uz to, u zagradama je ostavljeno izvorno pisanje pojedinih imena radi lakšeg snalaženja. Pritom, budući da se znakovi “ы” i “и” čitaju kao “i”, radi povratne transkripcije “и” se ovdje piše kao “i”, a “ы” kao “y”. Međutim, imena su ipak radi korištenja u tekstu na hrvatskom jeziku djelomično prilagođena – tako imena koja u izvorniku završavaju na –ij ovdje završavaju na –i i dekliniraju se prema hrvatskim jezičnim pravilima (tako npr. Vyšinski, gen. Vyšinskog; umjesto izvornog Vyšinskij, Vyšinskogo). Za korištenje tuđica iz ruskog i transliteraciju s ćirilice vidi npr. Babić, Finka, Moguš, Hrvatski pravopis, Školska knjiga, Zagreb, 1971.

²⁹ Medvedev 1, str. 216.

³⁰ *Id.*, str. 219-220.

³¹ Istorija zakonodatel'stva SSSR i RSFSR po ugovornom procesu i organizaciji suda i prokurature 1917-1954 gg: sbornik dokumentov / pod redakcij S. A. Golunskogo: sbornik sostavil L. N. Gusev, Gosudarstvennoe izdatel'stvo juridičeskoj literatury, Moskva, 1955., str. 519. Ako nije drugačije naznačeno, svaki prijevod u ovom tekstu je autorov.

terorističkih pobuda i da to nije i posljednji teroristički čin. Autor misli da ta odluka označava početak³² (ako izuzmemo do danas nerasvijetljeno Kirovljevo ubojstvo) Staljinova obračuna s političkim protivnicima i da je donesena upravo s tom namjerom. Zato se u ovom tekstu govori upravo o “zlouporabi” kaznenog postupka: ako je kazneni postupak sredstvo kojim država osigurava da nitko nedužan ne bude osuđen, a da se počinitelju kaznenog djela izrekne kazna ili druga mjera, i to uz uvjete koje predviđa zakon i na temelju zakonitog postupka, Staljin i njegovi neposredni izvršitelji takvim su izmjenama relevantnih propisa i načinom vođenja konkretnih sudskih postupaka, sve radi toga da se unaprijed određeni (gdjekad i poimence) nevini ljudi što brže i što lakše osude, zlouporabili ne samo pojedine sudske procese nego i samu instituciju kaznenog postupka. Za sve što je uslijedilo povod je bio, ili bolje rečeno izgovor, Kirovljevo ubojstvo, a pravi uzrok bio je Staljinov strah od suparnika i gubitka vlasti i moći, strah lako objašnjiv navedenim događajima.

U skladu s tom odlukom provedena je istraga o ubojstvu Kirova. Već 27. prosinca objavljena je optužnica protiv tzv. “lenjingradske grupe”, koju su činili Nikolaev, Kotolinov, Rumjancev, Mandeljštam, Sosicki i još devetorica optuženih. Suđenje je trajalo svega dva dana. Nikolaev, koji je u istrazi nekoliko puta mijenjao priču i čak tvrdio da su *čekisti* ubili Kirova, sada je sve priznao, a unatoč tome što je većina ostalih optuženih izjavila da Nikolaeva nikad prije nisu vidjeli, svi su osuđeni na smrtnu kaznu.³³

U siječnju iduće godine održan je prvi proces bivšim vođama opozicije, tzv. “moskovskom centru”. Među optuženima bili su Zinovjev, Kamenev, Evdokimov, Bakaev i Gertik. Iako sud, kako je stajalo u presudi, nije mogao neposredno povezati kontrarevolucionarne aktivnosti “zinovjevaca” s ubojstvom Kirova, zbog “moralne odgovornosti za ubojstvo Kirova” (tj. zato što su svojim političkim djelovanjem stvorili pogodno okruženje za ubojstvo) Zinovjev je osuđen na 10, a Kamenev na 5 godina zatvora.³⁴

Filipp Medved, načelnik lenjingradske uprave NKVD-a, i 11 njegovih kolega osuđeni su na zatvorske kazne u trajanju od jedne do deset godina zbog nemarnosti, jer su navodno znali za plan ubojstva Kirova. Borisov, načelnik Kirovljeva osiguranja, poginuo je u prometnoj nesreći, a Hruščov je na XXII. kongresu Partije izjavio da su ga ubili ljudi koji su ga vozili u zatvor.³⁵

Umro je Valerian Kujbyšev, član Politbiroa i bivši načelnik *Gosplana*.³⁶

³² A. Smirnov u svojoj disertaciji smatra da je priprema za represije počela već odlukom VCIK-a, CIK-a i SNK-a od 3. rujna 1928., kojom je istražni aparat stavljen pod nadležnost prokurature, bez ikakve sudske kontrole, v. A. V. Smirnov, *Tipologija ugovornog sudoproizvodstva*, Moskva, 2001., na <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/sav-d0.htm>.

³³ Medvedev 1, str. 220-221. Nikolaevljeva supruga M. P. Draule isključena je iz Partije zbog “pomanjkanja budnosti” i strijeljana, a ista sudbina snašla je i njegovu majku, brata i sestru.

³⁴ *Id.*, str. 223.

³⁵ *Id.*, str. 219.

³⁶ Državna komisija za planiranje (*Государственная плановая комиссия*)

U ožujku 1935. kazneno zakonodavstvo SSSR pooštreno je donošenjem Zakona o kažnjavanju članova obitelji izdajica domovine, po kojem su članovi obitelji izdajnika mogli biti protjerani u udaljene krajeve SSSR, bez obzira na to jesu li imali veze s izdajom. U travnju je CIK SSSR ukazom omogućio kažnjavanje djece od 12 godina naviše svakom kaznom, pa i smrtnom.³⁷

U lipnju je Eņukidze isključen iz Partije zbog "političke i moralne razuzdanosti".³⁸

U srpnju je daleko od očiju javnosti održano drugo suđenje Kamenevu i još tridesetsedmorici zbog zavjere protiv Staljina. Kamenevu je kazna produžena na 10 godina.³⁹

Još 250.000 članova izbačeno je te godine iz Partije.⁴⁰

Veliki ruski pjesnik A. M. Peškov, poznatiji kao Maksim Gorki, umire u lipnju 1936.

U kolovozu je održan prvi od triju najvećih procesa.

III. SUĐENJE TZV. TROCKISTIČKO-ZINOVJEVSKOM KONTRAREVOLUCIONARNOM BLOKU⁴¹ (Процесс троцкистско-зиновьевского контрреволюционного блока)

A. Optužnica

U Moskvi je 14. kolovoza 1936. sastavljena optužnica (*обвинительное заключение*). Optuženi su:

1. ZINOVJEV (Зиновьев), Grigorij Evseevič, rođen 1883., službenik (*служащий*);
2. KAMENEV (Каменев), Lev Borisovič, rođen 1883., službenik;

³⁷ Medvedev 1, str. 225.

³⁸ Boffa, *op. cit.*, str. 385. Međutim, navedeno obrazloženje uopće nije bilo predviđeno u Statutu kao razlog za isključenje. Boffa tvrdi da je pravi razlog bio Eņukidzeov sukob s Berijom koji je u svojoj knjizi neke Eņukidzeove zasluge pripisao Staljinu.

³⁹ *Id.*, str. 386.

⁴⁰ *Id.*

⁴¹ Ovo poglavlje temelji se na izvještaju pod nazivom: Report of Court Proceedings: The Case of the Trotskyite-Zinovievite Terrorist Centre, Heard Before the MILITARY COLLEGIUM OF THE SUPREME COURT OF THE U.S.S.R., Moscow, August 19-24, 1936., koji je na engleskom jeziku 1936. objavio NKJu (Narodni komesarijat pravde/*Народный комиссариат юстиции - НКЮ*) i koji se u cijelosti može naći na adresi "http://art-bin.com/art/omoscwotoc.html (i dalje). Budući da su tekstovi u elektroničkom obliku u pravilu manje pouzdani, usporedbom s više tiskanih izvora (Boffa, Medvedev) utvrđena je autentičnost sadržaja. Međutim, za razliku od izvještaja na kojima se zasnivaju iduća dva poglavlja, ovaj izvještaj nije *verbatim*, nego sumarni, tj. ne donosi cjelovit stenogram, pa predstavlja nešto slabiji izvor.

3. EVDOKIMOV (Евдокимов), Grigorij Eremeevič, rođen 1884., službenik;
4. BAKAEV (Бакаев), Ivan Petrovič, rođen 1887., službenik;
5. MRAČKOVSKI (Мрачковский), Sergej Vitalevič, rođen 1888., službenik;
6. TER-VAGANJAN (Тер-Ваганян), Vagaršak Arutjunovič, rođen 1893., službenik;
7. SMIRNOV (Смирнов), Ivan Nikitič, rođen 1880., službenik;
8. DREJCER (Дрейцер), Efim Aleksandrovič, rođen 1894., službenik;
9. REJNGOLJD (Рейнгольд), Isaak Isajevič, rođen 1897., službenik;
10. PIKELJ (Пикель), Rihard Vitoldovič, rođen 1896., službenik;
11. GOLJCMAN (Гольцман), Eduard Solomonovič, rođen 1882., službenik;
12. DAVID, Fritz, alias KRUGLJANSKI (Круглянский), Ilja-David Izrailevič, rođen 1897., službenik;
13. OLJBERG (Ольберг), Valentin Pavlovič, rođen 1907., službenik;
14. BERMAN-JURIN (Берман-Юрин), Konon Borisovič, rođen 1901., službenik;
15. LURJE (Лурье), Moisee Iljič, rođen 1897., službenik;
16. LURJE, Natan Lazarevič, rođen 1901., službenik.

Glavna rasprava otvorena je 19. kolovoza 1936. u 12:10 u Oktobarskoj dvorani Doma sindikata, pred tročlanim vijećem Vojnog odjela Vrhovnog suda SSSR. Vijeće su činili predsjednik (*председательствующий*) Vasilij Uljrih⁴² (Ульрих), armijski vojni jurist (*армвоенюрист*)⁴³, i članovi I. Matulevič (Матулевич), vojni jurist zbora (*корвоенюрист*) i I. Nikičenko (Никиченко), divizijski vojni jurist (*диввоенюрист*), te pričuvni član I. Goljakov (Голяков). Za zastupnika optužbe određen je glavni državni odvjetnik - prokuror⁴⁴ (*прокурор*) SSSR, Andrej Januarjevič Vyšinski (Вышинский), bivši menjševik, koji je uistinu kao nitko drugi “svoje ime zauvijek vezao za taj i za druge slične žalosne procese”.⁴⁵ Neki od optuženih suđenje su dočekali služeći zatvorske kazne, što je službenicima NKVD-a omogućavalo da ih “pripreme”; tako je Kamenev bio osuđen na 10 godina na već spomenutom tajnom suđenju. Tih su godina tajna suđenja bila učestala pojava, često čak i bez sudjelovanja tužitelja.

⁴² Uljriha je upravo Trocki, kao načelnik *Revvoensoveta*, imenovao na dužnost vojnog suca.

⁴³ U zagradama su izvorne titule članova sudskog vijeća. Na engleskom one redom glase *Army Military Jurist*, *Army Corps Military Jurist*, *Divisional Military Jurist* i *Military Jurist of First Rank*. Takav prijevod na hrvatski korišten je i u: Roy Medvedev, Buharinove posljednje godine, Globus, Zagreb, 1980. (u daljnjem tekstu: Medvedev 2).

⁴⁴ Pored izraza “prokuror”, koristio se i izraz “državni tužitelj” (*государственный обвинитель*) i “javni tužitelj” (*общесмвенный обвинитель*).

⁴⁵ Boffa, *op. cit.*, str. 386.

S druge strane, mnogi “optuženici” nisu ni vidjeli suda, već su im kazne određivale trojke NKVD-a i razna “specijalna vijeća”.⁴⁶ Ovaj je proces bio javan, ali Medvedev navodi da je ta javnost bila tek formalna i da su većinu “javnosti” u dvorani činili službenici NKVD-a.⁴⁷

Predsjednik vijeća proglasio je raspravu otvorenom, utvrdio istovjetnost optuženika i upitao ih za eventualne prigovore na sastav vijeća ili predstavnika optužbe. Nakon što je dobio negativan odgovor, obznanio je da su se svi optuženi odrekli prava na branitelja⁴⁸ i da im kao takvima pripadaju sva procesna prava, uključujući i pravo da završnu riječ održe poslije tužitelja. Začudo je činjenica da za tako teške optužbe (za koje je, uostalom, bila zapriječena smrtna kazna) nije bila propisana obvezna obrana uz branitelja. Usporedbe radi, prema čl. 65. Zakona o kaznenom postupku Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: ZKP RH), ako se postupak vodi zbog kaznenog djela za koje se može izreći kazna dugotrajnog zatvora, okrivljenik mora imati branitelja već pri prvom ispitivanju, a ako optuženi ne uzme sam branitelja, predsjednik suda postaviti će mu branitelja po službenoj dužnosti za daljnji tijek kaznenog postupka do pravomoćnosti presude.

Kada se govori o usporedbi ZKP RSFSR i ZKP RH, potrebno je napomenuti sljedeće: uspoređivati dva propisa po kvaliteti u načelu je posve besmisleno, naročito kad ih dijeli društveno uređenje, zemljopisni položaj, razdoblje od 70-ak godina itd. Međutim, ovdje se ne radi o usporedbi tehničkih rješenja. Staljin i njegovi zakonodavci nisu načinili omašku, niti su jednostavno imali neko drukčije viđenje. Naprotiv, sve promjene, kao što je to već spomenuta odluka CIK SSSR, koje su otežavale procesni položaj okrivljenika donesene su svjesno i namjerno baš iz tog razloga, imajući na umu unaprijed određene okrivljenike, a s istim su ciljem poslije i prekršene neke odredbe ZKP RSFSR koje nisu bile izmijenjene. Svrha ovog rada nije prikazati neslaganja i razilaženja sovjetskog i hrvatskog zakona, nego dokazati namjeru i ostvarenje te zlouporabe. Stoga i nije nužno uspoređivati ZKP RSFSR i ZKP RH, već se može govoriti o idejama koje stoje iza pojedinih odredbi. Propisujući obveznu obranu uz branitelja, zakonodavac smatra da u određenim situacijama (koje se, naravno, razlikuju od zakona do zakona) na strani okrivljenika ili na strani kaznenog djela postoje posebno ozbiljne okolnosti koje zahtijevaju dodatnu sigurnost u obliku obvezne prisutnosti branitelja; a ako zapriječena smrtna kazna ne ulazi u krug tih ozbiljnih situacija, onda teško da ijedna druga situacija može zahtijevati takvu dodatnu sigurnost.

⁴⁶ Specijalna vijeća pri NKVD-u, kao “izvansudski organ kaznene represije”, uvedena su odlukom CIK-a od 10. srpnja 1934., v. A. V. Smirnov, *op. cit.*

⁴⁷ Medvedev 1, str. 229, 223, 319 i dalje.

⁴⁸ Prema Medvedevu odbijeni su prijedlozi određenog broja stranih odvjetnika da preuzmu obranu optuženih, v. Medvedev 1, str. 229.

Nakon toga je tajnik suda, vojni jurist prvog reda (*военный юрист 1-го ранга*) A. Kostjuško (Костюшко) pročitao optužnicu. Okrivljeni Zinovjev, Kamenev, Evdokimov, Bakaev, Mračkovski, Ter-Vaganjan i Smirnov optuženi su da su 1932.-1936. organizirali više terorističkih grupa radi ubojstva Staljina, Vorošilova, Ždanova, Kaganoviča, Kirova, Kosiora, Ordžonikidzea i Postyševa te da su organizirali i 1. prosinca 1934. preko ilegalne lenjingradske terorističke grupe Nikolaev-Kotolinov izvršili ubojstvo S. Kirova, čime su počinili kaznena djela iz čl. 58-8. i čl. 58-11. Kaznenog zakona RSFSR (u daljnjem tekstu: KZ RSFSR), a Drejcer, Rejngoljd, Pikelj, Goljcmann, David, Oljberg, Berman-Jurin, M. I. Lurje i N. L. Lurje optuženi su da su, kao članovi ilegalne terorističke trockističko-zinovjevističke organizacije, sudjelovali u pripremama za ubojstvo navedenih vođa Partije i države, odnosno da su počinili kaznena djela iz čl. 19., čl. 58-8. i čl. 58-11. KZ RSFSR. Članak 58. KZ RSFSR odnosio se na “kontrarevolucionarnu djelatnost”; stavak 8. posebno na “počinjenje terorističkih akata protiv predstavnika sovjetske vlasti ili aktivista revolucionarnih radničkih i seljačkih organizacija, i sudjelovanje u počinjenju tih akata, bez obzira na to pripadaju li počinitelji kontrarevolucionarnoj organizaciji”, a stavak 11. na “udruživanje radi pripreme ili počinjenja djela” iz prethodnih stavaka tog članka, kao i na sudjelovanje u takvom udruženju. Po čl. 19. KZ RSFSR pokušaj i pripreme kažnjavaju se kao i počinjeno djelo, pri čemu će se sud prilikom određivanja kazne (odnosno “mjere društvene zaštite”) voditi stupnjem opasnosti koju predstavlja osoba počinitelja, stupnjem izvršenja djela i nastanka njegovih posljedica, kao i razlozima zbog kojih kazneno djelo nije do kraja izvršeno.

Današnjem pravniku vjerojatno je neobično da Vrhovni sud sudi u prvom stupnju (prema čl. 21. ZKP RH Vrhovni sud nikad ne sudi tako), iako je u SSSR postojalo trostupanjsko sudovanje još od 1922., kao i da vojni odjel sudi civilima. Međutim, kao što se može vidjeti, to je posve u skladu sa spominjanom odlukom CIK SSSR kojom se u takvim slučajevima zabranjuje kasacijsko sudovanje, premda bi težina djela koja se optuženima stavlja na teret upravo zahtijevala mogućnost provjere presude na višem stupnju. Može se reći da je takvo postupanje primjerenije ratnom stanju, kao da su u vrhu sovjetske države uistinu smatrali da su “u ratu s teroristima”, kao što to i danas neki vjeruju za sebe.

Optužnica bi, prema načinu na koji je pisana, prije mogla biti optužena za beletristiku nego za pravni dokument; tako su prema riječima Vyšinskog optuženi “ispunjeni teškom mržnjom prema socijalističkim pobjedama naše zemlje”, a ni sami okrivljeni ne zaostaju mnogo. Kamenev npr. u istrazi priznaje da je “uspjeh politike Centralnog komiteta izazvao u nama novi val neprijateljstva i mržnje prema vodstvu Partije, a prvenstveno prema Staljinu”, kao i da se moglo očekivati “da ćemo odustati od borbe”, (*nakon uspjeha CK, op. M. C.*) “ali logika kontrarevolucionarne borbe, beskompromisna težnja za moći odvela

nas je u drugom smjeru". Osim drugarske samokritike, optuženi iskazuju i divljenje tom vodstvu koje tako bezdušno mrze; Rejngoljd se u jednom trenutku požalio da je "stasalo vodstvo bilo od prejakog granita koji se nikako neće raspasti sam od sebe". Na drugom mjestu, obrazlažući potrebu za ubojstvom i drugih rukovodilaca osim samog Staljina, Zinovjev se poslužio krasnom pjesničkom figurom: "Nije dovoljno posjeći samo hrast, potrebno je posjeći i sve mladice oko njega". Izvještačenost takvih "priznanja" očita je na prvi pogled.

Prema optuženima koji tako lijepo govore o njegovim nadređenima nema Vyšinski međutim nikakvih obzira; oni su za njega "politički ubojice", "kontra-revolucionarna banda ubojica koja se pokušala dokopati vlasti svim mogućim sredstvima", "licemjeri" i slično, a tek će poslije predstaviti svu širinu svog vokabulara.

A da mu nijedna metoda diskreditacije nije strana, pokazuje Vyšinski malo dalje u optužnici, istaknuvši navodnu vezu okrivljenih s Gestapom i tajnim službama Njemačke i Japana. Iz današnje perspektive optuživati trockiste i Židove za suradnju s nacističkom Njemačkom zvuči upravo smiješno.

Podsjetivši na suđenje grupi Nikolaev-Kotolinov za ubojstvo Kirova, kao i na prošlogodišnje suđenje tzv. "moskovskom centru", zbog kojeg su neki ovdje optuženi još uvijek sjedili u zatvoru, Vyšinski sada tvrdi da istražne vlasti nisu bile u potpunosti utvrdile činjenično stanje i da novootkriveni dokazi govore da je "moskovski centar" izravno odgovoran za to ubojstvo. Dakle, Zinovjeva, Kameneva, Evdokimova i Bakaeva očekuje novo suđenje s istom optužbom, a razlog za takvo postupanje, protivno načelu *non bis in idem*, dokazi su, navodno novootkriveni, a zapravo "proizvedeni" u majstorskoj radionici NKVD-a.

Prema tome, Vyšinski smatra da su istražne vlasti ustanovile:

1. da su 1932. zinovjevisti Zinovjev, Kamenev, Evdokimov i Bakaev, s jedne strane, i trockisti Smirnov, Ter-Vaganjan i Mračkovski, s druge, formirali ujedinjeni centar,
2. da je baza za to ujedinjenje bilo zajedničko viđenje terorizma kao sredstva borbe protiv vodstva SKP (b) i vlade,
3. da je ujedinjeni blok od tog trenutka nadalje organizirao terorističku djelatnost protiv vodstva Partije i vlade po nalogu L. D. Trockog,
4. da je blok organizirao posebne terorističke grupe s ciljem ubojstva drugova Staljina, Vorosilova, Kaganoviča, Kirova, Ordžonikidzea, Ždanova, Kosiora, Postyševa i drugih,
5. da je, naposljetku, jedna od tih grupa po izravnom nalogu Zinovjeva i Trockog i pod izravnim vodstvom ujedinjenog centra ubila Kirova.

Međutim, Vyšinski ne obrazlaže kako su to istražne vlasti ustanovile; on u optužnici ne nudi nikakve dokaze, osim da su svi optuženi, s iznimkom Smirnova, u potpunosti priznali svoju krivnju, a Smirnovu je dio koji on ne priznaje "dokazan" iskazima ostalih optuženih. "Dokazima" prokurora Vyšinskog i priznanjima optuženih, s obzirom na to da predstavljaju jedan od ključnih

problema ovog i idućih procesa, posvetit će se u ovom tekstu posebna pažnja.

Vyšinski dodaje da Trockij i njegov sin, Lev Sedov⁴⁹, trenutno u inozemstvu, po povratku u zemlju podliježu uhićenju i suđenju te da se slučaj osumnjičenih Gertika, Grinberga, Gavena, Kareva, Kuzmičeva, Konstanta, Matorina, Paula Oljberga, Radina, Safonove, Faiviloviča, Šmita i Estermana, budući da istraga još nije završena, odlaže za posebno suđenje.

Nakon čitanja optužnice, predsjednik vijeća Uljrih zatražio je od okrivljenika da se izjasne o svojoj krivnji za kaznena djela koja im se stavljaju na teret. Smirnov i Goljcmann odgovorili su da su bili pripadnici trockističko-zinovjevističkog bloka, da su bili u osobnom kontaktu s Trockim i trockistima u inozemstvu, ali da nisu osobno sudjelovali u terorističkim aktima, a Smirnov je posebno priznao i da je politički odgovoran za djela trockističko-zinovjevističkog bloka. Ostali okrivljenici izjasnili su se krivima po svakoj točki optužnice. Nakon kratke stanke od 15 minuta proces je nastavljen ispitivanjem Mračkovskoga.⁵⁰

B. Dokazni postupak

Optuženik (*подсудимый*)⁵¹ Mračkovski, član Partije od 1905., 1933. isključen je iz nje zbog aktivnosti tzv. "saveza marksista-lenjinista"⁵² i osuđen na 5 godina zatvora, tako da je ovo suđenje dočekao u zatvoru. Prema navodima državnog odvjetnika, Mračkovski je još od 1923. u dosluhu s Trockim obavljao antisovjetske djelatnosti, doduše bez prave političke platforme, a zajedno sa Smirnovim i Ter-Vaganjanom od 1931. planirao je ubojstvo Staljina.

Po nalogu Trockog, trockistički je blok 1932. zbog vlastite slabosti i nedovoljnosti pripremio ujedinjenje sa zinovjevistima, a Mračkovski se po vlastitim riječima još 1929. vratio iz egzila s "perfidnom namjerom nastavka borbe protiv Partije". Prema tome, jedan od ključnih problema čistki je izjednačavanje političke borbe s terorizmom, antidržavnom djelatnošću i, uopće, kaznenim djelom, a glavna je krivnja optuženih njihova namjera da svrgnu Staljina.

Međutim, ni ovdje ni u daljnjem tijeku suđenja Vyšinski nije ponudio niti jedan konkretan dokaz; naprotiv, krivnja pojedinog optuženika dokazuje se isključivo priznanjem i iskazima drugih optuženih. Čak i kad su se spominjali drugi mogući, pisani dokazi, kao što je navodno pismo s direktivama za ubojstvo Staljina koje je Trockij uputio Drejceru, postojanje tog pisma "dokazano" je

⁴⁹ Žena Trockog zvala se Sedova; otuda njegovu sinu prezime Sedov.

⁵⁰ August 19 (morning session), <http://art-bin.com/art/omosc19m.html>

⁵¹ Rječnik kojim se sam koristio, a koji nije rječnik pravnih pojmova, ne razlikuje izraze *подсудимый* i *обвиняемый* i za oba daje prijevod "optuženik, okrivljenik".

⁵² Rjutinova grupa.

isključivo iskazima optuženih, budući da je samo pismo na kraju “uništeno iz razloga sigurnosti”.

Mračkovski nadalje tvrdi da se 1932. krenulo s ujedinjenjem trockista i zinovjevista na zajedničkoj, terorističkoj platformi, kao i da je 1934. susreo Kameneva, koji mu se požalio da provođenje terorističkih akata ide sporo te mu povjerio da Bakaev u Leningradu organizira ubojstvo Kirova. Na izravno pitanje Vyšinskog, Mračkovski je odgovorio da ništa nije činio bez Smirnovljeva znanja i da je Smirnov poznavao ljude koje je Mračkovski uvježbavao za terorističke čine, što je Smirnov zanijekao.

Nakon Mračkovskog ispitivan je Evdokimov, član Partije od 1918., od 1934. član CK SKP (b) i glavni tajnik sjevernokavkaskog *krajкома*.⁵³ Kako je prokuror Vyšinski razgovarao s okrivljenima, pokazuje i ovaj dijalog:

“Na suđenju u Lenjingradu, 15.-16. siječnja 1935., vi ste ustvrdili da niste imali ništa s ubojstvom.” (*Kirova, op. M. C.*) “Tada niste govorili istinu?” upitao je Vyšinski.

“Da, zavarao sam sud”, odgovorio je Evdokimov.

“Mislili ste da ste zavarali sud, ali vaša prijevara nije bila uspješna i sad je razotkrivena.”

“Da”, potvrdio je Evdokimov.⁵⁴

Evdokimov je priznao da je ubojstvo Kirova izvršeno po izravnim uputama trockističko-zinovjevskog bloka te da su prilikom jednog razgovora on, Mračkovski, Ter-Vaganjan i Smirnov prihvatili terorizam kao metodu borbe, a naročito je Smirnov “bio naklonjen terorizmu”. Prisjetio se i sastanka u Zinovjevljevu ljetnikovcu, gdje je Zinovjev u nazočnosti Kareva i Kameneva povjerio Bakaevu organizaciju terorističkih akata protiv Staljina i Kirova.

Kratkim ispitivanjem Bakaeva i Kameneva, koji su potvrdili navode Evdokimova, završilo je prijedpodnevno zasjedanje.

Poslijepodnevno zasjedanje započelo je ispitivanjem optuženog Drejcera, člana Partije od 1919., isključenog 1928. i opet vraćenog 1929., po zanimanju zamjenika direktora zavoda *Magnezit* u Čeljabinskoj oblasti. Kada je Drejcer odmah na početku istaknuo svoje čuđenje Smirnovu, koji tvrdi da ne zna što se događalo, a blok je bio “strogo centralizirana i disciplinirana kontrarevolucionarna organizacija”, postalo je jasno da Vyšinski Smirnovu neće oprostiti poricanje navoda iz optužnice. Drejcer je potvrdio da je sa Smirnovim razgovarao u njegovu stanu o ubojstvu Staljina i Vorošilova. Smirnov priznaje da je razgovarao s Drejcerom, ali ne o terorizmu, nego o “općoj situaciji u zemlji”, na što Mračkovski i Drejcer uglas uzvikuju: “Smirnov laže!”⁵⁵

⁵³ Pokrajinski komitet. Prema administrativno-teritorijalnoj podjeli, partijski komiteti dijelili su se na *obkome* (oblasni komitet), *okrugkome* (okružni komitet), *krajkome* (pokrajinski komitet) i *rajkome* (rajonski komitet).

⁵⁴ August 19 (morning session), <http://art-bin.com/art/omosc19m.html>

⁵⁵ August 19 (evening session), <http://art-bin.com/art/omosc19e.html>

Vyšinski je nakon toga ispitivao i Zinovjeva, postavljajući mu pitanja samo o Smirnovu, a Zinovjev je potvrđivao veliku i važnu ulogu Smirnova u trockističko-zinovjevističkom centru. Na kraju Vyšinski moli sud da prihvati iskaze Drejcera, Zinovjeva i Rejngoljda kao dokaz Smirnovljeve krivnje; dakle svjedočanstva osumnjičenih (odnosno već i osuđenih) antidržavnih elemenata, koji su prema vlastitu priznanju i prema navodima prokurora već jednom lagali da zavaraju sud, i koje je prokuror u optužnici pokazao kao najgori šljam SSSR-a. Netko drugi na njegovu mjestu morao bi se s takvim "dokazima" ozbiljno zabrinuti za ishod svoga slučaja, ali, kao što se pokazalo, Vyšinski uopće nije morao strahovati.

Suđenje je nastavljeno ispitivanjem Rejngoljda, člana Partije od 1917., 1927. isključenog i opet vraćenog. Rejngoljd izjavljuje da je bio jedan od najaktivnijih članova kontrarevolucionarne organizacije zinovjevista, organizator terorističkih skupina i osobni upravitelj jedne od njih, s ciljem izvršenja atentata na Staljina. Ispričao je i da Evdokimov 1933., budući da su Zinovjev i Kamenev bili kompromitirani zbog slučaja Rjutin, prenio upute o privremenom prekidu aktivnosti dok Zinovjev i Kamenev "ne pokažu kajanje, vrate se u Partiju i povrate dio povjerenja". Kombinacija tih dviju metoda, dakle javnog iskazivanja odanosti Partiji i istovremenog prikriivenog pripremanja terorističkih akata protiv vodstva Partije, trebala je, prema Rejngoljdovim riječima, "na prirodan način" vratiti moć disidentima. Vyšinski je zatražio da Zinovjev i Kamenev potvrde Rejngoljdove navode, a nakon što su ovi to učinili, podsjetio je Kameneva da je to priznao tek nakon što je Rejngoljd dao svoj iskaz. Prokuror je inače bio sklon malo sugestivnijim pitanjima, što je i ovako pokazao:

"Znači, potvrđujete da ste skovali ovako čudovišan plan?"

"Da, postojao je takav čudovišan plan", odgovorio je Kamenev.⁵⁶

Rejngoljd je nakon toga ustvrdio da je centar, u slučaju dolaska na vlast, namjeravao zamesti tragove ubojstvom svih službenika GPU koji bi mogli biti upoznati sa slučajem, kao i svojih vlastitih pripadnika koji su bili neposredno umiješani u terorizam. Sljedeći koraci bili bi povratak Trockog iz inozemstva i čistka svih članova Partije naklonjenih Staljinu, čime bi vlast u potpunosti bila osvojena.

Nakon Rejngoljda na red je došao Bakaev, član Partije od 1906., 1927. isključen prvi put a 1935. drugi put, uz osudu na suđenju "moskovskom centru". Bakaev je potvrdio postojanje terorističkog centra, kao i neuspjeh u izvođenju atentata na Staljina 1934. Nakon tog neuspjeha, Evdokimov i Kamenev poslali su ga u Lenjingrad radi provjere tamošnje situacije. U Lenjingradu je Bakaev upoznao Kotolinova i Rumjanceva, kao i Leonida Nikolaeva, koji je na njega

⁵⁶ *Id.*

ostavio utisak “odlučnog i uvjerenog terorista”.⁵⁷ Na pitanje prokurora Vyšin-skog, Bakaev je potvrdio da je on bio organizator Kirovljeva ubojstva, ali ne i jedini. Na to je Vyšin-ski zaključio da su Trocki, Zinovjev i Kamenev bili načelni, a Bakaev praktični organizator ubojstva.

Sljedeći je bio Pikelj, član Partije od 1917., isključen 1927., dvije godine poslije vraćen, inače dugogodišnji Zinovjevljev pomoćnik. Prema njegovim riječima, vođe kontrarevolucionarnog pokreta bili su majstori u poticanju mržnje, i jedino u tome. Prisjetivši se samoubojstva Bogdana, Zinovjevljeva osobnog tajnika, Pikelj je optužio Kameneva da je on naredio Bogdanu da ubije Staljina ili oduzme sebi život. Prije samoubojstva, Bogdan je, također po nalogu Kameneva, ostavio poruku u kojoj se prikazao kao žrtva partijskih čistki. Pikelj je dodao da je 1934. bio prisiljen skloniti se u Spitzbergen da bi izbjegao otkrivanje organizacije, ali se nedugo zatim vratio i nastavio s terorističkom djelatnošću. Time je završilo poslijepodnevno zasjedanje.

Prijepodnevno zasjedanje 20. kolovoza počelo je ispitivanjem Kameneva. Kamenev, pravim imenom Rozenfeljd, bio je član Partije od 1901., član Politbiroa od 1919., a od 1933. direktor izdavačke kuće *Akademija*. Priznao je da je bio jedan od vođa bloka, uz Trockog i Zinovjeva, te još jednom pohvalio Partiju riječima da je “politika Partije bila uspješna na jedini mogući način u socijalističkoj zemlji”.⁵⁸

“Imali smo samo dvije mogućnosti,” nastavljao je, “pošteno i potpuno prekinuti borbu protiv Partije, ili nastaviti borbu, ali bez mogućnosti da pridobijemo radničke mase ako se ne okrenemo teroru. Izabrali smo drugu opciju. U tome nas je vodila naša neizmjenjerna mržnja prema vodstvu Partije i zemlje i neutaživa žed za vlašću koju smo jednom imali i onda izgubili slijedom povijesnog razvoja.”⁵⁹

Kamenev je potvrdio i ulogu Smirnova u bloku, okarakteriziravši njegovo poricanje kao “besmisleno vrpoljenje koje samo izaziva komičan utisak”. Prema njegovim riječima, vodstvo bloka odlučilo je 1932. ubrzati pripreme za ubojstvo Staljina i Kirova iz dva razloga: Zinovjev je te godine izbačen iz uredništva lista *Boljševik*, zbog čega su se zavjerenici pobojali da su otkriveni, a i Trocki je zahtijevao žurniju akciju. Imenujući vodstvo centra, Kamenev je naveo sebe, Zinovjeva, Evdokimova, Bakaeva i Kuklina od strane zinovjevista te Smirnova, Mračkovskog i Ter-Vaganjana od strane trockista; prvi put je spomenuto i ime Sokoljnikova, kao jednog od vođa centra koji nije sudjelovao u praktičnom radu zbog “posebnih planova koje su imali za njega”. Čini se da je Vyšin-ski već sada pripremao teren za iduće procese.

⁵⁷ *Id.*

⁵⁸ August 20 (morning session), <http://art-bin.com/art/omosc20m.html>

⁵⁹ *Id.*

U jednom trenutku poveo se između Vyšinskog i Kameneva ovakav dijalog:

“Kako biste nazvali izjave koje ste dali 1933. i u kojima ste izrazili odanost Partiji? Dvoličnost?”, upitao je Vyšinski.

“Gore od dvoličnosti”, odvratio je Kamenev.

“Perfidija?”

“Gore.”

“Gore od dvoličnosti, gore od perfidije – koja je to riječ? Izdaja?”

“To je ta riječ.”

“Optuženi Zinovjev, potvrđujete li ovo?”

“Da”, odgovorio je Zinovjev.

“Izdaju, perfidiju, dvoličnost?”

“Da.”⁶⁰

A malo zatim i ovakav dijalog:

“Dakle, vaša borba protiv vodstva Partije bila je vođena osobnim motivima – željom za vlašću?”, upitao je Vyšinski.

“Da”, odgovorio je Kamenev.

“Zar ne mislite da to nema nikakve veze s društvenim idealima?”

“Ima veze kao što kontrarevolucija ima veze s revolucijom.”

“Znači, vi ste na strani kontrarevolucije?”

“Da.”

“Dakle, vi ste svjesni da se borite protiv socijalizma?”

“Svjesni smo da se borimo protiv vodstva Partije i vlasti koji vode zemlju u socijalizam.”

“Time se borite i protiv socijalizma, zar ne?”

“Zaključili ste to kao povjesničar i tužitelj.”⁶¹

Po čl. 238. ZKP RH, okrivljeniku se ne smiju postavljati pitanja u kojima je već sadržano kako na njih treba odgovoriti. Čini se da se u ono vrijeme tamo nisu previše zamarali takvim detaljima.

Završavajući svoje iskazivanje, Kamenev je, međutim, porekao tvrdnje o namjeri sakrivanja tragova egzekucijom direktnih izvršitelja, izjavivši da su planirali samo odvesti istragu u krivom smjeru. Vyšinski se odmah okrenuo Rejngoljdu, koji je “s gnušanjem” ponovio svoj iskaz i dodao:

“Neka Kamenev prestane glumiti nevinašce. On je okorjeli političar koji bi se do vlasti penjao i preko hrpe leševa. Bi li on oklijevao ubiti dva-tri terorista? Nitko mu neće vjerovati!”⁶²

Nakon toga ispitivan je izvjesni Jakovlev kao svjedok (*свидетель*) optužbe. Jakovlev je potvrdio dio Kamenevljeva iskaza koji se odnosio na organiziranje terorističkih grupa, kao i to da je Kamenev njemu i Karevu dao zadatak

⁶⁰ *Id.*

⁶¹ *Id.*

⁶² *Id.*

organiziranja terorističke grupe na Akademiji znanosti, paralelno s organiziranjem terorističke grupe Nikolaev-Kotolinov.

Nakon ispitivanja svjedoka na red je došao Zinovjev. Zinovjev, pravim imenom Radomisljski, bio je član Partije od 1901., član CK od 1912., član Politbiroa od 1921., a od 1919. predsjednik Kominterne. Prema njegovim riječima, ujedinjeni se centar 1932. samo vratio dvoličnoj politici koju su i zinovjevisti i trockisti prakticirali već 1926., ali su 1928. morali prekinuti. Nakon toga, "logika stvari" odvela ih je terorizmu.

"Smirnov me ovdje optužuje da sam lagao", nastavljao je Zinovjev. "Da, lagao sam, i to od trenutka kad sam se okrenuo protiv Partije. Ali i on se borio protiv Partije, dakle ni on nije govorio istinu. Razlika između nas dvojice je što sam ja čvrsto odlučio reći istinu na kraju."

"Govorite li sada potpunu istinu?", upitao je Vyšinski.

"Sada govorim potpunu istinu", potvrdio je Zinovjev.

"Podsjećam vas da ste na suđenju 15.-16. siječnja 1935. također izjavili da govorite potpunu istinu."

"Da, tada nisam bio rekao potpunu istinu."

"Niste govorili istinu, ali izjavili ste da govorite istinu."⁶³

Međutim, budući da mu to odgovara, Vyšinski ne samo da sada vjeruje Zinovjevu nego traži i od suda da mu vjeruje, da prihvati njegov iskaz kao dokaz njegove krivnje i krivnje drugih optuženih.

Zinovjev je na kraju potvrdio tezu o organiziranju s ciljem terorizma i o pripremama za atentat na istaknute članove Partije te svoju poziciju kao vođe zinovjevista i Smirnova, Trockijeva predstavnika, kao vođe trockista.

Na pitanje predsjednika vijeća o ulozi koju je odigrao u pripremanju atentata na Staljina, Zinovjev je odgovorio da je on osobno preporučio vođi terorističkih grupa Bakaevu svog tajnika Bogdana kao pogodnu osobu za izvršenje atentata.

Prijepodneva sjednica završila je svjedočenjem Safonove, koja je čekala svoje suđenje po istim optužbama. Safonova je potvrdila svoje aktivno sudjelovanje u trockističkoj grupi te nastavila prokazivati Smirnova, što je, čini se, prešlo u zadatak svakome tko je dobio riječ. Izjavila je da je jednom prilikom Smirnov ustvrdio: "Staljin mora biti ubijen, i Staljin će biti ubijen."⁶⁴

Smirnov je kao i dosad zanijekao da je prenio Ter-Vaganjanu, Mračkovskom i Safonovoj upute o poduzimanju terorističkih akata, ali Vyšinski je još jednom zatražio od navedenih da potvrde da je tako bilo. Nakon toga se okrenuo Smirnovu i pitao ga o njegovu odnosu sa svjedokinjom, a je Smirnov odgovorio da su on i Safonova bili u braku.

Po današnjim našim mjerilima, njezino je svjedočenje problematično zbog barem jednog razloga. Po čl. 246. ZKP RH, svjedok nije obavezan odgovarati

⁶³ *Id.*

⁶⁴ *Id.*

na pojedina pitanja ako je vjerojatno da bi time izložio sebe ili svoga bliskog rođaka kaznenom progonu, o čemu će ga sud poučiti. Safonovu, koja već jest izložena kaznenom progonu, Vyšinski ispituje kao svjedokinja o njezinim protudržavnim aktivnostima, a nesumnjivo će je podsjetiti na njezin iskaz kada ulogu svjedokinja zamijeni za onu okrivljene.

Poslijepodnevno zasjedanje tog dana počelo je ispitivanjem Smirnova. Smirnov je bio član Partije od 1899., isključen 1927. i 1929. ponovo vraćen. Od 1933. služio je zatvorsku kaznu od 5 godina. Ovdje predstavljen kao Trockijev poslanik u SSSR-u, izjavio je da se 1931. u Berlinu sreo s Trockijevim sinom Sedovim, koji mu je prenio ideju o prihvaćanju terorističkih akata kao metodi borbe. Po Smirnovljevu svjedočenju, on se nije složio sa Sedovom, ali je svejedno prenio razgovor svojim kolegama u Moskvi, "ne kao instrukciju, nego kao informaciju". Vyšinski se okrenuo Mračkovskom, koji je naravno izjavio da je Smirnov prenio izričite zapovijedi o terorističkim aktima. Na ponovljeno pitanje, Smirnov je ustvrdio da je on samo prenosio, a ne i slušao te instrukcije. Vyšinski je dalje upitao Smirnova o vremenu njegova napuštanja centra, a Smirnov je odgovorio da nije bilo nikakvog centra koji bi mogao napustiti. Vyšinski je spremno prozvao Mračkovskog, Zinovjeva, Evdokimova i Bakaeva, koji su potvrdili da je centar postojao, i upitao Smirnova kako onda može tvrditi da centar nije postojao. U izvještaju dalje stoji da Vyšinski nije htio odustati od toga, nego je ispitujući ostale optužene ustanovio da je Ter-Vaganjan na izravnu zapovijed Smirnova pregovarao sa zinovjevistima o ujedinjenju, da je Mračkovski uvježbavao terorističke grupe po izravnoj uputi Smirnova i da je Smirnov održavao vezu s Trockim sve do svog uhićenja; na kraju se, prema izvještaju, Smirnov konačno slomio pred tim dokazima i priznao da je upravo on bio vođa trockista.⁶⁵

Zanimljivo je da su ti "dokazi" pred kojima se Smirnov "slomio" samo iskazi ostalih optuženih. Uopće, nikakvi dokazi nisu predloženi o samom postojanju centra, o terorističkim planovima, o zavjeri koja je htjela uzdrmati same temelje SSSR. Teško je povjerovati da u svom višegodišnjem postojanju i djelovanju tako razgranata teroristička organizacija s internacionalnim kontaktima nije ostavila niti jedan materijalni dokaz, niti jedan trag. Međutim, Vyšinski je htio imati "najbolje" dokaze, priznanja optuženih, i dobio ih je. Nikakvi drugi dokazi njemu, a ni sudskom vijeću, nisu bili potrebni.

Na osnovi toga nije teško zaključiti da su optuženi bili u prilici lako se izvući, jednostavnom šutnjom i poricanjem prokurorovih navoda. Doista, golemo je moralo biti to kajanje koje ih je nagnalo ne samo da priznaju sve što je prokuror od njih tražio nego i da tijekom cijelog suđenja bacaju uvrede jedan drugome u lice; međutim, povijest je pokazala da se nije radilo ni o kakvom kajanju.

⁶⁵ August 20 (evening session), <http://art-bin.com/art/omosc20e.html>

U jednom trenutku Vyšinski je izravno pitao Smirnova što priznaje. Smirnov je odgovorio:

“Priznajem da sam bio član ilegalne trockističke organizacije, da sam se pridružio bloku, da sam se pridružio vodstvu tog bloka, da sam sreo Sedova u Berlinu 1931. i prenio njegovo mišljenje o terorizmu u Moskvu, da mi je Jurij Gaven prenio Trockijeve instrukcije o terorizmu i da sam ih, iako se nisam slagao s njima, prenio Ter-Vaganjanu koji ih je prosljedio zinovjevistikama.”⁶⁶

Čini se da ovdje Smirnov zaista opisuje jedno, a onda to naziva drugim imenom, što je i Vyšinski primijetio i zatražio da mu objasni što je prenošenje instrukcija o terorizmu ako nije aktivno sudjelovanje u radu bloka, na što Smirnov nije znao odgovoriti.

Sljedeći je bio Oljberg, član Komunističke partije Njemačke, iz koje je 1932. isključen zbog frakcionaštva. Oljberg je izjavio da je od 1927. bio član njemačkih trockista i da je 1931. sreo Sedova u Berlinu, po čijem je nalogu doputovao u SSSR kao samo jedan od mnogobrojnih agenata. Osim toga, govorio je i o sustavnoj vezi njemačkih trockista i Gestapa, što je također bilo organizirano uz pristanak Trockog. Prema Oljbergovim riječima, on je prvi put došao u SSSR 1933. s namjerom da izvrši atentat na Staljina, ali se nedugo zatim morao vratiti u Prag, jer nije imao dokaze o reguliranoj vojnoj obvezi. Sljedeći put vratio se s lažnom putovnicom Hondurasa, ali je morao brzo natrag u Njemačku, budući da je došao s turističkom vizom koja je istekla nakon nekoliko dana. Nakon trećeg povratka pripremao je atentat na Staljina za 1. svibnja 1936., ali ga je u tome spriječilo uhićenje. Čini se da je ova grupa opasnih terorista i ubojica bila prilično šlampava i da od njih Staljinu i nije prijetila neka velika opasnost.

Zanimljivo je da je, prema Oljbergovu iskazu, uputa za ubojstvo Staljina došla u obliku šifrirane poruke (također “uništene radi sigurnosti”, naravno) od “starog prijatelja” (tj. Trockog), a samo ubojstvo nazivalo se “predaja diplomatskog rada”.⁶⁷

Red je došao i na Berman-Jurina, člana Komunističke partije Njemačke od 1923., koji je od 1933. živio u SSSR. Njemu je Trocki 1932. u Kopenhagenu govorio o nužnosti atentata na Staljina, Kaganoviča i Vorošilova, objašnjavajući da, iako “terorizam nije kompatibilan s marksizmom, ovdje treba odstupiti od dogme jer se u SSSR pojavila situacija koju Marx nije mogao predvidjeti”. Berman-Jurin imao je konkretan zadatak: ubojstvo Staljina na 13. plenumu Izvršnog odbora Kominterne, zadatak koji nije uspio izvršiti jer dan uoči plenuma nije uspio dobiti ulaznicu. Zbog toga je atentat odgođen za kongres Kominterne u rujnu 1934., ali nesretni Berman-Jurin opet nije dobio ulaznicu,

⁶⁶ *Id.*

⁶⁷ *Id.*

a Fritz David, koji je na kongres došao s istim ciljem, nije uspio jer je “sjedio predaleko od Staljina”.⁶⁸ Dogodovštine tih “atentatora” više podsjećaju na zaplet kakvog komičnog filma nego na ozbiljnu protudržavnu djelatnost.

Kao i Oljberga, i njega je u daljnjim terorističkim činima spriječilo uhićenje. Tako je završilo poslijepodnevno zasjedanje.

Prijepodne 21. kolovoza Vyšinski je ispitivao Goljcmāna. On je priznao da je bio trockist od 1926. (a istovremeno član Partije, i to od 1903.) i da ga je njegov šef Smirnov koristio za “posebno tajne operacije”. Kako je proces odmicao, Vyšinski je, čini se, imao sve manje srama:

“Formalno ste bili član Partije?”

“Da”, odvratio je Goljcmān.

“A u isto vrijeme i trockist?”

“Trockist.”

“I...”

“I kontrarevolucionar.”

“I dvoličnjak?”

“Da.”⁶⁹

Goljcmān je govorio i o svom susretu sa Sedovim u Berlinu, kao i s Trockim u hotelu *Bristol* u Kopenhagenu, i da mu je Trocki tom prilikom prenio usmene upute o uklanjanju Staljina putem terorizma. Slično kao i Smirnov, i Goljcmān je ustvrdio da se nije slagao s terorističkim metodama trockista, ali je na pitanje Vyšinskog odgovorio da je unatoč tome ostao trockist.

Je li Vyšinski znao da su njegovi istražitelji slabo obavili svoj posao? Hotel *Bristol* u Kopenhagenu srušen je još 1917. godine; prema tome, nije postojala nikakva mogućnost da se 1932. Goljcmān i Trocki sastanu ondje. Goljcmān je to nesumnjivo znao; zbog čega se onda lažno optužio na takav način? Možda zato što su mu *čekini* batinaši silom utjerali gradivo u glavu?

Poslije Goljcmāna ispitivan je Natan Lurje, također član KPNJ, građanin SSSR od 1932., do uhićenja 1936. glavni liječnik u tvornici traktora u Čeljabinsku. N. Lurje se deklarirao kao pripadnik njemačkih trockista od 1927. koji je 1932. stigao u SSSR s nakanom počinjenja terorističkih akata, budući da se njegovo “dugogodišnje učenje u trockističkoj organizaciji na kraju svelo na mržnju prema Staljinu i vođama Partije”.⁷⁰ Govorio je i o svojoj povezanosti s Franzom Weitzom, nacističkim agentom sa zadatkom počinjenja terorističkih akata u SSSR, te o pripremama za atentat na Vorosilova. Navodno su N. Lurje i njegova grupa od rujna 1932. do proljeća 1933. čekali u zasjedi Vorosilovljev automobil, ali nisu uhvatili pogodan trenutak za pucanje jer je “automobil išao

⁶⁸ *Id.*

⁶⁹ August 21 (morning session), <http://art-bin.com/art/omosc21m.html>

⁷⁰ *Id.*

prebrzo niz ulicu". Nakon odlaska u Čeljabinsk neuspješno je pokušao izvršiti atentat na drugove Kaganoviča i Ordžonikidzea. Ni treći put nije bio bolje sreće: dobivši od M. Lurjea zadatak da 1936. u Lenjingradu ubije Ždanova, N. Lurje se u tu svrhu pridružio prvomajskim demonstracijama, ali nije uspio pucati na Ždanova jer su demonstranti "prošli predaleko".⁷¹

M. Lurje (pravim imenom Alexander Emel) također je, kao član KPNJ od 1922., došao 1932. u SSSR, gdje je od 1933. predavao na Sveučilištu u Moskvi. Na upit prokurora, potvrdio je u cijelosti svoj iskaz dan u istrazi, kao i to da je Herzbergu, bivšem osobnom Zinovjevljevu izaslaniku u Njemačkoj, prenio Trockijeve upute o nužnosti terorističkih akata protiv Staljina, Ordžonikidzea i drugih. Također je priznao da je dao nalog N. Lurjeu da ubije Ordžonikidzea u Čeljabinsku, kao i Ždanova u Lenjingradu.

Sljedeći optuženik bio je Vagaršak Ter-Vaganjan, član Partije od 1912., Armenac po nacionalnosti. Ter-Vaganjan je potvrdio da je bio jedan od organizatora trockističko-zinovjevističkog bloka koji je bio ustrojen prema Trockijevim nalogima te da je on osobno sudjelovao u radu centra.

"Jeste li sudjelovali i u terorističkoj djelatnosti?" upitao je Vyšinski.

"Svaka naša djelatnost bila je teroristička", odvratio je Ter-Vaganjan.⁷²

Nije izostalo ni obvezno prokazivanje Smirnova; na izravno pitanje Vyšinskog, Ter-Vaganjan je izričito potvrdio da je Smirnov od početka bio naklonjen nasilnim metodama borbe. Vyšinskog je zanimalo zbog čega Smirnov to ne priznaje, a Ter-Vaganjan je odgovorio da bi Smirnov morao u tom slučaju otkriti imena i drugih osoba povezanih s terorizmom, posebice jedne skupine gruzijskih devijacionista, "dobro poznatih terorista od 1928." Vyšinski je zacijelo znao za priču o Gruzijcima; zbog čega to pitanje nije postavio Smirnovu prilikom ispitivanja? Je li i to bio dio predstave da se Smirnova još jednom "uhvati u laži"?

Posljednji optuženi, Fritz David, poznat i kao Ilja-David Krugljanski, odgovarao je na tužiteljeva pitanja poslijepodne 21. kolovoza. I on je došao u Moskvu s uputama Trockog za terorističku djelatnost, a zbog tajnosti stupio je u kontakt samo s Berman-Jurinom. Potvrdio je dio iskaza Berman-Jurina o neuspjelim atentatima, dodavši da bi pokušaj na plenumu IK Kominterne ionako bio propao, budući da Staljin nije ni nazočio plenumu.⁷³

Nakon završetka ispitivanja, Vyšinski je podsjetio sud da su neki optuženi, točnije Kamenev, Zinovjev i Rejngoljd, u svojim iskazima naveli imena "desničara" Tomskog, Buharina, Rykova i "ljevičara" Uglanova, Radeka, Pjatakova, Serebrjakova i Sokoljnikova kao umiješanih u terorističke aktivnosti te obavije-

⁷¹ *Id.*

⁷² *Id.*

⁷³ August 21 (evening session), <http://art-bin.com/art/omosc21e.html>

stio sud da je prethodnog dana dao nalog da se protiv njih pokrene istraga. Na rezultate te istrage, nažalost, nije se moralo dugo čekati.

Drejceru je prokuror postavio još jedno pitanje o Putni, “starom i aktivnom trockistu”, a Drejcer je odgovorio da je Putna bio u izravnom kontaktu s Trockim i da je Drejceru 1932. povjerio za Smirnova verbalne instrukcije Trockog o organiziranju terorističkih grupa. Smirnov je zanijekao da je Putna sudjelovao u terorističkoj aktivnosti trockista, ali Pikelj, Rejngoljd i Bakaev potvrdili su Drejcerov iskaz. Zbog čega je Putna zanimao Vyšinskog, uskoro je postalo jasno.

Nakon toga je Uljrih proglasio dokazni postupak završenim.⁷⁴

C. Završne riječi i presuda

Prijepodne 22. kolovoza predsjednik vijeća dao je riječ državnom odvjetniku. Taj opsežni (u engleskoj verziji sadržava oko 17.000 riječi) završni govor, koji bi se možda mogao okarakterizirati i politički motiviranim pozivom na linč, uistinu zavrjeđuje da mu se posveti posebna pažnja, prije svega po sposobnosti za mržnju koju je prokuror Vyšinski demonstrirao.

Ako je dosada imao imalo obzira prema okrivljenima, sada je toga nestalo; a upravo je zapanjujuća maštovitost koju je državni odvjetnik iskazao izmišljajući uvrede. Optuženi, odnosno “prijezira vrijedna, nevažna, nemoćna grupa izdajica i ubojica koji su mislili da će zbog njihovih prljavih zlodjela srce našeg velikog naroda prestati kucati!”, pokušali su tako “svojim blatnim nogama zgaziti najmirisnije cvijeće u našem socijalističkom vrtu”. Oni su još i “lažljivci i lakrdijaši, beznačajni patuljci, štenci koji laju na slona”, ništa manje nego “zakleti neprijatelji Sovjetskog Saveza”. U posljednjem činu ove tragedije, Vyšinski im baca optužbe izravno u lice: “Vi ste, optuženi Zinovjev, ubili Kirova, ubili ste ga vlastitim rukama, njegova krv na vašim je rukama!”⁷⁵ A ova tirada možda bi se mogla uputiti i Staljinu:

“Koga ste to ubili? Ubili ste veličanstvenog boljševika, strastvenog tribuna, čovjeka koji vam je predstavljao opasnost, čovjeka koji se odano borio za Lenjinovu ostavštinu, a protiv vas. Ubili ste ga metkom koji je ispalio Nikolaev, a nekoliko dana kasnije poslali ste članak *Pravdi* u kojem ste pisali o ‘ugašenom svjetioniku’. Gdje da nađemo riječi za taj ništavni trik! Ne mogu se sjetiti ni jedne pogodne riječi!”⁷⁶

Vyšinski je išao tako daleko da je Kamenevu predbacio predgovor koji je napisao za rusko izdanje Machiavellijeva *Vladara*, optuživši ga da je Machiavellijev učenik i da je nadmašio svog učitelja.

⁷⁴ *Id.*

⁷⁵ August 22 (morning session), <http://art-bin.com/art/omosc22m.html>

⁷⁶ *Id.*

Mržnja državnog odvjetnika prema okrivljenima čini se nadmašena jedino njegovom ljubavlju za Sovjetski Savez, “našu veliku domovinu koja cvjeta i raste”, kao i za njegove vođe, “neumorne i darovite graditelje naše države” Ordžonikidzea, Vorošilova i Kaganoviča, a prije svih “velikog učitelja i vođe naroda SSSR” Iosifa Vissarionoviča Staljina. Pobjeda socijalizma donijela je “radničkoj klasi neizmjereno poboljšanje njezina materijalnog stanja”, a “cijeloj zemlji, svakom radniku u tvornici i seljaku, svakom službeniku i intelektualcu, sretan i imućan život”.⁷⁷ Doista besraman cinizam u zemlji u kojoj su prije samo tri godine milijuni ljudi pomrli od gladi.

Ali, koliko god zločini tih “prijezira vrijednih ubojica” bili “čudovišni”, nastavlja Vyšinski, drugovi suci će, kako i priliči sovjetskom sudu i sovjetskoj pravdi, mirno procijeniti prikazane im činjenice i donijeti pravednu i strogu presudu. U tom duhu drug prokuror završava svoj govor čuvenim riječima: “Zahtijevam da se ti bijesni psi strijeljaju, svi do jednoga!”⁷⁸

Poslijepodne istog dana okrivljenici su imali pravo na iznošenje obrane. Oni su se, međutim, odrekli tog prava (*отказали от защитительной речи*), jer su prepoznali “ispravnost optužbi podignutih protiv njih”.⁷⁹ Umjesto toga, kao da su u završnoj riječi odlučili baciti posljednju lopatu zemlje na svoj grob.

Prvi je bio Mračkovski, koji prema vlastitim riječima “odlazi kao izdajnik Partije, izdajnik kojeg treba strijeljati”, a traži tek da mu se vjeruje da je konačno “ispljunuo svu tu prljavštinu.”⁸⁰

“Tko će nam vjerovati?” pita se Evdokimov. “Nama, koji smo odigrali takvu farsu nad Kirovljevim još svježim grobom?”⁸¹ Uistinu, tko bi nakon svega mogao povjerovati u farsu koju je prokuror Vyšinski nazvao suđenjem?

“Neću moliti za milost suda”, završava Evdokimov. “Naši zločini protiv proleterske države i međunarodnog revolucionarnog pokreta preveliki su da bismo mogli očekivati milost.”⁸²

“Zgromila me težina svega otkrivenog na ovom suđenju”, kaže Ter-Vaganjan, “Zgromio me govor druga prokurora.”⁸³

“Uvjeravam ovaj proleterski sud”, vikao je Fritz David, “da proklinjem Trockog. Proklinjem čovjeka koji mi je uništio život i odveo me u gnusan zločin.”⁸⁴

⁷⁷ *Id.*

⁷⁸ *Id.*

⁷⁹ August 22 (evening session), <http://art-bin.com/art/omosc22e.html>

⁸⁰ *Id.*

⁸¹ *Id.*

⁸² *Id.*

⁸³ August 23 (evening session), <http://art-bin.com/art/omosc23e.html>

⁸⁴ *Id.*

U 19 sati sud se povlači na donošenje presude. Ujutro u 2:30 predsjednik vijeća objavio je presudu, po kojoj su, na temelju sankcije propisane u čl. 58-2. KZ RSFSR, svi okrivljenici osuđeni na strijeljanje uz zapljenu čitave osobne imovine. L. Trockij i njegov sin, Lev Sedov, budući da im je krivnja u ovom procesu dokazana iskazima Smirnova, Goljcmama, Drejcera, Oljberga, Fritz Davida i Berman-Jurina, po povratku u zemlju podliježu uhićenju i suđenju.⁸⁵ Dakle, iako u ovom procesu nisu bili optuženi niti su ikako sudjelovali, sada im je "krivnja dokazana".⁸⁶

D. Najvažniji događaji u 1936./37.

Smrtna kazna izvršena je 25. kolovoza.

Tako je završio prvi od triju velikih procesa, u kojem su svi suđeni, osuđeni i pobijeni, a da nisu, s iznimkom donekle Smirnova i Goljcmama, podigli ni glasa, osim da optuže sebe. O regularnosti tog procesa dovoljno jasno govori pismo koje je Kaganovič uputio Staljinu 17. kolovoza 1936. i u kojem između ostalog stoji:

"(...) 3) Danas smo razgovarali s drugovima Vyšinskim i Uljrihom i odredili:

1. glavna rasprava početak će 19. u 12 h, a završetak se očekuje 22.;

2. ispitivanje će se obavljati sljedećim redom: 1) Mračkovski, 2) Evdokimov, 3) Drejcer, 4) Rejngoljd, 5) Bakaev, 6) Pikelj, 7) Kamenev, 8) Zinovjev, 9) Smirnov, 10) Oljberg, 11) Berman-Jurin, 12) Goljcmama, 13) N. Lurje, 14) M. Lurje, 15) Ter-Vaganjan, 16) Fric David.

3. u potpunosti će se otkriti uloga Gestapa.

4. neće se zabranjivati optuženima da spominju Pjatakova i ostale. Imate li upute u svezi s ovim točkama, molim da mi javite. (...)"⁸⁷

Međutim, ni godina ni Staljin još nisu bili gotovi. M. Tomski, član CK 1919.-1934. i član Politbiroa 1922.-1930., jedan od prokazanih "desničara" na suđenju trockističko-zinovjevističkom bloku, nije dočekao kraj istrage: počinio je samoubojstvo.

Rezultati istrage objavljeni su 10. rujna; u istrazi se pokazalo da ne postoje "pravni dokazi za pozivanje Buharina i Rykova na sudsku odgovornost, pa se ovaj slučaj proglašava završenim".⁸⁸ Međutim, u priopćenju se nisu spominjala imena Radeka, Pjatkova, Serebrjakova i ostalih "ljevičara", koji su nakon nekoliko dana uhićeni.

Niz eksplozija, drugi u devet mjeseci, potresao je 23. rujna sibirskih rudnika, odnijevši 12 života. Tri dana nakon toga G. Jagoda smijenjen je s dužnosti

⁸⁵ *Id.*

⁸⁶ Engl. "convicted by the evidence of the accused".

⁸⁷ <http://www.idf.ru/6/24.shtml>

⁸⁸ Medvedev 1, str. 230.

čelnog čovjeka NKVD-a, budući da je “zakasnio četiri godine”⁸⁹ u razotkrivanju trockističko-zinovjevističkog bloka, i premješten na dužnost načelnika Narodnog komesarijata za vezu (NKPS). Na njegovo mjesto došao je N. Ežov (Ежов). Jagoda nije dugo ostao na slobodi, uhićen je već početkom 1937. godine.

U Novosibirsku je u studenom održano suđenje optuženima za sabotaze u rudnicima.

Naposlijetku, 5. prosinca donesen je nov Ustav (*Конституция/Основной закон*), koji je Partiju prvi put uzdignuo na razinu ustavne kategorije (po čl. 126. “... najaktivniji i politički najsvjesniji građani iz redova radničke klase, radničke inteligencije i drugih dijelova radnog naroda udružuju se dragovoljno u Komunističku partiju Sovjetskog Saveza, kao naprednu organizaciju radnika u borbi za stvaranje komunističkog društva koja predstavlja vodeću jezgru svih radničkih organizacija, kako društvenih tako i državnih”)⁹⁰. Staljin je pripremio teren za nastavak obračuna. Siječanj iduće godine donio je Rjutinovo strijeljanje, a nakon toga novo suđenje.

IV. SUĐENJE TZV. ANTISOVJETSKOM TROCKISTIČKOM CENTRU⁹¹ (Процесс антисоветского троцкистского центра)

A. Optužnica

Vyšinski je 19. siječnja 1937. sastavio drugu optužnicu.⁹² Na optuženičkoj klupi našli su se:

1. PJATAKOV (Пятаков), Jurij (Georgij) Leonidovič, rođen 1890., službenik;
2. SOKOLJNIKOV (Сокольников), Grigorij Jakovlevič, rođen 1888., službenik;
3. RADEK (Радек), Karl Berngardovič, rođen 1885., novinar (*журналист*);

⁸⁹ *Id.*, str. 231.

⁹⁰ Ustav SSSR iz 1936., <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/cnst1936.htm>.

⁹¹ Ovo poglavlje temelji se na izvještaju pod nazivom: Процесс антисоветского троцкистского центра (23-30 января 1937 года) koji je 1937. objavio NKJu i koji se može naći na adresi http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/contents.htm (i dalje). Opaske izrečene kod prethodnog izvještaja glede manje pouzdanosti i provjere autentičnosti vrijede i ovdje.

⁹² Na Internetu se može pronaći informacija da je Vyšinski sastavio čak tri verzije optužnice i poslao ih Staljinu na odobrenje. Staljin je prekrizio jedno ime i umjesto njega upisao Turoka, a Vyšinskom je glede ispitivanja okrivljenika dao instrukciju “ne dati da mnogo govore”, “ušutkati”, “ne dati da mnogo brbljaju”, v. npr. <http://www.krugosvet.ru/articles/95/1009547/1009547a1.htm>.

4. SEREBRJAKOV (Серебряков), Leonid Petrovič, rođen 1888., službenik;
5. LIVŠIĆ (Лившиц), Jakov Abramovič, rođen 1896., službenik;
6. MURALOV (Муралов), Nikolaj Ivanovič, rođen 1877., službenik;
7. DROBNIS (Дробнис), Jakov Naumovič, rođen 1891., službenik;
8. BOGUSLAVSKI (Богуславский), Mihail Solomonovič, rođen 1886., službenik;
9. KNJAZEV (Князев), Ivan Aleksandrovič, rođen 1893., službenik;
10. RATAJČAK (Ратайчак), Stanislav Antonovič, rođen 1894., službenik;
11. NORKIN (Норкин), Boris Osipovič, rođen 1896., službenik;
12. ŠESTOV (Шестов), Aleksej Aleksandrovič, rođen 1896., službenik;
13. STROILOV (Строилов), Mihail Stepanovič, rođen 1899., službenik;
14. TUROK (Турок), Iosif Dmitrijevič, rođen 1900., službenik;
15. GRAŠE (Граше), Ivan Iosifovič, rođen 1880., službenik;
16. PUŠIN (Пушин), Gavriil Efremonič, rođen 1896., službenik;
17. ARNOLJD (Арнольд), Valentin Voljfridovič, ili VASILJEV (Васильев), Valentin Vasiljevič, rođen 1894., službenik.

Glavna rasprava otvorena je 23. siječnja 1937. u 12:05. Uz Vyšinskog, vratila su se još neka poznata lica: predsjednik vijeća Uljrih, član vijeća Matulevič i tajnik Kostjuško. Drugi član vijeća ovoga puta bio je N. Ryčkov (Рычков). Na Uljrihov upit, svi optuženi izjavili su da nemaju prigovora na sastav vijeća i predstavnika optužbe. Nakon toga predsjednik vijeća objavio je da će okrivljenog Knjazeva braniti odvjetnik (*защитник*) I. Braude (Брауде), okrivljenog Pušina njegov kolega N. Kommodov (Коммодов), a okrivljenog Arnoljda S. Kaznačeev (Казначеев), sva trojica članovi Moskovske odvjetničke komore; ostali okrivljenici odrekli su se branitelja. Čini se da je Staljin, zadovoljan rezultatima prošlogodišnjeg procesa, odlučio vratiti neke procesne forme, jer su na suđenje pozvani i strani dopisnici.⁹³ Uljrih je također obznanio i da su kao svjedoci pozvani V. Romm, V. Loginov, L. Tamm, A. Stein i D. Buharcev, kao vještaci P. Lekus, B. Pokrovski i J. Monosovič te Ilik kao prevoditelj. Nakon što je Uljrih upitao optužene je li svakome od njih uručena kopija optužnice, tajnik Kostjuško pročitao je optužnicu.

Optuženi Pjatakov, Sokoljnikov, Radek i Serebrjakov optuženi su po čl. 58-1a, čl. 58-8., čl. 58-9. i čl. 58-11. KZ RSFSR. O stavicima 8. i 11. vidi *supra*, III.A.; stavak 1a uređivao je izdaju domovine od strane građana SSSR, odnosno nanošenje štete vojnoj moći, nacionalnom suverenitetu i nepovredivosti teritorija djelima kao što su špijunaža, odavanje vojnih ili državnih tajni, prijelaz na stranu neprijatelja ili bijeg u inozemstvo. Stavak 9. govorio je o uništavanju ili oštećivanju željeznice ili drugih sredstava javnog prijevoza, sredstava komuni-

⁹³ Medvedev 1, str. 234.

kacije, vodovoda, javnih skladišta ili državne i društvene imovine u kontrarevolucionarne svrhe, nabrajajući primjerice metode: dizanje u zrak, palež ili na neki drugi način.

Vyšinski tvrdi da je uz prošle godine razotkriveni trockističko-zinovjevistički centar postojao i tzv. pričuvni (*запасный*) centar, za slučaj da prvi bude otkriven. Zinovjev, Kamenev i ostali su na suđenju kao pripadnike tog drugog centra imenovali Pjatakova, Radeka, Sokoljnikova i Serebrjakova, "poznate po trockističkoj djelatnosti". Međutim, sada je poznato da je taj pričuvni centar bio zapravo usporedni (*параллельный*) centar, koji je svoju djelatnost najviše razgranao poslije ubojstva Kirova i posebno nakon otkrivanja trockističko-zinovjevističkog centra.

Glavni zadatak paralelnog centra bilo je nasilno zbacivanje sovjetske vlasti i uspostava kapitalizma u SSSR uz pomoć stranih država, korištenjem metoda kao što su razvoj privatnog kapitala, razbijanje *kolhoza*⁹⁴, likvidacija državnih farmi, davanje koncesija stranim ulagačima, čak i ustupanje dijela sovjetskog teritorija stranim silama.

Vyšinski kao dokaz ponovo spominje pismo koje je Trocki navodno uputio Radeku i u kojem je istaknuo nemogućnost dolaska na vlast bez pomoći najvažnijih kapitalističkih država, pogotovo onih najagresivnijih kao što su Njemačka i Japan. U tu svrhu Trocki je s NSDAP-om sklopio dogovor čije su najvažnije točke obvezivale na:

1. jamčenje općenito povoljnog odnosa prema njemačkoj vladi, kao i suradnju s njome,
2. pristajanje na teritorijalne ustupke,
3. omogućavanje eksploatacije rudnih i šumskih bogatstava SSSR njemačkim gospodarstvenicima,
4. stvaranje povoljnih uvjeta u SSSR za posebna područja njemačkog gospodarstva,
5. tijekom rata obavljanje diverzijske djelatnosti, u koordinaciji s Trockim i njemačkim Glavnim stožerom.

Vyšinski navodi da je, prema Trockom, rat neizbježan; zbog toga je potrebno zauzeti defetističku poziciju, budući da je samo uz vojni poraz SSSR moguće doći na vlast. S tim su se ciljem pripadnici antisovjetskog trockističkog centra okrenuli špijunaži i terorizmu. S tim su ciljem sabotirali sovjetsku industriju i željeznicu, naročito postrojenja s obrambenom važnošću. Tako je na procesu tzv. trockističko-diverzantskoj grupi u studenom 1936. u Kemerovu ustanovljeno da je po nalogu ovdje optuženog Drobnisa podmetnuta bomba u Kemerovskom rudniku, što je dovelo do smrti 10 i ranjavanja 14 rudara. Također, po nalogu ovdje optuženog Ratajčaka bile su organizirane čak tri sabotaže u tvornici

⁹⁴ Kolektivno gazdinstvo. Prema marksističkoj teoriji "dobrovoljna zajednica slobodnih seljaka", v. Medvedev, Svi Staljinovi ljudi, 1987., str. 221.

dušičnih gnojiva u Gorlovsku, također sa smrtnim posljedicama. Najaktivniji saboteri, stoji dalje u optužnici, bili su Knjazev, Turok, Boguslavski i Livšic. Optuženi Knjazev organizirao je i proveo niz diverzija na željeznici; tako npr. onu 27. listopada 1935., kad je živote izgubilo 29 pripadnika Crvene armije, a isto toliko bilo ih je ranjeno. Pri tome optuženi nisu zazirali od ljudskih žrtava, nego su ih štoviše, prema Drobnisovu iskazu, odobravali, jer će izazvati ogorčenje u narodu, a to prevratnicima može samo koristiti.

Osim toga, optuženi su organizirali i brojne terorističke grupe u Moskvi, Lenjingradu, Kijevu, Novosibirsku i drugim gradovima, s ciljem atentata na vođe Partije i SSSR; tako npr. 1934. na predsjednika *sovnarkoma* Molotova.

Pripadnici centra u svojoj povezanosti sa stranim silama primali su naloge od japanske tajne službe za provođenje biološkog ratovanja, a obavljali su i špijunažu u korist Njemačke.

U formuli optužbe (*формула обвинения*)⁹⁵, Vyšinski smatra da je utvrđeno:

1. da je 1933. po nalogu Trockog organiziran paralelni centar u sastavu Pjatakov, Radek, Sokoljnikov i Serebrjakov, sa zadatkom upravljanja antisovjetskom špijunskom, terorističkom i diverzijskom aktivnošću, usmjerenom na potkopavanje vojne moći SSSR, ubrzanje napada na SSSR, zbacivanje vlade, pomaganje agresorima, ponovnu uspostavu kapitalizma i vlasti buržoazije;

2. da je paralelni centar, također po nalogu Trockog, stupio u vezu s predstavnicima iz inozemstva radi organiziranja zajedničke borbe protiv SSSR i obvezao se u slučaju dolaska na vlast dati cijeli niz ustupaka tim državama;

3. da je taj centar sustavno provodio špijunažu u korist tih država, dobavljajući inozemnim tajnim službama tajne informacije od najveće državne važnosti;

4. da je radi potkopavanja ekonomske moći i obrambene sposobnosti SSSR centar organizirao i izvršio veći broj sabotaža, uz ljudske i materijalne gubitke na strani države;

5. da je paralelni centar organizirao i pokušao izvesti niz terorističkih akata protiv vodstva Partije i države;

6. da su u navedenom, osim četvorice vođa centra, sudjelovali i ostali optuženi Livšic, Muralov, Drobnis, Boguslavski, Knjazev, Turok, Ratajčak, Norkin, Šestov, Stroilov, Graše, Pušin i Arnoljd.

Na osnovi izloženog, svi okrivljeni optuženi su da su izdali domovinu, počinivši kaznena djela iz članaka 58-1a, 58-8., 58-9. i 58-11. KZ RSFSR.

Trocki i Sedov, kojima je materijalom iz ovog procesa ponovo dokazano da su neposredno rukovodili izdajničkom djelatnošću centra, po povratku u SSSR podliježu uhićenju i predaji Vrhovnom sudu SSSR.

Nakon čitanja optužnice, svi optuženi na pitanje predsjednika vijeća odgo-

⁹⁵ Optužnica se dijelila na opisni dio i rezolutivni dio, a rezolutivni dio na podatke o okrivljeniku, formulu optužbe (dio u kojem se okolnosti iz opisanog dijela pravno formuliraju) i pravnu kvalifikaciju kaznenog djela v. Strogovič, Krivični sudski postupak, Naučna knjiga, Beograd, 1948., str. 265-269.

varaju da su razumjeli optužnicu i izjašnjavaju se krivima po svakoj točki optužnice. Nakon toga ispitivan je prvooptuženi Pjatakov.⁹⁶

B. Dokazni postupak

Pjatakov, član Partije od 1910., bio je član CK 1921.-1927. i 1930.-1937., 1930.-1932. član Prezidija VSNH⁹⁷, a od 1934. zamjenik Ordžonikidzea, narodnog komesara za tešku industriju. Ispričavao je kako mu je Smirnov organizirao susret sa Sedovim u Berlinu te kako je pristao na Sedovljev zahtjev da se pridruži nasilnoj borbi protiv Staljina; detalje tog razgovora Pjatakov je poslije prenio Loginovu i Šestovu. Međutim, za njega je taj razgovor bio samo poticaj, a ne i razlog povratka u borbu, budući da su u njega “preživjeli stari trockistički instinkti, koji su dalje samo više i više rasli”.⁹⁸ Na drugom sastanku Sedov je zatražio da Pjatakov pribavi određene količine novca za borbu; Pjatakov je to učinio tako što je preplatio neke poslove određenim njemačkim poduzećima, pronevjerivši sovjetski novac.

Nakon što je Pjatakov izjavio da su Trocki i Sedov komunicirali s njime preko Šestova, Vyšinski se okrenuo Šestovu, koji je potvrdio da je 1931. po povratku iz Berlina donio instrukcije Pjatakovu i Muralovu o: 1. potrebi nasilnog uklanjanja Staljina, 2. potrebi ujedinjenja svih antistaljinističkih elemenata u tu svrhu, i 3. potrebi organiziranja protumjera aktima sovjetske vlade, naročito na području ekonomije. Po točki 2. tih instrukcija, Pjatakov je 1932. u Ukrajini obnavljao stare trockističke veze, unovačivši Loginova, Golubenka, Kocjubinskog i Livšica.

Međutim, na drugom sastanku u Berlinu, Sedov je Pjatakovu prenio nezadovoljstvo Trockog sporošću organiziranja i nedostatkom konkretnih akcija. U Moskvi je zato Pjatakov razgovarao s Kamenevim, koji je htio da on i Radek uđu u sastav trockističko-zinovjevističkog centra, ali se od toga odustalo. Kamenev ga je osim toga upoznao i s osnovnim djelatnostima trockističko-zinovjevističkog centra, kao i o potrebi povezivanja s “desnima” - Buharinom, Rykovim i Tomskim. Dakle, kako su na prethodnom procesu optuženi prokazivali njih, tako i oni sada, kao optuženi, utiru put Vyšinskom za novo suđenje.

Nakon što se odustalo od uključenja Pjatkova i Radeka u postojeću organizaciju, 1935. pojavljuje se ideja o pokretanju paralelnog centra, jer je osnovni u to vrijeme već bio u opasnosti zbog istrage i skorog suđenja.

Vyšinskog je zanimala i zapovjedna struktura centra. Pjatakov je odgovorio

⁹⁶ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_03.htm

⁹⁷ Vrhovno vijeće za narodnu privredu (*Высший совет народного хозяйства - ВСНХ*)

⁹⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_04.htm

da nije bilo zapovjedne strukture, nego je svaki pripadnik centra bio glavni u svom području, a on, Pjatak, u industriji i ekonomiji. Na pitanje o upravljanju centrom, Pjatak odgovara da je upravljao Trocki, a Radek i on kontaktirali su s njime.

Zamoljen da kaže nešto više o konkretnim koracima koje je poduzeo, Pjatak je odgovorio da je organizirao razne saboterske grupe po cijeloj zemlji, npr. jednu u Ukrajini pod vodstvom Loginova, u Zapadnom Sibiru pod vodstvom Norkina i Drobnisa, u *Kuzbassu*⁹⁹ pod vodstvom Šestova, itd., a o svemu tome obavijestio je Radeka i Serebrjakova. Nakon što je Pjatak potvrdio da mu je pozicija zamjenika komesara za tešku industriju olakšavala trockističke makinacije, završilo je prijedopodnevno zasjedanje 23. siječnja.¹⁰⁰

Ispitivanje Pjatakovu nastavljeno je poslijepodne istog dana; govorilo se o konkretnim sabotazama koje su agenti centra obavljali na raznim mjestima, npr. u uralskoj tvornici željezničkih vagona, tvornici bakra u Krasnouralsku te onima koje je u Moskvi vodio Ratajčak.

Po Pjatakovljevim navodima, 1934., s Hitlerovim dolaskom na vlast, Trockom je postalo očito da je ideja "socijalizma u jednoj zemlji" propala i da je rat neizbježan; a ako se trockisti žele održati kao grupa, potrebno je zauzeti defetističku poziciju i ne samo "mirno promatrati nego i potpomoći poraz"¹⁰¹ SSSR. Zbog toga je nužno povezati se s inozemstvom. Pjatak je htio spomenuti i prezime jednog stranog veleposlanika koji je kontaktirao sa Sokoljnikovim, međutim Uljrih je zabranio spominjanje imena, odgovivši ga za tajnu sjednicu.

Paralelni centar htio je u jednom trenutku preuzeti djelatnost osnovnog, povežavši se u tu svrhu 1935. i 1936. s pripadnicima "desne" opozicije, a naročito s Tomskim. Vyšinski ne daje mira ni duhovima umrlih, jer se oni ne mogu pojaviti na sudu i pobiti optužbe na svoj račun.

Krajem 1935. Trocki je poslao Radeku pismo u kojem je razradio dva moguća scenarija dolaska na vlast: prije rata, koncentriranim terorističkim akcijama protiv vrha sovjetske države, i za vrijeme rata, kolaboracijom, uz neizbježne ustupke; tako je predviđeno prepuštanje Ukrajine Nijemcima, a Amurske regije Japancima. Toliki defetizam nije baš bio po volji Radeku i Pjatakovu, pa im je Buharcev organizirao razgovor s Trockim. Nakon dolaska u Berlin, zrakoplovom su produžili u Oslo. Međutim, prokurora Vyšinskog opet su iznevjerili njegovi istražitelji: službeni zapisnici zračne luke u Oslu, objavljeni i u norveškom tisku, pokazali su da u prosincu 1935., kad se sastanak navodno održao, zbog lošeg vremena niti jedan zrakoplov nije sletio na njihove piste. Let se dogodio, izjavio je Trocki pred Deweyjevom komisijom, "u kraljevstvu

⁹⁹ Kuznecki ugljeni bazen (*кузнецкий каменноугольный бассейн - кузбасс*).

¹⁰⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_04.htm

¹⁰¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_05.htm

snova, gdje zrakoplovi lebde nečujno, neometani od policije i carine”.¹⁰²

Na tom “fantomskom” sastanku Trockij im je održao vatreni govor o nužnosti sabotaže i defetizma, jer rat je neizbježan, pad Staljinove države je neizbježan, a ako budu pasivni, svi trockisti nestat će u ruševinama te države. Potvrdio je postojanje dogovora s Njemačkom i Japanom, kao i jamstva koja je dobio od potpredsjednika NSDAP-a Hessa. Također je izrazio zadovoljstvo zbog povezivanja s desnim.

Na kraju, Pjatakov je iskazivao o zadacima postavljenima pred spominjane terorističke grupe: 1. grupa u Zapadnom Sibiru pripremala je ubojstvo Ejhea i Molotova, 2. ukrajinska grupa ubojstvo Kosiora i Postyševa, 3. Julinova grupa¹⁰³ u Moskvi ubojstvo Staljina, Kaganoviča, Ordžonikidzea, Molotova i Vorošilova. Sve te grupe bile su pod neposrednim vodstvom Pjatakova, a i drugi pripadnici centra imali su svoje ljude “na terenu” - Sokoljnikov Zaks-Gladneva i Tivelja, a Radek Prigožina.

Nakon toga ispitan je svjedok D. P. Buharcev, dopisnik *Izvestije* iz Berlina. Potvrdio je da je organizirao sastanak Trockijevog predstavnika Stirnera i Pjatakova u Berlinu, a na pitanje zbog čega je to učinio, odgovorio je da je bio trockist.¹⁰⁴

Suđenje je nastavljeno 24. siječnja u 11 h, kad je na red došao Radek. Radek, pravim imenom Sobelsohn, bio je član Partije od 1903., a od 1932. obavljao je dužnost upravitelja Ureda za međunarodno informiranje CK. Priznao je da je po povratku u Partiju nastavio održavati stare trockističke veze, između ostalih s Mračkovskim, Smirnovim, Pjatakovim, Preobraženskim i Serebrjakovim. Za postojanje trockističko-zinovjevističkog centra saznao je 1932. od Trockog, koji je “očekivao njegov povratak u borbu”, a detaljnije obavijesti dobio je od Mračkovskog u studenom te godine. Radek je potvrdio da su trockisti već od travnja 1933. spremali ubojstvo Kirova i da je Prigožin bio prvotno predviđen za taj zadatak.¹⁰⁵

Upitan je li znao za vođe centra, Radek odgovara da je, po Drejcerovim riječima, Bakaev vodio zinovjeviste a Mračkovski trockiste, dok je u Moskvi glavni bio Rejngoljd.

Radek je govorio i o svom sastanku s Rommom u Ženevi u proljeće 1932., kao i o svojim saznanjima o drugim organiziranim terorističkim grupama; tako mu je bilo priopćeno od Pjatakova i Drejcerova zamjenika Gaevskog da u Ukrajini djeluju Kocjubinski, Golubenko i Loginov, a znao je i za Mdivanijevu grupu u Rostovu na Donu, kao i za Zaks-Gladneva i Tivelja. Osobno je osim

¹⁰² <http://www.marxists.org/archive/trotsky/works/1937/dewey/>

¹⁰³ Da bi se izbjegla prenatrpanost, neka manje važna imena izmještena su iz teksta u bilješke. Tako su kao članovi Julinove grupe spomenuti Oskoljdov, Dokučev i Koloskov.

¹⁰⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_06.htm

¹⁰⁵ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_07.htm

toga organizirao grupu u Lenjingradu pod vodstvom Prigožina.

Nije izostalo ni obvezno pitanje o povezanosti s pripadnicima desne opozicije; u Radekovu slučaju radilo se o kontaktima s Buharinom. U tim razgovorima isticali su da ubojstvo Kirova nije postiglo željeni učinak i da sad moraju ili prekinuti ili pojačati aktivnost.

Odgovarajući na pitanja o detaljima korespondencije s Trockim, Radek je potvrdio stajališta Trockog o neizbježnom ratu, jer fašizam dolazi na vlast. Zbog toga je Radek u razgovoru s predstavnikom jedne srednjoeuropske države obećao ustupke toj državi, a pritom je znao da je to čin “nedopustiv za građanina SSSR”.

Zatim ga je Vyšinski upitao za njegovo mišljenje o defetističkom stajalištu trockista, a Radek je odgovorio da je sve što je radio bilo na defetističkom stajalištu.

“Svjesno?”, upitao je Vyšinski.

“U životu sam sve osim sna svjesno radio”, odgovorio je Radek, što je izazvalo smijeh u dvorani.¹⁰⁶

Potvrđujući iskaze o teritorijalnim ustupcima stranim silama i povratku u kapitalizam, Radek je dodao da Trocki, koji se “uspoređio s Napoleonom”, nije planirao uvesti demokraciju, nego vladavinu čvrste ruke. U jednom trenutku Radeku se učinilo da više nisu gospodari svoje sudbine i da će postati samo ekspozitura stranih tajnih službi. U tom razdoblju malodušja htio je otići u CK i sve priznati, ali nije to učinio. Nakon toga je htio otići u GPU.

“Nisam otišao u GPU, ali je GPU došao k meni”, rekao je Radek.

“Krasan odgovor”, uzviknuo je Vyšinski, koji je nesumnjivo osjećao ponos kao pisac koji gleda kako glumci prvi put izvode njegove rečenice na sceni.

“Tužan odgovor”, odvratio je Radek.¹⁰⁷

Na kraju, Vyšinskog je zanimalo je li Radek znao da izdaje svoju domovinu, i dobio je potvrđan odgovor.

Nakon kraćeg prekida, u 18 h iskazivao je svjedok Romm, dopisnik *Izvestije* iz Washingtona. Potvrdio je da je 1932. u Ženevi dao pismo Radeku koje je dobio od Sedova, a od Radeka je saznao da pismo sadržava smjernice za ujedinjenje sa zinovjevistima i usvajanje terorističkih metoda borbe. Čini se da su zavjerenici, po prirodi stvari obvezani na najveću tajnost, rado otkrivali i najtajnije detalje običnim teklićima; no međutim, da mu Radek nije “povjerio” sadržaj pisma, Romm bi mogao posvjedočiti samo da je odnio Trockijevo pismo

¹⁰⁶ *Id.*

¹⁰⁷ *Id.*

Radeku. U srpnju iduće godine Romm je nosio Radeku novo pismo, nakon razgovora s Trockim koji je trajao “20-25 minuta” i u kojem je Trocki verbalno potvrdio upute iz pisma, kao i njegov odgovor za Trockog. Naposljetku, 1934. u Parizu Sedov ga je zadužio da izvještava Trockog o sovjetsko-američkim odnosima u svjetlu nadolazećeg rata.¹⁰⁸

Sokoljnikov, član Partije od 1905., bio je 1929.-1932. *polpred* (opunomoćeni predstavnik) SSSR u Velikoj Britaniji, 1933.-1934. zamjenik narodnog komesara za vanjske poslove, a 1935.-1936. zamjenik narodnog komesara za drvenu industriju. Njemu je bio poznat sastav trockističko-zinovjevističkog centra, terorističke nakane centra, planiranje atentata na Staljina i Kirova, kao i pregovori koje je Kamenev s vodio s Buharinom i Rykovim, a Zinovjev s Tomskim i Uglanovim. Međutim, “desni” nisu htjeli ući u blok, nego su se opredijelili za vlastitu samostalnu organizaciju.

U bloku su smatrali da nije moguće zadržati socijalističko uređenje, jer postoji opasnost da ih ojačali fašizam i kapitalizam uguše; zbog toga je bolje pristati na kompromis s njima. Međutim, doslovno instaliranje njemačkog fašizma, koji bi ih na kraju iskoristio i odbacio, nije ni bilo moguće u Rusiji; zato se kod kuće treba osloniti na seosku buržoaziju (*kulake*).

“Jesu li točni navodi optužnice o nasilnom zbacivanju sovjetske vlasti, radi promjene društvenog i političkog poretka SSSR, kao glavnom zadatku paralelnog centra?”, upitao je Vyšinski.

“Točni su”, odgovorio je Sokoljnikov.

“Je li nadalje točno da je paralelni centar namjeravao doći na vlast uz pomoć stranih država i uz restauraciju kapitalističkih odnosa u SSSR?”

“I to je točno”, odgovorio je Sokoljnikov i dodao da su između ostalog to namjeravali ostvariti i napuštanjem industrijalizacije i kolektivizacije.¹⁰⁹

Na kraju je Uljrih, kojeg se ovaj put čulo nešto više nego na prethodnom suđenju, ispitivao Sokoljnikova o njegovoj povezanosti s terorističkim grupama. Sokoljnikov je potvrdio da je bio povezan s Tiveljem, koji je pak bio povezan sa Zaks-Gladnevim.

Nakon toga ispitivan je Serebrjakov, član Partije od 1905., od 1929. do 1935. načelnik Središnje uprave za ceste i autoprijevoz, od 1935. do 1936. zamjenik načelnika Glavne uprave za ceste u sastavu NKVD-a. On se, po vlastitim riječima, 1932. vratio starom načinu života; iako se 1929. pokajao, u duši je ostao trockist i stoga mu nije bilo teško pristati uz centar. I on je, kao Pjatakov, zloupotrijebio svoj položaj, organizirajući terorističku djelatnost na važnim prometnicama preko Arnoljdova, Livšica, Zorina i drugih, a osim toga upravljao je i Mdivanijevom grupom u Gruziji. Jednom prilikom su on, Mdivani

¹⁰⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_08.htm

¹⁰⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_09.htm

i Pjatakov razmatrali ubojstvo Berije i Ežova, kao i moguće ujedinjenje s *dašnjacima*¹¹⁰, s *mussavatistima* u Azerbajdžanu i gruzijskim manjševicima. Nakon pobjede, Gruzija bi dobila glavnu ulogu na Zakavkazju. Sve to bilo je dio Vyšinskijevog plana da dokaže da su se svi “antisovjetski” elementi, svih boja i veličina, urotili protiv Staljina. Nakon što je predsjednik vijeća zatražio da Livšic, Pjatakov i Serebrjakov potvrde svoj razgovor o sabotaži na glavnim željezničkim čvorištima radi unošenja pomutnje u željeznički promet, rasprava je za taj dan bila završena.¹¹¹

Idućeg dana, 25. siječnja, u 11 h Vyšinski je ispitivao svjedoka Loginova, bivšeg upravitelja trusta *Koks*. Njemu je Pjatakov dao zadatak da vodi ukrajinsku grupu. Jedan od pripadnika te grupe, Golubenko, organizirao je radi ubojstva Staljina jednu grupu u Odessi pod vodstvom Kalašnikova, a u Dnjepropetrovsku drugu grupu pod vodstvom Žukova, s ciljem ubojstva Vorošilova. Loginov i još nekoliko radnika počinili su sabotaže u novoenakijevskoj tvornici, krivo-roškoj tvornici, gorlovskoj i staroenakijevskoj tvornici. Osim toga, Ratajčaku, koji je tražio nekoga tko ga može povezati s Nijemcima, preporučio je Grašea kao pogodnu osobu.¹¹²

Nakon svjedoka Vyšinski se vratio optuženima, točnije Boguslavskom. Boguslavski je 1928. došao u Sibir, gdje je već postojala trockistička baza¹¹³, zatim Sosnovski u Barnaulu, Smilga u Minusinsku i Radek u Tomsu. Nedugo zatim formiran je u Novosibirsku sibirski centar pod vodstvom Muralova, u koji je osim navedenih ušao i Beloborodov.

Od Muralova je 1932. saznao za grupu koju vodi Hodoroze i koja priprema ubojstvo Ejhea, kao i za onu u *Kuzbassu*, organiziranu radi atentata na državne dužnosnike koji se ondje zateknu. Nakon kontakata s Pjatakovim, Boguslavski je 1934. na sebe preuzeo organiziranje trockističkih ćelija na Omskoj pruži. Od konkretnih zadataka, znao je da Kudrjašev priprema atentat na Molotova, a Žitkov na Kaganoviča.

U jednom trenutku Vyšinski ga je pitao zbog čega nije odmah nakon uhićenja dao potpune i istinite iskaze, na što je Boguslavski odgovorio da, doduše, nije odmah sve priznao, ali je to učinio nedugo nakon toga.

“Zbog čega?”, upitao je Vyšinski. “Je li na vas možda vršen pritisak, ili želite utjecati na visinu kazne?”

“Ne”, odgovorio je Boguslavski.

“Znači, govorili ste dragovoljno i iskreno isključivo zbog vaših unutarnjih uvjerenja?”

“Da,” odvratio je Boguslavski, “i ako mi sud dozvoljava, govorio bih o svojim motivima.”

¹¹⁰ Pripadnici Dašnakcutjuna (*Армянская революционная федерация Дашнакцутюн*), armenske nacionalističke partije.

¹¹¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_10.htm

¹¹² http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_11.htm

¹¹³ Muralov, Krolj, Sumecki i Surnov imenovani su kao članovi baze.

“Recite, Boguslavski, stari trockistu, koji ste se deset godina borili na trockističkim pozicijama protiv Partije i sovjetske vlasti, sve do samog uhićenja, što vas je nagnalo da kažete to što ste rekli, da razotkrijete sve?”¹¹⁴

Iako je na prethodnom procesu vrijeđao optužene, Vyšinski se ovdje Boguslavskom obraća ljubazno, gotovo očinski, kao da je svjestan njegove pogreške, ali mu je spreman oprostiti, samo neka sve prizna; klasična metoda istočnoeuropskih isljednika.

Boguslavski je održao dirljiv govor o zabludi u kojoj je živio, o svoj truleži u centru koje nije bio u potpunosti svjestan, o mnogim stvarima koje su napravili a koje su mu tek na suđenju postale jasne. Kad su ga uhitili, osjećao se kao “čovjek koji pada u ponor, ali zna da tako mora biti”.

“Я совершил преступление” završio je Boguslavski.¹¹⁵ “Počinio sam zločin”. Protiv sebe, kao i svi ostali optuženi, moglo bi se reći na kraju.

Optuženi Drobnis potvrdio je sve navode iz istrage i dodao da je područje njegova zaduženja bio *Kuzbass*, kamo ga je 1934. poslao Pjatakov. Iako se 1929. vratio u Partiju, u njemu su ostale stare sumnje, i Smirnov je 1932. to iskoristio, unovačivši ga. Drobnis nije znao ništa o dogovoru sa stranim državama ni o planu podjele SSSR; znao je samo da je Boguslavski obavljao sabotersku djelatnost u prometu, a Meerčenko i Muralov u poljoprivredi. Po Pjatakovljevu nalogu on i Norkin sabotirali su 1935. gradnju nekih važnih objekata od obrambene važnosti te kvarili ugljen u *Kuzbassu*. Noskov, jedan od radnika u *Kuzbassu*, pripremio je po njegovoj zapovijedi eksploziju u jednom rovu. Prilikom razgovora o sabotaži, Drobnisa je zanimalo je li moguće provesti zadatak bez ljudskih žrtava. Kad je Noskov odgovorio negativno, Drobnis se nije predomislio, jer će “žrtve izazvati ogorčenje kod radnika”, što će trockistima samo koristiti. Eksplozija se dogodila 23. rujna, a iako je Drobnis bio uhićen 6. kolovoza i mogao je zaustaviti eksploziju i iz zatvora, nije to učinio.¹¹⁶

Iako o torturama kojima su *čekisti* i *enkavedeovci* tijekom godina podvrgavali osumnjičene, kao i metodama iznuđivanja iskaza psihološkim pritiscima, postoje opsežni zapisi, o tome se što se tiče ovih triju procesa ne zna mnogo (ipak, ta svjedočanstva mogu imati barem posredno značenje za ovu temu). Jedan od rijetkih podataka odnosi se upravo na Drobnisa, kojem su obećali da će ga ostaviti na životu i uputiti na rad u Sibir ili neko dalekoistočno područje.¹¹⁷

Poslijepodne istog dana ispitivan je Muralov, član Partije od 1905., od 1933. do 1936. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu, a od 1935. do 1937. predsjednik Akademije poljoprivrednih znanosti V. I. Lenjina (VASHNIL). Govoreći o počecima svoje antisovjetske djelatnosti, Muralov se podsjetio razgovora sa

¹¹⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_12.htm

¹¹⁵ *Id.*

¹¹⁶ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_13.htm

¹¹⁷ Medvedev 1, str. 250-251.

Smirnovim 1931. i organiziranja kontrarevolucionarnog centra u Novosibirsku. Sumeckom je povjerio skupljanje mladih ljudi na visokoškolskim institucijama, a Hodorozu organiziranje terorističkih grupa, pa tako i one sa zadatkom ubojstva Ejhea. Pjatakov ga je 1934. obavijestio o kontaktima s “desnima”, što je Muralova “šokiralo”, jer ih je smatrao “oportunistima i kukavicama, nesposobnima za oštre poteze”.¹¹⁸ Jesu li to njegove vlastite riječi ili mu ih je netko možda stavio u usta?

Osim navedenih, znao je i za Kaškinovu grupu u Tomsu i Šestovljevu u Anžerku i Prokopjevsku, koja 1934. nije uspjela ubiti Molotova, tako da u “Zapadnom Sibiru nije izvršen ni jedan teroristički akt”. Općenito, čini se da, s iznimkom Kirova, ni trockističko-zinovjevistički blok ni paralelni centar nisu uspjeli ubiti niti jednog visokog dužnosnika Partije i države. Sve je ostalo na pokušajima, ali ni Vyšinski ni sud nisu pravili značajnu razliku između pokušaja i dovršenog djela.

Nakon toga je Muralov zanijekao dio Šestovljeva iskaza danog u istrazi, tvrdeći da mu 1933. nije dao zapovijed da izvrši atentat na Ordžonikidzeu. Šestov je s druge strane inzistirao na svom iskazu, tvrdeći da je dobio takvu naredbu od Muralova i da ju je prenio Čerepuhinu kao izvršitelju, ali je pokušaj propao zbog oklijevanja. Kao i Boguslavskog, i Muralova je tužitelj ispitivao o razlozima njegova naknadnog priznanja, jer je u istrazi poricao optužbe. Muralov je odgovorio da su za to postojala tri razloga, dva osobne i jedan političke naravi.

“Ja sam veoma nagao, uvredljiv čovjek”, rekao je. “Kad su me uhitili, razljutio sam se, uvrijedio.”¹¹⁹

Drugi razlog, nastavio je Muralov, bila je njegova odanost Trockome; iako se nije slagao s terorizmom i uništavanjem, smatrao je nedopustivim okrenuti mu leđa. A treći razlog?

“Da sam dalje ovako nastavio, postao bih simbol kontrarevolucije. To me je užasnulo. U to vrijeme pred mojim očima razvijali su se ljudi, industrija, narodno gospodarstvo... Ja nisam ni slijepac ni fanatik.”¹²⁰

I tako je došlo vrijeme da se Muralov “podčini interesima države”, za koju se “borio 23 godine”, aktivno sudjelujući “u tri revolucije”. Vyšinskog je taj odgovor posve zadovoljio. A kako i ne bi.

Idući na redu bio je optuženi Šestov. Njegova zločinačka aktivnost počela

¹¹⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_14.htm

¹¹⁹ *Id.*

¹²⁰ *Id.*

je još 1923. godine, dok je bio student, a 1924. prvi put je prevario Partiju obećavši da će napustiti trockizam. U Njemačkoj se 1931. susreo s Pjatakovim i Sedovim; Sedov je zatražio od njega da špijunira za jedno njemačko poduzeće koje je poslovalo u *Kuzbassu* i čije su radnike trockisti koristili kao sabotere i posrednike između SSSR i Trockog u Berlinu. Po povratku u *Kuzbass*, Šestov je, koristeći se ucjenom, angažirao Stroilova, kojeg su mu Nijemci preporučili kao svog agenta. Vyšinski je zatražio od Stroilova da potvrdi ovaj iskaz, što je on i učinio. Upitan zbog čega je postao njemački agent, Stroilov je odgovorio da su ga i Nijemci ucijenili, prijetili da će ga razotkriti kao navodnog komunističkog agitatora u Njemačkoj, a posve se priklonio Nijemcima nakon što je 1930. tijekom boravka u SSSR posumnjao u Partiju. Vyšinski ga je upitao:

“Kako biste to nazvali?”

“Izdaja... domovine.”

“Izdaja domovine! Rus! Sovjetski građanin!”, uzviknuo je Vyšinski.¹²¹ Doista, kakvo iznenađenje, kakav šok za druga prokurora.

Nakon što je Šestov opisao sabotaže svojih ljudi u *Kuzbassu*, Vyšinskog je zanimalo jesu li se osim toga bavili pljačkama i ubojstvima. Šestov je odgovorio da je u Prokopjevsku Čerepuhin po njegovoj zapovijedi ubio inženjera Bojaršinova, koji ga je bio upozorio na primijećene nepravilnosti, a u državnoj banci u Anžersku direktor je pronevjerio 164 tisuće rubalja u njegovu korist. Tako je završilo poslijepodnevno zasjedanje.

Prijepodne 26. siječnja Šestova je ispitivao Arnoljdov branitelj Kaznačeev. Budući da je i Arnoljda unovačio Šestov, Kaznačeeva je zanimalo je li se i kod Arnoljda morao koristiti ucjenom kao kod Stroilova, i dobio je negativan odgovor. Upitan zbog čega Arnoljd nije izvršio povjerene mu zadatke ubojstva Ordžonikidzea i Molotova, Šestov je odgovorio da se, prema Čerepuhinovim riječima, Arnoljd “uplašio”.¹²²

Sljedeći optuženi, Stroilov, potvrdio je, na pitanje predsjednika vijeća, iskaze koje je dao u istrazi, kao i iskaze dane na suđenju koje je u studenom prošle godine bilo održano u Novosibirsku. Upitan ima li što dodati jučerašnjim iskazima, Stroilov je detaljno opisao svoje sastanke i razgovore s njemačkim agentima, kao i sabotaže koje su njemački agenti izvršili u *Kuzbassu* i Kemerovu. Kao dokazni materijal, Vyšinski je priložio bilježnicu za koju je Stroilov potvrdio da je njegova i da se u njoj nalazi telefonski broj izvjesnog Berga koji je unovačio Stroilova, i niz fotografija na kojima je Stroilov prepoznao njemačke agente.¹²³ Iako se ovdje nekome može učiniti da se sada pojavljuju i drugi dokazi osim priznanja optuženih, očito je da ti “dokazi” zapravo izravno proizlaze iz

¹²¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_15.htm

¹²² http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_16.htm

¹²³ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_17.htm

priznanja; Stroilov je pod prisilom mogao bilo koju bilježnicu priznati kao svoju i na bilo kakvoj fotografiji prepoznati njemačke agente.

Na pitanje tužitelja o njegovoj poziciji u Partiji, Norkin je odgovorio da je bio član *krajкома* gradskog komiteta.

“A u isto vrijeme i član ilegalne, trockističke, antisovjetske, terorističke, diverzijske, špijunske i saboterske organizacije?” upitao je Vyšinski i, naravno, dobio potvrđan odgovor. Upitan je li kao član *krajкома* činio kakve usluge članovima organizacije, Norkin je rekao da je odmah prenosio sve što je saznao na sjednicama *krajкома*, a što bi moglo štetiti organizaciji i pojedinim članovima.¹²⁴

Nakon toga tužitelja je zanimalo zbog čega nije odmah nakon uhićenja priznao, nego tek kasnije. Norkin je odgovorio da je u početku bio inspiriran Pjatakovljevim člankom u *Pravdi* u kojem je uzvikivao “Bravo, bravo, čekisti!”¹²⁵, što je Norkin shvatio kao poziv trockistima da se održe, a kasnije je ipak priznao “jer sve ima svoje granice”.

“Je li netko vršio pritisak na vas?”, upitao je Vyšinski i dobio negativan odgovor.

“Čovjeka je moguće lišiti normalne ishrane, ili sna. Poznato mi je to iz povijesti kapitalističkih zatvora (*sic!*). Moguće je lišiti ga cigareta...”, nastavljao je Vyšinski.

“Ako o tome govorimo, nije bilo ničeg sličnog.”

“Priznali ste pod teretom dokaza? Materijalni dokazi (*улики*) odigrali su ulogu?”

“Odigrali su ulogu, naravno, utoliko što sam shvatio beznačajnost borbe i nužnost razotkrivanja cijele ove stvari.”¹²⁶

Posljednje pitanje tužitelja odnosilo se na srpanj 1936., kad mu je Pjatakov dao zadatak da pripremi palež u kemijskom kombinatu.

“Jeste li se bojali da bi radnici mogli poginuti?”

“Jesam, i to sam mu mnogo puta rekao.”

“Što vam je Pjatakov odgovorio?”

“Pjatakov je odgovorio da su žrtve neizbježne. Pritom je upotrijebio izraz ‘Našao si za kim ćeš plakati’ (*Нашел кого жалеть*).”¹²⁷

Sljedeći svjedok, Nijemac Stein, koji je radio u elektranama u Lenjinsku, svjedočio je kako je, po zahtjevu Šestova a za račun trockističke organizacije, zajedno s drugim njemačkim radnicima¹²⁸ oštećivao njemačke strojeve “tako da izgleda da su krivi ruski radnici, a ne strojevi”. Flessa je dobivao instrukcije

¹²⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_18.htm

¹²⁵ Riječ je o članku objavljenom nakon “razotkrivanja” zinovjevističko-trockističkog centra.

¹²⁶ *Id.*

¹²⁷ *Id.*

¹²⁸ Radnici su se zvali Wurm, Floren, Someregger i Flessa.

od jednog njemačkog službenika na teritoriju SSSR; Uljrih je Steinu u tom trenutku zabranio da imenuje tog službenika i poučio ga da će to moći učiniti na zatvorenoj sjednici.¹²⁹

Poslijepodne tog dana Vyšinski je postavio pitanja vještacima Lekusu i Pokrovskom o sabotажama u prokopjevskom rudniku i kemerovskoj tvornici; konkretno, kako je došlo do eksplozija, jesu li eksplozije rezultat zlodjela i jesu li se mogle izbjeći. Nakon što su vještaci obećali dati odgovore idućeg dana u 18 h, tužitelj je prešao na ispitivanje Arnoljda.

Arnoljda je Vyšinski, kao nijednog drugog okrivljenog, iscrpno ispitivao o njegovu životu prije pristupanja trockistima, vjerojatno zato da ga prikaže kao čovjeka avanturističke prošlosti jer je Arnoljd nekoliko puta mijenjao ime (zvao se i Vasiljev, i Aimo Kiulpenen), ima i druga državljanstva uz sovjetsko (američko, finsko), koristio se lažnom putovnicom, bio je dezertar u Prvom svjetskom ratu, član je masonske lože, a bio je i u zatvoru. Nema sumnje da je prokuror to jedva dočekaо, jer su ostali optuženi bili ako već ne ugledni, a ono barem pristojni građani SSSR.

Dok je radio u Prokopjevsku, prišao mu je Šestov, koji je znaо da je Arnoljd otpušten iz Kuznjecka “zbog antisovjetske propagande među stranim stručnjacima”, i preporučio ga Čerepuhinu kao potencijalno korisnog za organizaciju. Od Čerepuhina je Arnoljd dobio zadatak atentata, prvi put na Ordžonikidzea a drugi put na Molotova; međutim, odustao je prilikom izvođenja i jednog i drugog jer je izvršenje zahtijevalo da Arnoljd izazove automobilsku nesreću i pritom žrtvuje vlastiti život, što on nije bio spreman učiniti.¹³⁰

Livšic, član Partije od 1917., bio je od 1930. načelnik Južnouralske, od 1933. načelnik Sjevernokavkaske, a nakon toga načelnik pruge Moskva-Kursk. Od 1935. obavljao je dužnost zamjenika *narkoma* za vezu. U borbu se vratio već 1932., kad su po Pjatakovljevu nalogu sabotirali redovit prijevoz ugljena ostavljajući ga da se nakuplja u rudnicima. Nakon što je postao zamjenik *narkoma*, okupio je grupu¹³¹ koje su zadatak bile sabotaže na području prometa. Vyšinski je upitao:

“Činili ste to? Zar vas u tome nije priječilo vaše mjesto zamjenika *narkoma*?”

“Priječilo me, ali ipak sam to činio”, odgovorio je Livšic.

“Iznevjerili ste svoju dužnost prema državi?”

“Da nisam, ne bih sada sjedio na optuženičkoj klupi.”¹³²

Nakon što je Livšic sam dodao da je u istrazi (*предварительное следствие*) lagao kad je zaniјekao svoju špiјunsku djelatnost, a sada želi konačno sve priznati, Vyšinski se okrenuo Knjazevu, koji je izjavio da je od 1934. bio agent

¹²⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_19.htm

¹³⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_21.htm

¹³¹ Članovi grupe bili su Mirski, Mironov, Fufrijanski i Rozencveјg.

¹³² http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_22.htm

japanske tajne službe (*разведка*), a od 1935. zajedno s Livšicom prenosio je informacije Japancima, koji nisu plaćali isključivo za informacije, nego su šire financirali trockističku borbu. Tako je u siječnju 1935. Turok dobio 35.000 rubalja od Japanaca.

Upitan, Livšic je naveo i imena svojih agenata.¹³³ Na kraju, tužitelja je zanimalo jesu li Livšicu poznata imena Dzedzievskog i Glebov-Avileva; Livšic je odgovorio da je znao da je Dzedzievski povezan s Loginovim, a da Glebov-Avilev priprema atentat na Staljina.¹³⁴

Neobično je da u "istrazi", koja je trajala nekoliko mjeseci, u Livšicevu stanu nije bilo nikakvog pretresa, a poslije izvršenja kazne njegova supruga sama je nazvala službenike NKVD-a da dođu po njegovo oružje.¹³⁵

Idućeg dana u 11 h Knjazevljev branitelj Braude ukratko je ispitao Livšica o njegovoj suradnji s Knjazevim. Braudea je zanimalo je li mu Pjatakov rekao da je Knjazev japanski agent, kao što Knjazev to tvrdi, a Livšic je odgovorio negativno.¹³⁶

Knjazev je postao trockist tek 1934., ali već od 1930. u njemu je rasla sumnja, što ga je i približilo trockistima. U vrijeme dok je bio načelnik na Južnouralskoj pruzi, organizirao je ilegalne trockističke grupe u Zlatoustu, Šumihu, Kurganu, Uralu, Kozirevu, a s okupljenom vlastitom grupom visokopozicioniranih radnika¹³⁷ na toj pruzi izveo je 27. listopada 1935. sabotažu vojnog vlaka br. 504, u kojoj je poginulo 29 *krasnoarmežaca* i isto ih je toliko ranjeno.

Da bi se malo čuo glas i drugova sudaca, Ryčkov ga je ispitivao o njegovoj suradnji s Japancima, koji su mu prijetili da će ga prijaviti kao trockista ako ne postane njihov agent. Također ga je pitao i na kojim su poimence prugama izveli sabotaže; Knjazev je naveo Južnouralsku, Permsku, Zakavkasku, Ussursku i Istočnosibirsku prugu, ukupno 13-15 sabotaža. Vyšinski je pitao i za pruge Čistaja-Čumljak i Roza-Vargaši, i za obje dobio potvrđan odgovor. Saboteri nisu bili otkriveni jer je Knjazev, zloupotrebljavajući svoj položaj, sastavio lažan izvještaj, zbog čega je osuđen strojovođa. Ukupno su 1935. i 1936. u njihovim sabotažama ubijene 63, a ranjene 154 osobe.

Na kraju ispitivanja Knjazev je govorio o pismu koje mu je uputio jedan japanski agent i koje je sadržavalo instrukcije u slučaju rata: palež vojnih skladišta, opskrbenih mjesta, čak i biološko ratovanje – trovanje vojnih vlakova bakterijama.¹³⁸

¹³³ Knjazev, Emšanov, Arnoljdov, Turok, Fufrijanski i Rozencvejg.

¹³⁴ *Id.*

¹³⁵ Medvedev 1, str. 340.

¹³⁶ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_23.htm

¹³⁷ Levin, Dolmatov, Bočkarev i Ščerbakov.

¹³⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_24.htm

Sljedećeg optuženog, Turoka, u cijelosti je ispitivao predsjednik vijeća (možda nije bio dovoljno važan da se prokuror bavi njime). Njega je 1934. u trockističku organizaciju regrutirao načelnik uralske tvornice vlakova Marjašin i dao mu zadatak da stvori terorističku grupu. Turok je zavrbovao dio radnika¹³⁹, i oni su od 1934. do njegova uhićenja izveli oko 40 sabotaža na Južnouralskoj i Permskoj pruzi; tako su npr. 26. travnja 1936. organizirali nesreću na dijelu pruge između putničkog i ranžirnog kolodvora u Sverdlovsku (5 mrtvih, 5 teško i 15 lakše ranjenih), a po starom dobrom običaju krivnju su htjeli svaliti na skretničarku.¹⁴⁰

I Ratajčaka je Vyšinski ispitivao o prošlosti, jer je u istrazi 2. listopada izjavio da je Nijemac, a 1920. u popisu stanovništva izjasnio se kao Poljak. Osim što je “prilikom upisa u Partiju sakrio da je Nijemac”, Ratajčak si je uz to “pripisao revolucionarne zasluge koje mu nisu pripadale”. U vrijeme dok je 1936. bio načelnik Glavne uprave kemijske industrije, živio je “na račun” Krapivskog koji je špekulirao prodajom državne imovine. Vyšinski je otvoreno ponižavao optužene, tjerajući ih da govore o neslavnim događajima iz svoje prošlosti koji nisu imali previše veze s ovim slučajem, ali su bacali ljagu na njihove osobe pred sudom i sovjetskom javnošću.

Pjatakov ga je 1934. uveo u trockističku organizaciju u dvostrukoj ulozi, kao sabotera i kao špijuna. Izveo je tri diverzije: u gorlovskoj tvornici, u nevskoj tvornici i u kemijskoj industriji u Voskresensku. U prvoj sabotaži poginula su tri radnika.

“Znate li njihova imena?”, upitao je Vyšinski.

“Zaboravio sam”, odgovorio je Ratajčak.

“Ja ću vas podsjetiti: Leonid Fedorovič Kurkin, 20 godina, Nikolaj Ivanovič Mostec, Irina Egorovna Streljnikova, 22 godine. Tko ih je ubio?”

“Mi.”

“Vi – načelnik Glavne uprave kemijske industrije?”¹⁴¹

Na to pitanje Ratajčak nije imao odgovora. I opet je Vyšinski ponižavao optužene; i on i Ratajčak dobro su znali da Ratajčak nije ubio te ljude, ali predstava se morala izvesti u cijelosti.

Nakon toga Vyšinski je i vještaku Monosoviču postavio ista pitanja kao Lekusu i Pokrovskom, ovaj put za eksplozije u studenom i travnju 1934. i studenom 1935. u Gorlovskoj tvornici umjetnih gnojiva.

¹³⁹ Aleksina, Burlakova, Mejersona i Dolmatova.

¹⁴⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_25.htm . Rus. *стрелочница*. Zanimljivo je da u ruskom jeziku postoji poslovice “стрелочник всегда виноват” - skretničar je (tj. najniži po činu) uvijek kriv.

¹⁴¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_26.htm

Poslijepodne je Vyšinski nastavio mučiti Ratajčaka, tražeći da navede imena svojih kontakata, što je Ratajčak i učinio¹⁴², a zatim je na predloženoj fotografiji identificirao Meierowitza.

Graše je Vyšinski također ispitivao o prošlosti; porijeklom Čeh, 1917. uzeo je sovjetsko državljanstvo, 1919. otišao je u Čehoslovačku i vratio se tvrdeći da je bio ratni zarobljenik. Osim toga, nekoliko puta mijenjao je zanimanje: bio je učitelj, novinar i ekonomist. Na upit o "svom trockizmu", Graše je odgovorio da on nikad nije imao ništa s trockizmom i da je u organizaciju ušao preko njemačke obavještajne službe, za čiji je račun bio špijunirao još od 1932. Vyšinski je na to ponovio pitanje o Graševoj profesiji.

"Čini mi se da odgovor nije nužan..."

"Nužan je. Kažete da ste učitelj, a niste; kažete da ste ekonomist; a niste; onda se ispravljate i kažete da ste radili kao novinar, a sad vidim da imate drugo zanimanje. Koje?"

"Špijun", odgovorio je Graše, pristajući dokraja na vlastito poniženje.¹⁴³

I Graše je na fotografijama prepoznao Meierowitza, budući da je špijunirao i za njega i za Ratajčaka, a u Moskvi je pomagao trockistima koji su se koristili njegovim stanom kao mjestom za skrivanje i sastanke.

Posljednjeg optuženog, Pušina, 1934. u organizaciju je primio Ratajčak. Pušin je izvršio tri sabotaže u Gorlovskoj tvornici, prenio tri važna dokumenta njemačkom agentu Lentzu te u organizaciju unovačio tehničkog direktora tvornice inženjera Tamma.

Odgovarajući na pitanje svoga odvjetnika, Pušin je rekao da je sabotaža u Gorlovskoj tvornici izvedena u studenom 1935., a 1936. nije izvršio ni jedan teroristički akt, već je otišao u Gruziju i pokušao poštenim radom oprati svoju prošlost. Osim toga, nakon što je uhićen, i prije nego što mu je predložen ijedan dokaz i postavljeno ijedno pitanje, napisao je potpuno priznanje i adresirao ga na Ežova. Međutim, Vyšinski je ustvrdio da, budući da se 1935. Lentz vratio u Njemačku, Pušinova neaktivnost nije proizlazila iz grižnje savjesti koliko iz nedostatka postavljenih mu zadataka, a što se priznanja tiče, ono nije važno jer se dogodilo poslije uhićenja.¹⁴⁴

Posljednji svjedok, Tamm, potvrdio je Pušinov iskaz o sabotaži u Gorlovskoj tvornici, koju su po njegovu nalogu izveli radnici.¹⁴⁵

Time je završeno ispitivanje okrivljenika i svjedoka, ali Vyšinski je imao još neka pitanja. Najprije je, zbog spominjanih članaka u norveškom tisku, podsjetio Pjatakova na onaj nesretni let u Oslo. Pjatakov sada tvrdi da je sletio

¹⁴² Kazinicki, Juškevič, Golovanov, Todorski i njemački agent Meierowitz.

¹⁴³ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_29.htm

¹⁴⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_30.htm

¹⁴⁵ Assinovski, Halezov, Drač i Krušeljniski. http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_31.htm

na aerodrom u blizini Osla i da se ničeg drugog ne sjeća, jer je bio “vrlo uzbuđen”. Vyšinski je izjavio da je preko veleposlanstva SSSR dobio podatke da taj aerodrom prima zrakoplove tokom cijele godine, pa tako i u zimskim mjesecima.¹⁴⁶ Dakle, suprotno od dokumenta koji izričito kaže da aerodrom u to vrijeme nije primio niti jedan zrakoplov, Vyšinski kao dokaz nudi dokument u kojem stoji da je aerodrom mogao primiti zrakoplove.

Nakon toga vještaci su bili spremni za davanje iskaza. Po nalazima vještaka Monosoviča, Tammovi i Pušinovi iskazi podudaraju se s rezultatima njegova vještačenja: eksplozija u Gorlovskoj tvornici mogla se izbjeći uz pridržavanje propisanih pravila o održavanju i zaštiti, a budući da su ta pravila namjerno zanemarena, eksplozija se očito nije dogodila slučajno, nego isključivo kao rezultat zle namjere. Lekus je na isti način potvrdio Šestovljeve i Stroilovljeve iskaze i dao iste odgovore na pitanja o eksploziji u Prokopjevsku kao i Pokrovski za sabotažu u Kemerovu.¹⁴⁷

Poslijepodne 27. siječnja održana je zatvorena sjednica, sukladno odredbi čl. 19. ZKP RSFSR.¹⁴⁸ Na toj sjednici izneseni su detalji koji nisu smjeli izaći u javnost: posljednji dio iskaza vještaka, imena stranih predstavnika i detalji razgovora koje su Stein, Pjatakov, Radek i Sokoljnikov vodili s njima, a koji su se odnosili na rat, vojni poraz SSSR i komadanje sovjetskog teritorija, imena i detalje kontakata Ratajčaka, Knjazeva, Turoka, Grašea, Šestova i Stroilova s agentima njemačkih i japanskih tajnih službi, kao i sabotaže koje su Pjatakov i Ratajčak izvodili u obrambenoj industriji.¹⁴⁹

C. Završne riječi i presuda

Prijepodne 28. siječnja Vyšinski je održao završnu riječ, točnije rečeno oko 18.000 završnih riječi.

Ako je u dokaznom postupku bio neobično blag prema optuženima, i strogo služben u svojem ophođenju s njima, sada je udario po njima bez milosti. Tako je ovaj proces značajan jer je razotkrio “sve tajne izvore ilegalne kriminalne djelatnosti trockizma”, sve mehanizme njihove “krvave, izdajničke taktike”, jer je pokazao pravo lice trockizma – tog “iskonskog neprijatelja radnika i

¹⁴⁶ *Id.*

¹⁴⁷ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_32.htm

¹⁴⁸ Kako sam već napomenuo, integralni tekst ZKP RSFSR nije mi bio dostupan, pa tako ni čl. 19. Međutim, po kasnijoj verziji tog zakona, javnost je bila isključivana s rasprave u sljedećim slučajevima: 1. ako bi na raspravi trebalo otkriti državnu ili drugu zakonom zaštićenu tajnu, 2. ako je okrivljenik mlađi od 16 godina, 3. ako bi se na raspravi mogle otkriti stvari iz života sudionika procesa koje bi ih mogle izložiti sramoti, 4. ako to zahtijevaju interesi sigurnosti sudionika procesa ili njima bliskih osoba.

¹⁴⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_33.htm

seljaka, iskonskog neprijatelja socijalizma, vjernog sluge kapitalizma". Ovaj proces "sumira zločinačke aktivnosti trockističkih zavjerenika". Nakon prvog procesa smatralo se da "više ne može biti takvih zločina i takvih izdajnika", ali, iako je narod odbacio trockizam, trockisti nisu bili do kraja poraženi, optuženi su se "na prijevaru uvukli u Partiju". Vyšinski je išao tako daleko da je početak antisovjetske aktivnosti Trockog smjestio još tamo u 1904. godinu, kad je Trocki u djelu naslovljenom *Naši politički zadaci* napao Lenjina i time pokazao "da nema granica njegovoj drskosti". Optuženi su se odavno "borili protiv socijalizma, a za kapitalizam", i kao što je poznato, od takve borbe do špijunaže, terorizma i diverzija "samo je jedan korak, a oni su taj korak učinili".¹⁵⁰ I tako je govorio čovjek koji je postao boljševik 1920. godine.

Vyšinski je u završnoj riječi ponovio svoje *ad personam* argumente iz dokaznog postupka, predbacujući jednome zbog triju državljanstava, drugome zbog čestih promjena prezimena, a svima zbog navodne borbe s Lenjinom i lenjinizmom. Iznošenje drukčijih političkih ideja, kao što je protivljenje ideji "socijalizma u jednoj zemlji", borbu na strani opozicije, Vyšinski izjednačuje sa zločinom, koristeći se jednostavnom logikom: ako su optuženi protiv Staljinovih riječi, onda su protiv Staljina, a ako su protiv Staljina, onda su protiv sovjetske države, a za neprijatelja.

Nakon toga Vyšinski nastavlja s dekonstrukcijom trockizma. Trockisti jesu opozicija, govorio je on, ali nisu nikakva legitimna politička opcija, nego obična banda. Oni "nemaju korijene u narodu", oni se "plaše naroda", jer oni "raznose pruge, pljačkaju banke, ubijaju, vrše sabotaže", a to nisu političke metode, i "to nije sovjetska biljka, ona ne raste i ne cvjeta na sovjetskom tlu..." Optuženi su se povezali s inozemnim tajnim službama i dogovorili su teritorijalne ustupke poslije rata; zato nisu politička stranka, nego "banda kriminalaca, moralno iskvarenih, koji su izgubili i razum i svijest".

Opisujući moralnu ništavnost i iskvarenost optuženih, Vyšinski je podsjetio na neke novinske članke koje su Radek i Pjatakov pisali u povodu ubojstva Kirova i uhićenja Zinovjeva i Kameneva. Tako je Radek pisao o potrebi uništenja "agenata fašizma, koji su se spremali upaliti požar rata, olakšati pobjedu fašizma"; Vyšinski mu sada objašnjava da je pogriješio: "Mislili ste da pišete o Zinovjevu i Kamenevu, ali ovaj proces će vam pokazati da ste pisali o sebi". I Pjatakov je, nastavljao je Vyšinski, pisao o "nepodnošljivoj smradi dvoličnosti, laži i obmana".

"Kojim ćete riječima sada udariti pečat na vlastiti moralni pad, na vlastiti smrad laži, dvoličnosti i obmana?", upitao ga je Vyšinski.¹⁵¹

¹⁵⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_34.htm

¹⁵¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_37.htm

U članku koji je spominjao Norkin, Pjatakov je pisao: “Čast i slava pripadnicima NKVD-a”, hvaleći ih zbog uspješnog razotkrivanja zinovjevističkog centra.

“Vi hulite, optuženi Pjatakove!” vikao je Vyšinski.¹⁵²

Ti članci, poentirao je prokuror, pokazuju kakvi su to ljudi - “ništavni, živi istrunuli, izgubili posljednje ostatke časti i razuma”.

Međutim, iako trockisti nisu politička opcija, to ne znači da govore istinu kad kažu da nemaju program i da se samo žele dokopati vlasti. Njihov program je ponovna uspostava kapitalizma u SSSR, kompromis s fašizmom, poraz SSSR u ratu, koncesije i rasprodaja imovine, stvaranje novih *kulaka*, gušenje “proleterske socijalističke demokracije” u SSSR, teritorijalni ustupci Njemačkoj i Japanu. Ti “trockistički Jude, koji su prodali svoju domovinu za 30 srebrnjaka”, htjeli su rat i poraz SSSR, jer su znali da u mirnodopskom razdoblju nemaju nikakve šanse i nemaju se na koga osloniti. Oni su “gori i od najgorih Kolčakovih ili Denikinovih sljedbenika”, ali “gnjev našeg naroda će uništiti, sažgati izdajnike i izbrisati ih s lica Zemlje...”¹⁵³

Podsjetivši još jednom na špijunske, terorističke i saboterske metode trockista, Vyšinski je rekao da SSSR pamti brojne zločine protiv radničke vlasti i diktature proletarijata, kao one koji su izašli na vidjelo u Šahbinskom procesu ili suđenju Industrijskoj partiji, ali svi ti zločini “blijede pred ovima”.

Na kraju završne riječi, Vyšinski se pozabavio procesnim pitanjima, dakle onime što nas s obzirom na temu i područje ovog rada najviše zanima. Podsjetio je da članak 320. ZKP RSFSR traži od suda da odgovori na niz pitanja,¹⁵⁴ a on ovdje smatra dva pitanja najvažnijim: je li se dogodilo to što se pripisuje optuženima i čini li taj događaj kazneno djelo. Vyšinski na oba ta pitanja odgovara potvrdno. Govoreći o prirodi ovog slučaja, Vyšinski tvrdi da ovdje postoji specifična situacija s obzirom na moguće dokaze. Ovdje se radi o zavjeri, i stoga nije moguće reći “Govorite o zavjeri, ali gdje su vam dokumenti?”

¹⁵² *Id.*

¹⁵³ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_38.htm

¹⁵⁴ Čl. 320. ZKP RSFSR glasio je:

“Pri donošenju presude sud je dužan odgovoriti na sljedeća pitanja:

1. Je li se dogodio čin koji se pripisuje okrivljeniku?
2. Sadržava li taj čin biće kaznenog djela?
3. Je li okrivljenik izvršio navedeni čin?
4. Je li za izvršeni čin potrebno na okrivljenika primijeniti mjeru društvene zaštite?
5. Koju je mjeru društvene zaštite potrebno odrediti okrivljeniku i je li ju potrebno izvršiti?
6. Je li potrebno dosuditi podneseni imovinskopравни zahtjev, a ako zahtjev nije podnesen, je li potrebno poduzeti mjere za osiguranje imovinskopavnog zahtjeva?
7. Kako je potrebno postupiti s materijalnim dokazima?
8. Tko je dužan snositi sudske troškove?”

Govorite o programu, ali gdje je taj program?" Vyšinski krajnje cinično tvrdi, "u skladu s osnovnim zahtjevima znanosti kaznenog postupka", da nitko ne može zahtijevati "protokole, članske knjižice, brojeve njihovih članskih karata". Ali Vyšinski ipak nudi "dokumente", a uz to i iskaze okrivljenih i svjedoka, provjerenih uz "svaku objektivnu savjesnost i uz svaku moguću pažnju", te mnoštvo "indirektnih dokaza (*косвенных улик*)".¹⁵⁵ Valja primijetiti da Vyšinski postavlja iznimno uopćena pitanja, a okrivljeni i svjedoci daju isto tako uopćene odgovore; tako je Pjatakov "sletio blizu Osla", drugi je "posjetio Trockog", treći je "dao ubiti" nekoga, kao da kažu "izašao sam iz kuće" ili "popio sam čašu vode". Vyšinskog ne zanimaju detalji, a on zna i zašto ga ne zanimaju - što je više detalja, više je mogućnosti za provjeru, a slijedom toga i pobijanje; a i ovako im se potkralo već dovoljno pogrešaka. Međutim, sva ta detaljima siromašna priznanja Vyšinski je provjerio (izvan suda, *nota bene*) "uz svaku objektivnu savjesnost i uz svaku moguću pažnju". Ta cijela farsa sada se optimistično naziva dokazni postupak, a zapravo se svodi na, kako je to Trocki iznimno pronicavo pred Deweyjevom komisijom primijetio, "razgovor o razgovorima" (*a conversation about conversations*).

U jednom trenutku Vyšinski je kategorički odbacio mogućnost da okrivljeni, optužujući sebe i druge, nisu govorili istinu, jer dovoljno je "iskustvo", jer "svaki sudac, svaki prokuror i branitelj, koji su sudjelovali u desetak procesa, znaju kad okrivljeni govori istinu, a kad se udaljuje od istine iz bilo kojih razloga".¹⁵⁶ Ako i zanemarimo samu problematičnost te izjave, koju se, vjerujem, niti jedan ozbiljan sudac ili tužitelj ne bi usudio izreći, zanimljivo je da je ona došla baš iz usta Vyšinskog. Znamo da je on bio tužitelj na procesu 1935. godine, kad su Zinovjev i Kamenev osuđeni zbog moralne odgovornosti za ubojstvo Kirova; kako "iskusni" prokuror tada nije znao da su Zinovjev i Kamenev zapravo izravno odgovorni za ubojstvo Kirova? A kad su na procesu 1936. godine Zinovjev i Kamenev osuđeni zbog izravne odgovornosti za ubojstvo Kirova, kao i zbog pripremanja atentata na cijeli niz sovjetskih vođa, kako Vyšinski tada nije znao da postoji i cijeli jedan pričuvni centar, za čije su postojanje znali i Zinovjev i Kamenev, i koji se također bavio terorizmom i bio povezan s njemačkim i japanskim tajnim službama? I zna li Vyšinski sada da još uvijek nije gotovo, da su se optuženi i ovaj put "udaljili od istine" i da ga očekuje još jedno veliko suđenje?

Malo dalje u završnoj riječi, Vyšinski tvrdi da nema nikakvih osnova za pretpostavku "da Pjatakov nije član centra, da Radek nije bio na diplomatskim prijamima i da nije razgovarao s gospodinom K. ili gospodinom H. ili s bilo kojim drugim gospodinom". Opet, bez obzira na točnost ove tvrdnje, valja primijetiti da Vyšinski govori o negativnoj činjenici, što teško može biti predmet

¹⁵⁵ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_42.htm

¹⁵⁶ *Id.*

dokaznog postupka – po načelima *probatio incubit actori* i *in dubio pro reo*, cilj je dokazati da Pjatakov *jest* član centra, i to izvan svake sumnje. Međutim, ovdje nema govora o presumpciji nevinosti, budući da se optuženi tretiraju kao puka dokazna sredstva za svoje “zločine”.

Dakle, zaključuje Vyšinski, ako ima nedostataka u ovom postupku, to je samo zato što “okrivljeni nisu rekli ni pola istine o svojim strašnim zločinima protiv domovine”.¹⁵⁷

Ovdje je potrebno reći da su “dokumenti” o kojima državni tužitelj govori Trockijeve novine *Bilten opozicije* (Бюллетень) i fotografije na kojima su optuženi prepoznavali njemačke agente. Međutim, ako te novine i dokazuju krivnju Trockog, a dokazuju, u najboljem slučaju, političku krivnju, ipak ne govore ništa o optuženima; ali ionako nije bilo sumnje kome se zapravo ovdje sudi: L. D. Trockom, koji je na cijelom suđenju nosio obligatni prefiks “narodni neprijatelj” (враг народа) i kojeg se ime spominjalo više od ikojeg optuženog. Nadalje, prepoznavanje neke osobe na fotografiji bez pojave same te osobe pred sudom ima najblaže rečeno sumnjivu dokaznu vrijednost, da ne govorimo da bi optuženi poslije znalačkog tretmana *čekista* prepoznali i samog Staljina kao njemačkog agenta. A što se tiče provjere “uz svaku objektivnu savjesnost i uz svaku moguću pažnju”, Vyšinski za to nudi samo svoju riječ; ali kako bi Vrhovni sud SSSR i pomislio da makar na trenutak posumnja u riječ državnog tužitelja SSSR? Ako drug prokuror kaže da je tako, onda tako i jest.

I još jedan detalj na kraju: na suđenju se nije pojavilo niti jedno slovo sa procesa Medvedu i lenjingradskim *enkavedeovcima*, niti se ijedan od njih pojavio kao svjedok, iako su još uvijek sjedili u zatvoru zato što su bili upoznati s planom ubojstva Kirova a nisu ga spriječili, i kao takvi vjerojatno su mogli nešto reći o tome.

Budući da se ovdje radi o najstrašnijem zločinu, veleizdaji (измена родине), Vyšinski za to traži najtežu kaznu, strijeljanje za sve optužene. Završetak njegova govora donosim u cijelosti:

“Ne optužujem sam! Pored mene, drugovi suci, osjećam, kao da ovdje stoje žrtve ovih zločina i ovih zločinaca, na štakama, unakažene, polumrtve, a možda i posve bez nogu kao Nagovicina, skretničarka na postaji ‘Čusovskaja’, koja mi se danas obratila u ‘Pravdi’ i koja je sa 20 godina ostala bez obje noge, sprječavajući sabotažu koju su izveli ovi ljudi! Nisam sam! Osjećam, da ovdje stoje poginule i unakažene žrtve strašnih zločina, i traže od mene, državnog tužitelja, da ih u potpunosti optužim.

Nisam sam! Iako su poginuli, oni stoje pored mene, pokazujući na optuženičku klupu, na vas, optuženi, svojim strašnim rukama, istrunulim u grobovima, kamo ste ih vi otpravili!...

Ne optužujem sam! Optužujem zajedno s cijelim našim narodom, optužujem najgore zločince, dostojne samo jedne kazne – strijeljanja, smrti!”¹⁵⁸

¹⁵⁷ *Id.*

Nakon govora dvorana je “dugo odzvanjala pljeskom”.

Na pitanje predsjednika vijeća, svi okrivljeni izjavili su da se odriču prava na iznošenje obrane.

Prvi je govorio Braude, Knjazevljev branitelj. Braude je, kao da se ispričava, potvrdio da su zločini optuženih zaista strašni, kako to tvrdi drug prokuror, ali “po Ustavu svatko ima pravo na branitelja”. Uistinu sjajan početak, koji zaslužuje ući u sve odvjetničke anale. U istom tonu, Braude je dodao i da je njegov branjenik osobno počinio strašne zločine, ali, iako ih on jest izvršio, pravi krivac je zapravo “prijezira vrijedni Trocki”. Njegova su branjenika ucijenili, prvo trockisti a zatim japanska tajna služba, nakon uhićenja sve je priznao, ni u jednom trenutku nije pokušao zavarati sud, a na kraju priznanja obećao je, ako ga ostave na životu, svim silama neumorno raditi da bi isprao svoju krivnju, a na dobro “naše snažne domovine”. Zato Braude moli sud da Knjazeva ostavi na životu.¹⁵⁹

Kaznačeev, Arnoljdov odvjetnik, održao je još bolju završnu riječ. Drug prokuror, kaže tako on, prikazao je “čudovišnu sliku izdaje” i “neizmjernu krivnju optuženih”, i zato ih je “teško braniti”, jer je krug argumenata u njihovu korist “izvanredno sužen”. Jedino možemo žaliti, dodaje Kaznačeev, što je glavni krivac izbjegao suđenje.

A što se njegova branjenika tiče, i njega su, kao i Knjazeva, ucijenili, a on je osim toga kukavica, uplašio se kad je trebao poginuti zajedno s Molotovim i Ordžonikidzeom. Njegova osoba jest “neprivlačna”, ali on je žrtva tragične prijave, a osim toga sam po sebi je “beznačajan”. Zato Kaznačeev poziva sud da kod Arnoljda ocijeni sve okolnosti i da ne dopusti da “politička lekcija ovog procesa bude posljednja u njegovu životu”.¹⁶⁰

Idućeg dana, 29. siječnja u 11h, govorio je branitelj Pušina Kommodov. Njegova završna riječ doima se kao da je ispala iz prokurorove torbe: iako je sovjetski režim pobijedio, ostaci razbijenog klasnog neprijatelja nisu položili oružje, već su se svi “antisovjetski elementi” udružili s trockizmom, i zato je Vyšinski u pravu kad to naziva sukobom dviju ideologija.

A i njega i njegove kolege treba razumjeti, jer “nije im lako” kad traže da sud ne odredi najstrožu kaznu, a isto “skupljaju mrvice pozitivnih odlika jednog ili drugog optuženog”. A koje su pozitivne odlike njegova branjenika? On nije znao da postoji antisovjetski trockistički centar, nije bio terorist, već samo špijun, i nije bio toliko važan. Poslije uhićenja napisao je spominjano priznanje Ežovu, a iako je točno da nakon Lentzova odlaska nije imao zadatke, kao što to kaže Vyšinski, barem nije ni samoinicijativno ništa poduzimao. Kommodov podsjeća sud na Bojaršinova, svoga branjenika u Šahtinskom procesu, koji je bio terorist

¹⁵⁸ *Id.*

¹⁵⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_43.htm

¹⁶⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_44.htm

i štetnik, a postao je odličan sovjetski radnik. I ta ukupnost pozitivnih crta, završava Kommodov, “daje mi pravo da molim, a vama, može biti, pravo da udovoljite mojoj molbi i da odstupite od najstrože kazne koju je u Pušinovu slučaju predložio državni tužitelj”.¹⁶¹

Prvi na redu za završnu riječ (*последнее слово*) bio je Pjatakov. Obrazložio je svoje odricanje od prava na iznošenje obrane, budući da je optužba točna, i činjenično i po kvalifikaciji njegova zločina. Međutim, nije točno da je on još uvijek trockist. Za njega najteža kazna nije ona koju će mu suci izreći, nego mu je najteža kazna svijest sudaca i cijele zemlje da se našao u samom srcu kontrarevolucije – “odvratne, gnusne kontrarevolucije, trockističke kontrarevolucije”. Jedino mu je žao što kraj njega ne sjedi obični kriminalac, koji se nije pokajao, zločinac do samog kraja – Trocki. Zato on, “lišen svega, po svojoj krivnji, bez partije, bez prijatelja, bez obitelji¹⁶², bez sebe”, neće od suda tražiti milost, nego samo jednu stvar: “Nemojte me lišiti prava na spoznaju da sam i u vašim očima, iako prekasno, našao snage da prekinem sa svojom zločinačkom prošalošću.”¹⁶³

Radek je u završnoj riječi naglasio da olakotnih okolnosti (*смягчающие вину обстоятельства*) nema kada čovjek provede 35 godina u pokretu radničke klase i nakon toga postane izdajnik. Iako on nije trockist, i zna kakav je trockizam, morao je pristati uz njih jer svoje ciljeve nije mogao ni s kim drugim ostvariti.

Radek je istaknuo da je morao sve priznati, zato što “polutrockisti” i “četvrt-trockisti” u SSSR, koji su im pomogli, a nisu znali za teroristički centar, a i trockisti u Francuskoj i Španjolskoj, moraju znati što će im se dogoditi ako ostanu uz trockizam. Njegov drugi, osobni razlog za priznanje, bio je Muralov, čovjek najbliži Trockom, za kojeg je Radek vjerovao da će prije umrijeti u zatvoru nego išta reći; kad je Muralov ipak sve priznao, ni Radek više nije imao izbora.

Radek je u jednom trenutku lucidno razotkrio kulu od karata optužnice:

“Koji su dokazi za te činjenice? Dokazi tih činjenica su izjave dvojice ljudi: mene, koji sam primao direktive i pisma od Trockog (i spalio ih, nažalost), i Pjatakova, koji je razgovarao s Trockim. Iskazi svih ostalih optuženih počivaju na našim iskazima. Ako pred sobom imate čiste zločince, špijune, na čemu zasnivate svoje uvjerenje da smo rekli istinu, čvrstu istinu?”¹⁶⁴

Optuženi ne zaslužuju milost, završava Radek, jer za njih više nema mogućnosti za normalan život u SSSR; ostaviti ih na životu bilo bi mučenje.

¹⁶¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_45.htm

¹⁶² Pjatakovljeva žena uhićena je 8 mjeseci prije njega.

¹⁶³ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_46.htm

¹⁶⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_47.htm

Sokoljnikov je govorio o povezanosti trockista s “desnima” i o svojem trockističkom recidivizmu, objašnjavajući da je njihov program uistinu bio “antipartijski” i “antisocijalistički”, a samim tim i “antinarodni”; zato njihov pokret nije mogao postati masovan, nego su se morali okrenuti zavjeri protiv države. Međutim, iako kao zavjerenici zaslužuju smrtnu kaznu, trockizam je već mrtav. Mrtav je u inozemstvu, a naročito u SSSR, a samim tim i oni su politički mrtvi, i zato, budući da više nisu opasni, mogu tražiti milost od suda.¹⁶⁵

Sve što je Vyšinski govorio o Serebrjakovu i njegovim zločinima, rekao je Serebrjakov, točno je, i zato mu posebno teško pada spoznaja da je kao odani član Partije postao narodni neprijatelj, pogriješivši i ustrajavši u toj pogrešci. Za njega je već kasno, ali možda netko može naučiti iz njegova primjera. Na kraju, Serebrjakov podsjeća sud da je sve priznao i moli ga da to uzme u obzir prilikom odmjerenja kazne.¹⁶⁶

Boguslavski je na kraju procesa poželio reći nešto o razlozima zbog kojih je postao izdajnik: njegov prvi kontakt s trockistima, koji su u to vrijeme bili istaknuti boljševici, a on je zaboravio na Lenjinove riječi da se autoritetima ne smije slijepo vjerovati. Zaboravio je i da se, kad se jednom pogriješi protiv Partije, ne smije nastaviti griješiti, jer to dovodi do pada u “fašističku kontrarevolucionarnu močvaru”. Treći razlog je prijevara, konstantna prijevara kojom se trockisti služe. I Trocki je još uvijek živ, nastavlja Boguslavski, “otrovni žalc još nije izvađen”, još uvijek se služi prijevaram, doduše ne više u SSSR, nego samo u inozemstvu. Na kraju, Boguslavski ne govori ovako da bi umanjio svoju krivnju, jer smatra da to nije moguće. Moli da ga ostave na životu i omoguće mu da poštenim radom iskupi dio svoje krivnje.¹⁶⁷

Drobnis u završnoj riječi priznaje da je “živio u paklu trockizma”, a uhićenje i zatvor za njega predstavljaju čistilište. Od 46 godina života, 30 je proveo “u krilu Partije”, i kao takav će sada, nakon što je sve priznao, dobiti zasluženu kaznu. Ali ako je moguće da ne umre u sramoti, nego da se vrati u redove Partije, on će poštenim radom iskupiti dio svoje krivnje.¹⁶⁸

Muralov se odrekao prava na branitelja, jer je navikao braniti se pomoću prikladnog oružja, a u ovom slučaju “takvog oružja nema”. Vyšinski s pravom sumnja u njegove riječi, jer on jest zločinac, ali sada želi uvjeriti sud da je na kraju sve pošteno priznao, jer “svi griješe, ali samo budale ne priznaju svoje pogreške”. Muralov ne želi biti “korijen iz kojeg će rasti otrovni izdanci”. Da, kriv je, jer je bio odani vojnik trockizma, ali isto tako bio je i odani vojnik Partije, punih 20 godina, i moli sud da to uzme u obzir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_48.htm

¹⁶⁶ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_49.htm

¹⁶⁷ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_50.htm

¹⁶⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_51.htm

¹⁶⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_52.htm

Norkin uvjerava sud da će se, ako ga mogu ostaviti na životu, uključiti u borbu protiv fašizma. Ako su, međutim, ovo njegove posljednje riječi, on će njima izraziti “svoj prijezir i mržnju prema Trockom”, a mržnje i prijezira on ima toliko mnogo da ih Trocki može “velikodušno podijeliti sa svojim partnerima i pravim gospodarima fašističkih stožera i tajnih službi”.¹⁷⁰

Šestov je opisao kako je postupno došao do izdaje i borbe protiv svoje zemlje, borbe u kojoj se koristimo najgorim metodama. On ne očekuje milost, niti želi da mu poštede život; nakon što je sve mirno priznao, želi samo “s istom mirnoćom stati na mjesto izvršenja kazne i svojom krvlju oprati mrlju izdajnika domovine”.¹⁷¹

Stroilov priznaje da su njegovi zločini protiv zemlje i Partije strašni, a istodobno su pojačani činjenicom da on nikad nije bio u Partiji, a ipak je Partija bila dobra prema njemu, što se između ostalog vidi i po tome što je imao najvišu dužnost koju može imati nepartijski inženjer. Ali iako je zgriješio, bio je agent zbog ucjene, nije se mogao izvući i nikad nije bio terorist. Zato moli da ga ostave na životu, a on će poštenim radom pokušati iskupiti dio svoje krivnje.¹⁷²

Arnoljd je u vrijeme carske Rusije nosio sramotnu titulu “nezakonitog djeteta” (*незаконнорожденный*). Zahvaljujući između ostalog i nedostatnom političkom obrazovanju, našao se među trockistima. Počinio je zločine digavši ruku na vodstvo Partije, ali drago mu je što nije uspio. Nakon što je sve priznao, nikad mu se njegova biografija “nije činila tako čista”. Još nije izgubio sebe i bit će koristan društvu ako ga ostave na životu.¹⁷³

Livšicevi zločini strašni su sami po sebi, a još su gori zato što se zahvaljujući Partiji uzdigao od običnog radnika do mjesta zamjenika *narkoma* za promet. Imao je povjerenje Partije, i povjerenje Kaganoviča, i pogazio ga je, a sve zbog Trockog. Na kraju podsjeća suce da u 40 godina života nema samo zločine, nego i borbu za Partiju, i ako ga ostave na životu, vratit će se toj borbi.¹⁷⁴

Knjazev, koji je surađivao još sa Dzeržinskim, a Kaganoviču je bio posebno blizak, sada je slušao “oštar ali točan” prokurorov govor o svojim zločinima. Kaže da je sve priznao i stoga moli da ga ostave na životu, a on će poštenim radom pokušati iskupiti dio svoje krivnje.¹⁷⁵

Turoka, koji je 20 godina proveo u Partiji, a od toga 14 posvetio revoluciji, sada je Vyšinski zbog njegovih zločina opravdano nazvao banditom. Iako njegove prijašnje zasluge ne poništavaju ove čudovišne zločine, daju mu mogućnost da zatraži da ne umre kao agent fašizma, nego da poštenim radom pokuša iskupiti dio svoje krivnje.¹⁷⁶

¹⁷⁰ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_53.htm

¹⁷¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_54.htm

¹⁷² http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_55.htm

¹⁷³ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_56.htm

¹⁷⁴ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_57.htm

¹⁷⁵ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_58.htm

¹⁷⁶ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_59.htm

Ratajčak je zajedno s ostalima svojim rukama uništio ono “što su stvorili poštteni graditelji socijalizma”, a iako je prekinuo sa zločinima, nije smogao snage da sam prizna. I on nije posve izgubio sebe i ako ga sud ostavi na životu i omogući mu da poštenim radom iskupi krivnju, on će to pokušati.¹⁷⁷

Ni Graše nije želio iznijeti obranu, jer činjenice su posve jasne, i svaki pokušaj da ih objasni samo bi otežao njegov položaj. Samo želi zamoliti sud da mu da mogućnost da poštenim radom barem djelomično ublaži štetu koju je načinio.¹⁷⁸

Posljednji optuženi, Pušin, sve je iskreno priznao, iskreno želeći uslišati čuvstva koja su se javila u njemu kad je shvatio pravu bit i ciljeve trockističke organizacije. Sada je, ako mu sud poštedi život, spreman “posvetiti život iskrenom služanju svojoj zemlji”.¹⁷⁹

U 19 h i 15 min sud se povlači na vijećanje (*совещание*). Idućeg dana, 30. siječnja u 3 ujutro, predsjednik vijeća objavljuje presudu (*оглашает приговор*).

Ju. L. Pjatakov i L. P. Serebrjakov, kao članovi antisovjetskog trockističkog centra, koji su organizirali i izravno vodili izdajničku, špijunsku, sabotersku i terorističku djelatnost, te N. I. Muralov, Ja. N. Drobnis, Ja. A. Livšic, M. S. Boguslavski, I. A. Knjazev, S. A. Ratajčak, B. O. Norkin, A. A. Šestov, I. D. Turok, G. E. Pušin i I. I. Graše, kao organizatori i izravni izvršitelji navedenih zločina, čime su počinili kaznena djela iz čl. 58-1a, 58-8., 58-9. i 58-11. KZ RSFSR, osuđeni su na najstrožu kaznu (*к высшей мере уголовного наказания*), smrt strijeljanjem.

G. Ja. Sokoljnikov i K. B. Radek, kao članovi centra koji snose odgovornost za njegovu zločinačku aktivnost, ali koji nisu izravno sudjelovali u organizaciji i izvršenju navedenih djelatnosti, i koji su počinili kaznena djela iz čl. 58-1a, 58-8., 58-9. i 58-11. KZ RSFSR, osuđeni su na kaznu zatvora (*к заключению в тюрьме*) u trajanju od po 10 godina svaki.

V. V. Arnoljd, koji je sudjelovao u organizaciji na poticaj Muralova i Šestova, i koji je pokušao izvršiti terorističke čine protiv Molotova i Ordžonikidzea, počinivši kaznena djela iz čl. 19., 58-8. i 58-11. KZ RSFSR, osuđen je također na 10 godina zatvora.

M. S. Stroilov, koji je djelomično izvršio nekoliko zasebnih špijunskih i saboterskih zadataka, čime je počinio kaznena djela iz čl. 58-6.¹⁸⁰ i 58-7. KZ RSFSR, osuđen je na kaznu od 8 godina zatvora.

¹⁷⁷ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_60.htm

¹⁷⁸ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_61.htm

¹⁷⁹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_62.htm

¹⁸⁰ Članak 58-6 KZ RSFSR odnosio se na špijunažu, tj. na prijenos državnih ili poslovnih tajni stranim vladama, kontrarevolucionarnim organizacijama ili pojedincima. Za prijenos državnih tajni bila je propisana minimalna, a za prijenos poslovnih tajni maksimalna kazna od 3 godine zatvora.

Optuženi Sokoljnikov, Radek, Arnoljd i Stroilov uz to su osuđeni na gubitak svih političkih prava na rok od pet godina poslije odsluženja kazne.

Osobna imovina svih optuženih bit će zaplijenjena.

Trocki i Sedov, “kojima je krivica dokazana iskazima (*изобличенные показаниями*) okrivljenih Pjatakova, Radeka, Šestova i Muralova, iskazima svjedoka Romma i Buharceva te ostalim materijal predstavljenim u ovom procesu”, po povratku u SSSR podliježu uhićenju i predaji Vrhovnom sudu SSSR.¹⁸¹

D. Najvažniji događaji u 1937./38.

Smrtne kazne trinaestorici optuženih izvršene su nakon dva dana, 1. veljače 1937.

Grigorij Ordžonikidze nađen je mrtav 18. veljače. Službeno, umro je prirodnom smrću; međutim, Hruščov je 1956. izjavio da se Ordžonikidze ubio, a danas neki povjesničari tvrde da ga je Staljin dao ubiti zbog neslaganja s njegovom politikom. Idućih nekoliko mjeseci Staljin je ozbiljno ranio tešku industriju, pozatvaravši sve nekadašnje Ordžonikidzeove suradnike, kao i članove njegove obitelji.

Pet dana poslije održana je sjednica Centralnog komiteta na kojoj su Buharin i Rykov izbačeni iz Partije i smjesta uhićeni.

Te godine likvidirani su *obkomi*, a svi tajnici tih sada već bivših partijskih teritorijalnih organizacija uhićeni su i strijeljani.

Opsežne čistke provedene su i po saveznm i autonomnim republikama, naročito u Gruziji, Armeniji, Azerbajdžanu, Ukrajini, Bjelorusiji i Tatarskoj Republici; primjera radi, od 644 poslanika na kongresu gruzijske Partije 425 njih u idućih je nekoliko mjeseci deportirano ili strijeljano.¹⁸² Među ubijenima našli su se npr. S. Ter-Gabrieljan, bivši predsjednik armenskog *sovnarkoma*, i Budu Mdivani, *narkom* za laku industriju i zamjenik predsjednika gruzijskog *sovnarkoma*, čije se ime često spominjalo na suđenju antisovjetskom trockističkom centru.

I Trocki, koji je u to vrijeme živio u Meksiku, odlučio je reći svoju istinu, budući da mu je već dva puta krivnja “dokazana” *in absentia* i da se SSSR uporno oglašivao na njegove pozive preko tiska da zatraže njegovo izručenje. Tako se u travnju sastala komisija kojom je predsjedao John Dewey, profesor filozofije na *Columbia University*, i u čiji sastav su između ostalih ušli i Otto Ruehle, bivši zastupnik u *Reichstagu* i biograf Karla Marxa, i John Finerty,

¹⁸¹ http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/text_63.htm

¹⁸² Boffa, *op. cit.*, str. 426.

odvjetnik u čuvenom slučaju Sacco-Vanzetti.¹⁸³ Trockij je pred komisijom između ostalog izjavio da je imena Fritz Davida, N. Lurjea, M. Lurjea, Berman-Jurina, Livšica, Knjazeva, Ratajčaka, Norkina, Šestova, Stroilova, Turoka, Grašea, Pušina i Arnoljda prvi put čuo čitajući izvještaje sa suđenja, kao i da je s nekadašnjim vođama opozicije prekinuo svaku komunikaciju, i osobnu i pismenu, nakon njihove “kapitulacije”¹⁸⁴ krajem 20-ih godina. Govoreći o navodnom susretu s Pjatakovi u Norveškoj, Trockij je naglasio da su svi sovjetski službenici prilikom boravka u inozemstvu u stalnoj telegrafskoj i telefonskoj vezi sa sovjetskim veleposlanstvom, tako da nije bilo moguće da Pjatakov neopaženo nestane na 48 sati, a Vyšinski je, iako je to morao znati, “propustio” ispitati Pjatkova o tome. Trockij se nadalje kategorički izjasnio protiv individualnog terora, a za masovni pokret protiv birokracije u cjelini, potkrijepivši to i izvadcima iz svoje bibliografije; ubojstvo Staljina i Molotova, govorio je on, ne znači ništa, jer ih birokracija može zamijeniti. Primijetio je i da, prema izvještaju iz 1936., trockisti nisu spremali atentat na Molotova, člana Politbiroa i predsjednika *sovnarkoma*, ali su s druge strane planirali ubojstvo nekih nižih dužnosnika; međutim, po izvještaju iz 1937., trockisti su zapravo planirali ukloniti Molotova još od 1932. godine – još jedno “udaljavanje od istine” koje je 1936. nekako “promaklo” Vyšinskom.¹⁸⁵ Na kraju, Trockij je predloženjem svoje i Sedovljeve putovnice i drugih dokumenata dokazao da optuženi i svjedoci u nekoliko navrata nisu govorili istinu o svojim “sastancima” s njima; tako je npr. Trockij u vrijeme navodnog susreta s Rommom u srpnju 1933. ležao bolestan u Saint-Palaisu, nekoliko stotina kilometara od Pariza, o čemu je pisao i *New York Times*. U izvještaju komisije između ostalog stajalo je da je Vyšinski na suđenju “prepravio povijest Revolucije i Trockijevu ulogu u njoj”, kao i da je krivotvorio “Trockijeve zapise prije i poslije Revolucije”, da priznanja optuženih “sadržavaju takve nevjerojatnosti” da je komisija “uvjerena u njihovu neistinitost”, te da su, na kraju, moskovski procesi bez sumnje “krivotvoreni”.¹⁸⁶ Nažalost po Trockog, mišljenje komisije iz nekoliko razloga¹⁸⁷ nije imalo velikog odjeka, ali je pridonijelo Stalinovoj odluci da jednom zauvijek riješi problem Trockog.

¹⁸³ Nicola Sacco i Bartolomeo Vanzetti, iako im se 1921. sudilo zbog ubojstva, tijekom čitavog su suđenja prozivani zbog svojih radikalnih anarhističkih političkih stajališta i zato što su bili talijanski imigranti; osim toga, bili su i u nepovoljnom položaju zbog svog nepoznavanja engleskog jezika. Smrtna kazna izvršena je 1927., a rehabilitirani su 1977.

¹⁸⁴ Tj. odricanja od trockizma i povratka u Partiju

¹⁸⁵ Trockij je to obrazložio tadašnjim neslaganjem Staljina i Molotova; nakon pomirenja, Molotov je iduće godine “rehabilitiran”, tj. vraćen na listu planiranih žrtava.

¹⁸⁶ <http://www.marxists.org/archive/trotsky/works/1937/dewey/>

¹⁸⁷ Između ostalog: Deweyjevo ime značilo je mnogo više u Americi nego u Europi; mnogo ljudi bilo je naklonjeno Staljinu, a od onih koji su bili protiv Staljina, velik dio bio je i protiv Trockog; Europa je u to vrijeme imala i većih problema s Hitlerom, Mussolinijem i Španjolskim građanskim ratom.

U lipnju se dogodila čuvena “sjeća crvenih generala”: 11. i 12. lipnja sovjetska javnost obaviještena je da su najpoznatiji zapovjednici Crvene armije M. Tuhačevski, I. Jakir, I. Uborevič, R. Ejdeman, V. Putna, B. Feljdmann, V. Primakov i A. Kork, uhićeni, osuđeni i strijeljani zbog izdaje, sve to u roku od samo nekoliko dana. Među osuđenima za izdaju našao se i zamjenik *narkoma* za obranu J. Gamarnik, koji je počinio samoubojstvo nekoliko dana prije toga. U idućih nekoliko godina strijeljani su i načelnik Glavnog stožera A. Egorov, kao i zapovjednik mornarice V. Orlov, zapovjednik zrakoplovstva Ja. Alksnis i zapovjednik obavještajne službe Ja. Berzin, a maršal V. Bljuher umro je 1938. u zatvoru od posljedica zlostavljanja. Da bi se u potpunosti shvatio opseg Staljinovih čistki u vojsci, dovoljno je navesti samo podatke za najviše redove: živote su izgubili trojica od petorice maršala, trojica od četvorice zapovjednika armije prvog reda, svih dvanaest zapovjednika armije drugog reda, 60 od 67 zapovjednika armijskih korpusa, 133 od 199 zapovjednika divizije, itd.¹⁸⁸ Nedugo zatim, u Drugom svjetskom ratu, Crvena armija je i te kako osjetila posljedice.

Sovjetski obavještajac Ignatij Porecki (poznat pod pseudonimima Ljudvig, Rejss i Eberhard) uputio je 17. srpnja otvoreno pismo CK SKP (b). U pismu je između ostalog stajalo da “ništa neće biti zaboravljeno, i ništa neće biti oprašteno”, da će se jednom čuti istina o “nevino ubijenim i oklevetanim” Kamenevima i Mračkovskima, Smirnovima i Muralovima, i da će pobjeda proleterске revolucije “osloboditi čovječanstvo od kapitalizma, a SSSR od staljinizma”. Pismu je Porecki priložio i Orden crvenog znamenja koji je dobio 1928., ustvrdivši da ga ne može nositi dok ga nose “krvnici najboljih predstavnika ruske radničke klase”.¹⁸⁹

U listopadu je uhićen heroj Oktobarske revolucije Vladimir Antonov-Ovseenko, čovjek koji je zauzeo Zimski dvorac, nepuna dva tjedna nakon što je imenovan na dužnost *narkoma* za pravdu.¹⁹⁰

U listopadu je ubijen i Avelj Enukidze.

U studenom su nakon nove istrage Medved i jedanaest osuđenih lenjin-gradskih *enkavedeovaca* strijeljani.

¹⁸⁸ Boffa, *op. cit.*, str. 428.

¹⁸⁹ Pismo se može pronaći na adresi http://www.hrono.ru/dokum/193_dok/1937lyudvig.html.

¹⁹⁰ Antonov-Ovseenko jedna je od rijetkih Staljinovih žrtava koje su do samog kraja odbijale priznati optužbe na vlastiti račun. Strijeljan je dvije godine kasnije, a njegove posljednje riječi bile su: “Tražim od onoga tko dočeka slobodu da priča kako je Antonov-Ovseenko bio boljševik i kako je to ostao do posljednjeg dana.”

**V. SUĐENJE TZV. ANTISOVJETSKOM
DESNIČARSKO-TROCKISTIČKOM BLOKU¹⁹¹
(Процесс антисоветского право-троцкистского блока)**

A. Optužnica

Na trećem procesu, 2. ožujka 1938., na optuženičkoj klupi završili su:

1. BUHARIN (Бухарин), Nikolaj Ivanovič, rođen 1888.;
2. RYKOV (Рыков), Aleksej Ivanovič, rođen 1881.;
3. JAGODA (Ягода), Genrih Grigorjevič, rođen 1891.;
4. KRESTINSKI (Крестинский), Nikolaj Nikolaevič, rođen 1883.;
5. RAKOVSKI (Раковский), Hristian Georgievič, rođen 1873.;
6. ROZENGOLJC (Розенгольц), Arkadij Pavlovič, rođen 1889.;
7. IVANOV (Иванов), Vladimir Ivanovič, rođen 1893.;
8. ČERNOV (Чернов), Mihail Aleksandrovič, rođen 1891.;
9. GRINJKO (Гринько), Grigorij Fedorovič, rođen 1890.;
10. ZELENSKI (Зеленский), Isaak Abramovič, rođen 1890.;
11. BESSONOV (Бессонов), Sergej Aleksejevič, rođen 1892.;
12. IKRAMOV (Икрамов), Akmalj Ikramovič, rođen 1898.;
13. HODŽAEV (Ходжаев), Fajzulla Ubajdullaevič, rođen 1896.;
14. ŠARANGOVIČ (Шарангович), Vasilij Fomič, rođen 1897.;
15. ZUBAREV (Зубарев), Prokopij Timofeevič, rođen 1886.;
16. BULANOV (Буланов), Pavel Petrovič, rođen 1895.;
17. LEVIN (Левин), Lev Grigorjevič, rođen 1870.;
18. PLETNEV (Плетнев), Dmitrij Dmitrievič, rođen 1872.;
19. KAZAKOV (Казakov), Ignatij Nikolaevič, rođen 1891.;
20. MAKSIMOV-DIKOVSKI (Максимов-Диковский), Veniamin Adamovič, rođen 1900.;
21. KRJUČKOV (Крючков), Petr Petrovič, rođen 1889.

Uz Uljriha i Matuleviča, treći član vijeća ovaj put bio je B. Ievlev (Иевлев), a pričuvni član I. Zyrjanov (Зюрянов). Tajnik je bio A. Batner (Батнер), a optužbu je, naravno, zastupao Vyšinski. Ponovo su ovdje bili i Braude, kao Levinov branitelj, i Kommodov, kao odvjetnik Pletneva i Kazakova; vjerojatno zbog dobrog posla obavljenog u prethodnom procesu. Ostali okrivljeni odrekli su se branitelja i, kako ih je uputio Uljrih, shodno tome pripadaju im sva procesna

¹⁹¹ Ovo poglavlje temelji se na izvještaju pod nazivom Процесс антисоветского право-троцкистского блока (2-13 марта 1938 года) koji je 1938. objavio NKJu i koji se može naći na adresi <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/1938proces.html> (i dalje). Opaske izrečene kod prethodna dva izvještaja glede manje pouzdanosti i provjere autentičnosti vrijede i ovdje.

prava. Nakon što je utvrđeno da je svim optuženicima uručena kopija optužnice, Vyšinski je na pitanje predsjednika vijeća odgovorio da zasad nema prijedloga za poziv dodatnih svjedoka ili prilaganja dodatnih dokumenata, ali da pridržava pravo koje mu pripada po ZKP RSFSR da to učini za vrijeme trajanja dokaznog postupka. Nakon toga je Batner pročitao optužnicu.

U optužnici između ostalog stoji da su se optuženi dugo godina bavili špijunažom: tako je Krestinski radio za Nijemce od 1921., Rozengoljc za Nijemce od 1923. i Britance od 1926., a Šarangovič je od 1921. špijunirao za Poljake. Neki od optuženika bili su caristi: Zelenski je bio agent samarske žandarmerije od 1911., a Ivanov agent tulske *Ohrane*,¹⁹² također od 1911. Drugi su organizirali nacionalističke organizacije u svojim republikama: Ikramov u Uzbekistanu, a Šarangovič u Bjelorusiji. Kao teroristi, bavili su se i sabotажom, pa su između ostalog izazvali nesreću vojnog teretnog vlaka na postaji Voločaevka, kao i vlaka br. 501 na pruzi Hor-Dormidontovka, u kojoj je 21 osoba poginula a 45 ih je ranjeno. U području poljoprivrede sabotaže je izvršavao Černov. Na kraju, optuženi su organizirali i atentate na vodstvo Partije i države, pa je u tu svrhu Rykov organizirao Artemenkovu grupu, a Buharin Semenovljevu. Enukidze je zapovjedio Jagodi da ne ometa ubojstvo Kirova; zato je Jagoda između ostalog povukao Zaporošca iz Lenjingrada. Nakon što Kamenev i Tomski nisu uspjeli ubiti Maksima Gorkog (dakle, još jedan detalj koji je prije dvije godine promakao Vyšinskom), taj je zadatak povjeren Jagodi, koji je u tu svrhu iskoristio liječnike Levina i Pletneva, Gorkijeva tajnika Krjučkova i svog tajnika Bulanova. Kujbyševa je pak ubio njegov tajnik Maksimov-Dikovski, Levin i Kazakov ubili su Menžinskog, a Bulanov i Savolajnen pokušali su po Jagodinu nalogu otrovati Ežova. Buharin je prije gotovo 20 godina zajedno s "lijevim komunistima" i trockistima organizirao zavjeru protiv Lenjina, Staljina i Sverdlova.

U formuli optužbe tako stoji da je u istrazi ustanovljeno:

1. da su god. 1932.-1933., po nalogu obavještajnih službi neprijateljskih država, optuženi organizirali zavjereničku grupu pod nazivom "desničarsko-trockistički blok", s ciljem špijunaže u korist stranih država, saboterstva, diverzije, terora, podrivanja vojne moći SSSR, provokacije vojnog napada tih država na SSSR, poraza SSSR, komadanja SSSR i odcjepljenja Ukrajine, Bjelorusije, srednjoazijskih republika, Gruzije, Armenije, Azerbajdžana i Primorja na Dalekom istoku u korist tih država te, na kraju, svrgnuća postojećeg socijalističkog javnog i državnog ustroja i uspostave kapitalizma i vlasti buržoazije u SSSR,
2. da je blok stupio u vezu s nekim stranim državama radi dobivanja oružane pomoći za ostvarivanje svojih zločinačkih planova,

¹⁹² Ohrana ili Ohranka ("Zaštita"), punim imenom *Охранное бюро*, caristička tajna policija.

3. da se blok sustavno bavio špijunažom u korist tih država, pribavljajući njihovim obavještajnim službama najvažnije državne tajne,
4. da je blok sustavno provodio saboterske i diverzijske akte u različitim granama sovjetskog gospodarstva (u industriji, poljoprivredi, željezničkom prometu, području financija, komunalnoj politici itd.),
5. da je blok organizirao niz terorističkih akata protiv vođa SKP (b) i sovjetske vlade, kao i da je izvršio terorističke akte protiv S. M. Kirova, V. R. Menžinskog, V. V. Kujbyševa i A. M. Gorkog.

Zato su svi optuženi da su, kao aktivni sudionici antisovjetske zavjere, počinili najteže zločine protiv države (*тягчайшие государственные преступления*), predviđene člancima 58-2., 58-7., 58-8., 58-9. i 58-11. KZ RSFSR, a Ivanov, Zelenski i Zubarev k tome još i kazneno djelo iz članka 58-13. KZ RSFSR. Članak 58-2. govorio je o oružanim pobunama s kontrarevolucionarnim ciljem na teritoriju SSSR, a naročito s ciljem nasilnog odvajanja dijelova teritorija SSSR ili raskidanja međunarodnih ugovora koje je sklopio SSSR. Članak 58-7. regulirao je potkopavanje državne proizvodnje, prometa, trgovine ili kreditnog sustava i ometanje normalne aktivnosti državnih institucija u interesu bivših vlasnika ili kapitalističkih organizacija, a članak 58-13. aktivnu borbu protiv radničke klase i revolucionarnog pokreta za vrijeme carističkog režima i građanskog rata, i zapravo je retroaktivno propisivao kazneno djelo.

Slučaj Osinskog, Jakovleve, Manceva, Karelina, Kamkova, Stukova, Artemenka, Zaporosca, Savolajnena, Semenova i Členova razmatrat će se na posebnom procesu. Kazneni progon protiv dr. Vinogradova prekinut je zbog njegove smrti, a slučaj A. S. Enukidzea Vrhovni sud razmatrao je 15. prosinca 1937., dakle dva mjeseca nakon njegove smrti.¹⁹³

Uljrih je zatražio od okrivljenih da se izjasne o navodima optužnice. Buharin, Rykov i Jagoda priznali su krivnju, a onda je red došao na Krestinskog, koji je na sveopće iznenađenje zanijekao sve:

“Ne priznajem krivnju. Nisam trockist. Nikad nisam bio član ‘desničarsko-trockističkog bloka’, za čije postojanje nisam ni znao. Nisam počinio nijedan od zločina koji mi se pripisuju, a naročito ne priznajem krivnju za povezanost s njemačkom obavještajnom službom.”

“Potvrđujete li priznanje koje ste dali u istrazi?”, upitao je Uljrih.

“Da, u istrazi sam priznao, ali nikad nisam bio trockist”, odgovorio je Krestinski.

“Ponavljam pitanje, priznajete li krivnju?”

“Do uhićenja sam bio član SKP (b) i sada sam to isto.”

“Priznajete li krivnju za sudjelovanje u špijunskoj i sudjelovanje u terorističkoj djelatnosti?”

“Nikad nisam bio trockist, nisam bio član ‘desničarsko-trockističkog bloka’ i nisam počinio niti jedan zločin.”¹⁹⁴

¹⁹³ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro2-3-38.html>

¹⁹⁴ *Id.*

Vidjevši da se Krestinski ne šali, Uljrih je prešao na preostale optužene, koji su redom priznali krivnju, a nakon toga je rasprava prekinuta na 20 minuta. Po povratku, Vyšinski je predložio redoslijed ispitivanja optuženika, na koji ni jedna strana nije imala primjedbi. Prvi na redu bio je Bessonov.¹⁹⁵

B. Dokazni postupak

Bessonov je potvrdio sve iskaze dane u istrazi. Do 1918. bio je lijevi *eser*¹⁹⁶ i imao je "negativan odnos" prema Oktobarskoj revoluciji. Boljševik je postao 1920., a 1931. počela je njegova trockistička aktivnost. U to vrijeme nalazio se u Berlinu kao član sovjetske trgovačke delegacije. Pjatakov je zatražio od njega da bude posrednik između Trockog i trockista u SSSR i obavijestio ga o postojanju trockističkog bloka koji se nastoji povezati s "desnima" pod vodstvom Buharina, Rykova i Tomskog. Buharin je na pitanje Vyšinskog to potvrdio. U svibnju 1931. Bessonov je odnio Trockom prvo pismo Pjatakova, kao i 2.000 maraka koje mu je Pjatakov dao za Sedova. Tu je počela predstava:

"Čiji je to bio novac?", upitao je Vyšinski.

"Mislim da nije pripadao Pjatakovu", odgovorio je Bessonov.

"A čiji je onda bio?"

"To je bio novac sovjetske države, povjeren Pjatakovu kao načelniku komisije za pregovore."

"Povjeren s kojom svrhom?"

"Pretpostavljam da je bio namijenjen za tzv. predstavničke troškove."

"To jest za rashode povezane s njegovom službenom dužnošću?"

"Da, tako je. Ali novac je upotrijebljen za uspostavu inicijalne veze s Trockim."

"Kako biste to kvalificirali u skladu s postojećom situacijom u jeziku kaznenog zakona? Kako bi se moglo kvalificirati takvo korištenje tuđeg novca za zločinačke ciljeve?", upitao je Vyšinski, ali nije dobio odgovor.

"Možda vam ja mogu pomoći?", ponudio je prokuror.

"Mislim da ćete vi to bolje napraviti od mene. To što bi kod mene sada zvučalo neiskreno i neuvjerljivo, kod vas će zvučati kako treba."

"Znači li to da je Pjatakov ukrao državni novac? Ukrao ga i upotrijebio za pomoć trockističkoj organizaciji?"

"Da, posve točno."¹⁹⁷

¹⁹⁵ Medvedev vjeruje da je u pauzi promijenjen postojeći redoslijed ispitivanja, upravo zbog neočekivanog poricanja Krestinskog, v. Medvedev 2, str. 132.

¹⁹⁶ Stranka socijal-revolucionara (*esera*) osnovana je 1901., a 1917. razdvojila se na dio koji je podržavao privremenu vladu i dio koji se zalagao za revoluciju (tzv. lijevi *eseri*). Na izborima za Ustavotvornu skupštinu u prosincu *eseri* su osvojili 58% glasova. Zabranjeni su 1918. Istaknuti članovi bili su Aleksandr Kerenski, predsjednik vlade do Oktobarske revolucije, i Dora Kaplan, koja je u kolovozu 1918. pucala u Lenjina.

¹⁹⁷ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro2-3-38-1.html>

U listopadu 1933. Bessonov je Krestinskom organizirao sastanak s Trockim. Vyšinski je upitao Krestinskog je li sreo Bessonova u Kissingenu u rujnu 1933. i dobio potvrđan odgovor.

“O čemu ste razgovarali? O vremenu?”, upitao je Vyšinski podrugljivo.

“O političkoj situaciji u Njemačkoj, o NSDAP-u, ali ne o trockistima”, odgovorio je Krestinski.

“Znači, Bessonov ne govori istinu, ali vi govorite istinu?”¹⁹⁸

Krestinski je ponovio da nije trockist i dodao da je s trockizmom raskrstio 1927.

Vyšinskog je zanimalo zašto je Krestinski lagao u istrazi. Krestinski je objasnio da je mislio da u istrazi neće moći oboriti optužbe, nego da će to moći tek pred sudom, kao i da se bojao da inače njegove riječi ne bi došle do vrha Partije.

Na prokurorov upit, Grinjo i Rozengoljc optužili su Krestinskog kao trockista i opisali svoje odnose s njim kao dobre, što je i Krestinski potvrdio.

“Znači, trojica ljudi, u dobrim odnosima s vama, ne govore istinu kad vas optužuju, samo vi govorite istinu?” poentirao je Vyšinski.

“Da”, nije se međutim dao Krestinski.¹⁹⁹

U srpnju 1934. Bessonov je u Parizu razgovarao s Trockim o potrebi davanja teritorijalnih ustupaka i uklanjanja Gorkog.

Na pitanje o svojim nadređenima, Bessonov je imenovao Pjatakova, Krestinskog i Trockog, a Rozengoljc je osim toga znao za njegov trockizam.

“Optuženi Krestinski, jeste li čuli ovaj iskaz?”, upitao je Vyšinski.

“Ja to poričem”, odvratio je Krestinski.

“Poričete?”

“Poričem.”

“Bezuvjetno?”

“Bezuvjetno.”

“Sigurno?”

“Sigurno.”

“Nemam više pitanja”, završio je Vyšinski.²⁰⁰

Još jedan od malobrojnih dostupnih podataka o torturama kojima su *enkavedeovci* podvrgavali optužene u ova tri procesa odnosi se upravo na Bessonova, kojeg su lišavali sna i hrane i batinama mu narušili zdravlje.²⁰¹ Takvo postupanje

¹⁹⁸ *Id.*

¹⁹⁹ *Id.*

²⁰⁰ *Id.*

²⁰¹ V. Medvedev 1, str. 250, i Medvedev 2, str. 132.

bilo je osim toga i u izričitoj suprotnosti s čl. 136. ZKP RSFSR²⁰² ("Istražitelj ne smije dobiti iskaz ili priznanje okrivljenog silom, prijetnjom ili sličnim mjerama."); budući da se presude u ova tri procesa zasnivaju gotovo isključivo na iskazima optuženih i svjedoka, sama ta činjenica dovoljna je da one budu oborene.

Poslijepodne istog dana ispitivan je Grinjko. I on je potvrdio sve iskaze dane u istrazi.

"Optuženi Grinjko, opišite sudu svoju zločinačku djelatnost", započeo je Vyšinski ispitivanje. Grinjko je u Partiju ušao kao pripadnik *borotbista*, nacionalističke organizacije ukrajinskih lijevih *esera* koja je 1920. ušla u sastav SKP (b). Od Ljubčenka je 1935. saznao da u Ukrajini djeluje nacionalno-fašistička organizacija koja je pripremala odcjepljenje Ukrajine i težila povezivanju s desničarsko-trockističkim blokom. Rykov je na prokurorov upit potvrdio da je 1935. i 1936. kontaktirao s Grinjkom. Grinjko je znao i da je Buharin član bloka, što je Buharin potvrdio. Na osnovi razgovora s Rykovim, Buharinom, Gamarnikom, Rozengoljcem, Jakovlevim, Antipovim, Rudzutakom, Jagodom, Varejkisom i nizom drugih ljudi, Grinjko je shvatio da je primarni cilj bloka uz vojnu pomoć izvana osvojiti vlast i nakon toga raskomadati SSSR. Znao je i da su Jakir i Gamarnik povjerili Ozerjanskom ubojstvo Ežova, kao i da je Bergavinovu povjereno ubojstvo Staljina. Kao bivši *narkom* za financije, govorio je i o diverzijama počinjenim u tom području. Na kraju, Grinjko želi da se iskazi o njegovim zločinima ujedno shvate i kao izrazi kajanja zbog izdajstva.²⁰³

Černov je također potvrdio iskaze dane u istrazi. U Partiju je ušao 1920., a 1927., u vrijeme dok je bio ukrajinski *narkom* za trgovinu, u njemu se "probudio stari menjševik". Iako je žetva 1928. u Ukrajini propala zbog lošeg vremena, Černov je okrivio mjere koje su primjenjivali sovjetski stručnjaci. Te se godine sreo s Rykovim. Kao drugog čovjeka *narkomzema* (komesarijat za poljoprivredu) ucijenila ga je njemačka obavještajna služba. Po njezinu je nalogu sabotirao proizvodnju kruha, a 1935. bakterijama je potrovao 25.000 konja i više tisuća svinja u Istočnom Sibiru. Rykova je posljednji put vidio krajem 1935. ili početkom 1936.²⁰⁴

Prijepodne 3. ožujka na red je došao Ivanov. I on je potvrdio iskaze dane u istrazi. Njega je 1911. regrutirala tulska *Ohrana*, a od 1913. do 1916. bio je agent moskovske podružnice. U Partiju je kao špijun ušao 1915. Krajem 1917. svojevrijedno se pridružio lijevim komunistima "kao vrana koju je privukao smrad

²⁰² Gudrun Persson u članku naslovljenom: And they all confessed... navodi da je 29. srpnja 1936. sastavljen tajni dokument koji je odobravao korištenje "svih sredstava" za izvlačenje priznanja u ovakvim slučajevima, v. http://art-bin.com/art/amosc_preeng.html

²⁰³ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec2-3-38.html>

²⁰⁴ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec2-3-38-1.html>

leša”, plašeći se da ga sovjetska vlast ne otkrije. U toj se organizaciji upoznao s Buharinom od kojeg je 1928. doznao za suradnju Buharina, Rykova i Tomskog, a 1929. o povezivanju desnih, zinovjevista i trockista. Buharin mu je 1931. dao zadatak da organizira pobune na Sjevernom Kavkazu, a naročito među kozačkim *kulacima*, kao i da se poveže s engleskom obavještajnom službom, koja će nakon njihove pobjede imati velike koristi od šumskih bogatstava na sjeveru zemlje. Kao djelatnik *narkomlesa*²⁰⁵ sabotirao je proizvodnju papira.²⁰⁶

Zubarev je također potvrdio iskaze dane u istrazi. U redove desnih ušao je 1929., kad ga je A. P. Smirnov²⁰⁷ uputio u Ural i upoznao s Kabakovim. Na partijskoj konferenciji 1930. Rykov mu je povjerio sabotažu sjetve, ometanje opskrbe hranom i okupljanje svih antisovjetskih elemenata. Upitan, Rykov je to potvrdio. 1933. godine radio je u saveznom, a 1934. u ruskom *narkomzemu* i sabotirao poljoprivredu izdajući loše sjeme. U *narkomzemu* je 1936. organizirao terorističku grupu s ciljem ubojstva Molotova. Na kraju, Zubarev je dodao da ga je 1908. regrutirala caristička policija, što je kao svjedok potvrdio Vasiljev, carist koji ga je unovačio.²⁰⁸

Poslijepodne je bilo predviđeno ispitivanje Krestinskog, ali Vyšinski je prije toga želio čuti Rakovskog. Rakovski je govorio o pismu koje je Krestinski 1927. uputio Trockom i u kojem se odrekao trockizma, što je po njegovu mišljenju bila priprema alibija, budući da je Krestinski i nakon te godine ostao trockist, što je Rakovski između ostalog znao i iz pisma koje mu je Krestinski pisao. Krestinski je zaustio da nešto kaže, ali Vyšinski ga je prekinuo:

“Oprostite, ovdje se sve radi po redu...”

“Možda vam mogu skratiti posao”, odgovorio je Krestinski.

“Meni skraćanje nije potrebno, to više što vaše jučerašnje izjave ne pokazuju da vi želite skratiti proces.”²⁰⁹

Rakovski je nastavio, objašnjavajući da mu je Krestinski pisao da su trockisti izgubili zbog lošeg vođenja i da moraju vratiti povjerenje masa polako i strpljivo, radom unutar Partije i državnog aparata. Na prokurorovo pitanje, Krestinski je potvrdio iskaz Rakovskog.

“Ako je točno to što je ovdje Rakovski govorio, hoćete li vi nastaviti obmanjivati sud i poricati istinitost iskaza koje ste dali u istrazi?”, upitao je Vyšinski.

²⁰⁵ Komesarijat za drvenu industriju

²⁰⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro3-5-38.html>

²⁰⁷ U prosincu 1932. Aleksandr Petrovič Smirnov, bivši zamjenik predsjednika SNK RSFSR, Nikolaj Borisovič Ejmont, bivši *narkom* za trgovinu SSSR i *narkom* za opskrbu RSFSR, i Vladimir Nikolaevič Tolmačev, bivši načelnik NKVD RSFSR, izbačeni su iz Partije pod izlikom frakcionaštva, a stvarno zbog namjere smjenjivanja Staljina. Sva trojica su rehabilitirani.

²⁰⁸ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro3-5-38-1.html>

²⁰⁹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec3-5-38.html>

“Ja u potpunosti potvrđujem svoje iskaze dane u istražnom postupku”, odgovorio je Krestinski. Vyšinski je imao još jedno pitanje za Krestinskog:

“Što u tom slučaju znači vaša jučerašnja izjava, koja se može protumačiti samo kao trockistička provokacija?”

“Jučer pod utjecajem trenutnog snažnog osjećaja lažnog stida, izazvanog ambijentom optuženičke klupe i pod teškim dojmom optužnice, pojačanog mojim lošim zdravstvenim stanjem, nisam bio u stanju reći istinu, reći da sam kriv. I umjesto da kažem – da, kriv sam, gotovo mahinalno sam odgovorio – ne, nisam kriv.”

“Mahinalno?”

“Nisam imao snage pred licem svjetskog javnog mnijenja reći istinu da sam cijelo vrijeme vodio trockističku borbu. Molim sud da prihvati moju izjavu, u kojoj u potpunosti priznajem krivnju po svim teškim optužbama, pripisanim osobno meni, i priznajem se potpuno odgovornim za izdajstvo.”²¹⁰

Koliko je “mahinalno” Krestinski zanijekao krivnju, neka svatko sam prosudi. Ali njegove su riječi i te kako dospjele do vrha Partije, pa i do samog Staljina, koji je suđenje pratio s jednog balkona u dvorani; što je još važnije, dospjele su do “štaba” koji je iz susjedne prostorije vodio proces i kojem je na čelu bio *čekist* Zakovski. Postoje teorije da su ti “redatelji” ovog procesa u jednom trenutku Krestinskog zamijenili drugom, sličnom osobom; ali mnogo je vjerojatnije da je Krestinski promijenio iskaz pod prisilom.²¹¹

Rykovu, koji je također potvrdio iskaze dane u istrazi, Vyšinski je postavio ovakvo pitanje: “Optuženi Rykove, recite kada je počela vaša ilegalna zavjerenička aktivnost protiv sovjetske države?”

Rykov je odgovorio da je ta aktivnost počela 1928.; u to vrijeme imao je Jagodino obećanje da će iskoristiti svoj položaj radi zaštite članova organizacije. Kada je Staljin 1930. proglasio desni *uklon* nespojivim s doktrinom Partije, desni, kojih su vođe od početka bili Buharin, Rykov i Tomski, bili su prisiljeni prijeći u potpunu ilegalu. Rykov je 1932. poslao Ejsmonta i Smirnova, a Buharin Slepкова u sjevernokavkasko područje sa zadatkom organiziranja kulačkih ustanaka. Upitan, Buharin je to potvrdio i htio dodati:

“Potrebno je zbog povijesne točnosti reći...”

“Ne trudite se govoriti u ime povijesti, optuženi Buharine. Ona će sama zapisati ono što je bude zanimalo”, odbrusio mu je Vyšinski.²¹²

Buharin je Rykovu 1934. povjerio da je Semenov zadužen za ubojstvo Staljina. Te su godine desni skovali i plan “dvorskog prevrata”, tj. uhićenje članova vlade i revoluciju, ali plan je odbačen zbog “jedinstvenosti Partije, popularnosti vlade i nedostatka bilo kakvog nezadovoljstva u zemlji”. Zbog toga su se s jedne strane okrenuli inozemstvu, uz nužne teritorijalne koncesije, a s druge

²¹⁰ *Id.*

²¹¹ Medvedev 1, str. 241-242.

²¹² <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec3-5-38.html>

strane okupljanju svih mogućih antisovjetskih elemenata – trockista, zinovjevista, desnih, buržujskih nacionalista, centralnoazijske grupe, bjeloruske i ukrajinske grupe, a prema Buharinu priključila im se i grupa u vojsci pod vodstvom Tuhačevskog. Na pitanje predsjednika vijeća, Rykov je odgovorio da su po nalogu poljske obavještajne službe činili sabotaže na cestama u Bjelorusiji da bi otežali dolazak sovjetske vojske na državne granice.

4. ožujka u 11 h Vyšinski je ispitivao Šarangoviča. Šarangovič je 1921. postao veleizdajnik, u vrijeme kad je bio poljski zarobljenik; Poljaci su mu zaprijetili da ga neće osloboditi ako ne postane njihov špijun. 1923. i 1924. bio je zamjenik prokurora u Bjelorusiji i obavještavao je Poljake o slučajevima koji su mu prolazili kroz ruke a koji su se ticali špijunaže i sl. 1926. otišao je u Sibir i prekinuo veze s Poljacima, a obnovio ih je 1932. kad je postao član bjeloruske nacional-fašističke organizacije.²¹³ Goloded ga je obavijestio da je njihova organizacija povezana s desnim, a da su im glavni ciljevi svrgnuće režima i odcjepljenje Bjelorusije. Po nalogu desnog bloka i Poljske širili su nemir na selu, proglašavajući svakoga tko se opirao kolektivizaciji (u to vrijeme u Bjelorusiji je bilo oko 100.000 takvih individualnih seljaka) neprijateljem sovjetske vlasti. Pripremali su i terorističke akte protiv vođa Partije i države, tako npr. neuspješan atentat na Vorošilova koji je u to vrijeme bio u posjetu Bjelorusiji.

“Da sumiramo, za što priznajete krivnju?”, upitao je Vyšinski.

“Kao prvo, za veleizdaju”, odgovorio je Šarangovič.

“Stari poljski špijun.”

“Kao drugo, za zavjeru.”

“Zavjeru.”

“Kao treće, za neposredno izvršavanje sabotaža.”

“Ne. Kao treće, zato što ste bili jedan od vođa nacional-fašističke organizacije u Bjelorusiji i jedan od aktivnih članova desničarsko-trockističkog bloka.”

“Točno. Zatim, zato što sam osobno izvršavao sabotažu.”²¹⁴

Šarangovič je dodao da je osim toga organizirao terorističke akte protiv vođa Partije i vlade, a sve s ciljem svrgnuća sovjetske vlasti, pobjede fašizma, poraza SSSR u ratu s fašističkim državama, komadanja SSSR, odcjepljenja Bjelorusije i njezine transformacije u kapitalističku državu u kojoj bi na vlasti bila poljska vlastela.

Antisovjetska aktivnost Hodžaeva, koji je imao i sumnjivu prošlost pripadnika muslimanskog pokreta *džadida*, počela je još 1920. kad je bio na čelu Buharske narodne republike i kad se pridružio buržujsko-nacionalističkoj organizaciji *Milli Ittihad* (*Nacionalni savez*). Godine 1925. postao je predsjednik

²¹³ Poznati vođe te organizacije bili su Goloded, Benek i Černjiševič.

²¹⁴ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro4-5-38.html>

sovnarkoma Uzbekistana, a 1928. povezao se s Ikramovim, jednim od vođa uzbečke Partije i članom organizacije *Milli Istikljal* (*Nacionalna nezavisnost*). U Moskvi je 1930. upoznao Rykova i dogovorio prelazak uzbečkih anti-sovjetskih elemenata pod krilo desnog bloka. U sklopu priprema za odcjepljenje Uzbekistana čelne ljude Partije i republike mijenjali su svojim kadrovima školovanim u Njemačkoj i Turskoj.

Upitan, Ikramov je ustvrdio da su se povezali tek 1933., i to pod pritiskom desnog bloka. Nakon što ga je Vyšinski ispitivao o ubojstvu Abid Saidova, kojeg su članovi *Milli Istikljala* ubili jer je svjedočio protiv njih na sudu, završeno je prijepodneвно zasjedanje.²¹⁵

Poslijepodne je ispitivan Rozengoljc. On je od 1921. bio trockist, a 1925. se razišao s Trockim zbog neslaganja oko “permanentne revolucije”. Vratio se 1929. nakon što mu je Krestinski donio pismo od Trockog. Godine 1933. i 1934. susreo se sa Sedovim, koji mu je prenio nalog za ujedinjenje s desnim i predviđanje Trockog da je rat neizbježan. Tri godine poslije, nakon suđenja Pjatakovu i Radeku, dobio je novo pismo u kojem je Trocki tražio da ne priznaju krivnju i ne daju iskaze ako budu uhićeni. U ožujku 1937. Tuhačevski ga je obavijestio da su zavjerenici u opasnosti od razotkrivanja i da će njegova grupa zato odmah izvesti državni udar. Rozengoljc, bivši *narkom* za vanjsku trgovinu, koristio se tim područjem za pronevjeru novca u korist trockista; jednom prilikom pronevjerili su 300.000 dolara. Završio je svoj iskaz tvrdnjom da je od 1923. prenosio informacije *Reichswehr*.²¹⁶

Krestinski je od 1921. bio trockist i njemački špijun. Do 1926. godine to je obavljao neorganizirano i povremeno, a onda su Nijemci zatražili da mu to postane stalna služba te da trockisti u slučaju rata i dolaska na vlast moraju priznati valjanost njemačkih zahtjeva za koncesijama i ustupcima. Od 1923. do 1930. njemački špijuni među trockistima dobili su oko 2.000.000 zlatnih maraka. Nakon što se 1930. vratio u Moskvu kao zamjenik *narkoma* za vanjske poslove, u Berlinu je kao kontakte ostavio svoje ljude. U Njemačku se vratio 1933. i sreo “oca i sina” (tj. Trockog i Sedova).

“A Duha Svetoga?”, upitao je Vyšinski.

“Nisam ga vidio. Duh Sveti...”

“... je lebdio nad vama?”, nastavio je Vyšinski.²¹⁷

Trocki je zatražio povezivanje s inozemstvom, s jedne strane, te s desnim i vojnom grupom, s druge strane. Uključen je i Rudzutak. U svibnju 1937. sovjetska vlast polako ih je razotkrivala: Gamarnik i Tuhačevski uklonjeni su s

²¹⁵ *Id.*

²¹⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec4-5-38.html>

²¹⁷ *Id.*

mjesta zamjenika *narkoma*, a Kork i Ejdeman uhićeni. Upitan za što priznaje krivnju, Krestinski je odgovorio da je bio špijun, član desničarsko-trockističkog bloka, organizator urote protiv sovjetske vlasti i terorističkih akata protiv Stalina, Molotova i Kaganoviča.

Rakovski je 1932. razgovarao s Muralovim koji mu je prenio direktivu Trockog o usvajanju terorističkih metoda. Godine 1934. poslao je telegram Partiji u kojem je lagao da se odrekao trockizma i molio da mu vrate članstvo. Od 1924. radio je za englesku obavještajnu službu (*Intelligence Service bio je izraz kojim su se koristili na procesu, op. M. C.*). Nakon što je ispričao o susretu s predstavnikom jedne strane države koji mu je rekao da njegova država i trockisti imaju mnogo toga zajedničkog i da bi trebali razgovarati, završilo je poslijepodnevno zasjedanje.²¹⁸

Idućeg dana, 5. ožujka, Rakovski je nastavio svoje izlaganje. Nakon povratka iz Tokija već je bio japanski špijun, a 1935. za posjeta francuskog premijera SSSR-u Rakovski je s poznanikom u francuskoj delegaciji razgovarao o stajalištima sovjetske opozicije.

“O kakvoj vi to opoziciji govorite?”, prekinuo ga je Vyšinski.

“Govorim o desnima i o trockistima”, odvratio je Rakovski.

“Kakva je to opozicija? To je banditska grupa kontrarevolucionara.”

“Građanine prokuror, oprostite mi, taj termin je dugo...”

“Danas ste si u svojim objašnjenjima dopustili cijeli niz takvih izraza, kao da ste zaboravili da se ovdje radi o vama kao članu kontrarevolucionarne, banditske, špijunske, diverzantske organizacije izdajnika. Budući da vas ispitujem, dužan sam vam to napomenuti i zamoliti vas da se držite biti izdajničkih zločina koje ste počinili, bez filozofije i tome sličnih stvari, kojima ovdje nije mjesto.”²¹⁹

Osim za japansku, Rakovski je radio i za englesku obavještajnu službu, a sumirajući svoju krivnju, izjavio je da je od 1924. bio izdajnik i član organizacije koja je uz pomoć fašista i vojnog poraza SSSR htjela doći na vlast.

Zelenski je bio agent *Ohrane* od 1911. a unovačen je na sličan način kao Ivanov. S desnim se povezo 1928. A. P. Smirnov naložio mu je 1929. i 1930. da sabotira kolektivizaciju i pruža podršku republičkim organizacijama desnog bloka.²²⁰ Od Smirnova je 1931. doznao za prelazak na metode sabotaže i terora jer prijašnja taktika nije davala rezultate. Saboteri su zaustavljali isporuke šećera, duhana i kruha trgovinama i ubacivali staklo i čavle u ulje. Osim toga, određeni krugovi u Engleskoj obećali su im pružiti pomoć u slučaju prevrata.²²¹

Poslijepodne je prokuror ispitivao Ikramova. On je postao trockist 1923. a antisovjetsku aktivnost počeo je 1928. Nakon ubojstva Abid Saidova odustali

²¹⁸ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec4-5-38-1.html>

²¹⁹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro5-5-38.html>

²²⁰ Hodžaevu u Uzbekistanu, Atabaevu u Turkmenistanu, Hadžibaevu u Tadžikistanu itd.

²²¹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro5-5-38-1.html>

su od takvih metoda jer individualni teror nije davao rezultate. Po uzoru na Šarangoviča, širili su nemir među uzbečkim seljacima oko kolektivizacije. Desni su ga od 1931. htjeli dovesti u svoj tabor, a 1933. povezao se konačno s Buharinom, koji mu je “turgenevski” predbacio da njegova organizacija čeka da SSSR zapadne u teškoće, umjesto da odmah djeluje. Od 1925. do 1927. bio je u sukobu s Hodžaevim, a 1933. desni blok prisilio ih je na suradnju. Izlaganje je završio opisivanjem sabotaža koje su izvršavali u Taškentu.²²²

Poznato je da je Ikramov pao u nemilost nakon što je Staljinu predbacio uhićenje Abdullaha Karimova, Hodžaevljeva nasljednika na mjestu predsjednika *sovnarkoma*. Staljin i Molotov nato su poslali pismo CK uzbekistanske Partije u kojem su Ikramova okrivili za “političko sljepilo prema buržoaskim nacionalistima”. Ikramov je izbačen iz Partije nakon što je komisija utvrdila pravilnost optužbi protiv njega i predan je NKVD-u. Iako je tada branio Karimova, sada ga je na suđenju prokazivao kao jednog od vođa uzbekistanskih nacionalista.

Vyšinski se nakon toga vratio Bessonovu i zatražio iskaz o njegovu kontaktu sa S. S. Maslovim. Bessonov je ispričao da je od Pjatakova dobio zadatak povezivanja s eserima, odnosno s tzv. radničko-seljačkom partijom, koje su bazu činili “ostaci bivše eserske partije”. Vođa radničko-seljačke partije Maslov živio je u Pragu i izdavao novine i pamflete koje je financirala poljska, rumunjska i jugoslavenska buržoazija, a bio je povezan i s Konradom Henleinom i njegovom Sudetskom njemačkom strankom. Bessonovu je Maslov 1935. prenio svoju želju za ujedinjenjem s trockistima i povezivanjem svih opozicijskih grupacija u SSSR s fašističkom Njemačkom, a o detaljima razgovora Bessonov je obavijestio Buharina i Rykova.²²³

Na Plenumu CK 1937. Buharin je, suočen s optužbama koje su protiv njega iznijeli Kaganovič i Molotov, odgovorio da on nije Zinovjev i Kamenev i da neće “lagati o sebi”, a Molotov je viknuo na njega:

“Priznat ćete kad vas uhapsim. Fašistički tisak tvrdi da su naši procesi provokacije. Ako ne priznate krivnju, dokazat ćete da ste fašistički plaćenik!”²²⁴

Sada je Buharin potvrdio sve iskaze dane u istrazi i dodao da je kriv jer je bio jedan od vođa desničarsko-trockističkog bloka, kao i za sve što slijedi iz toga, za ukupnost zločina koje je ta kontrarevolucionarna organizacija počinila, bez obzira na to je li znao za njih i bez obzira na to je li sudjelovao u njima. Međutim, to općenito “priznanje” krivnje je sve što je Vyšinski mogao izvući iz Buharina, jer se ostatak ispitivanja sveo na Buharinovo poricanje konkretnih zločina i, riječima Vyšinskog, “filozofiju”, a gdje i na svojevrсну komediju

²²² <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec5-5-38.html>

²²³ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec5-5-38-1.html>

²²⁴ <http://www.hrono.ru/imen/buharin.html>

apsurda. Nakon što je Buharin rekao da je cilj bloka bio svrgnuće vlasti, Vyšinski je upitao na čiju su pomoć računali, očekujući da Buharin kao i ostali optuženi kaže nešto o raznim antisovjetskim grupacijama unutar zemlje i inozemnim elementima. Međutim, Buharinov je odgovor bio “pomoć svih teškoća na koje je nailazila sovjetska vlast”.²²⁵

Buharin je, uz primjedbu da se on više bavio općim vodstvom i ideološkom stranom, dugo govorio o povijesti bloka i o prihvaćanju Rjutinske platforme. Vyšinski je upitao Hodžaeva o detaljima razgovora koji je on 1936. vodio s Buharinom, a Hodžaev je odgovorio da mu je Buharin naredio da povećaju broj sabotaza i uz to prijeđu na terorističke akte. Buharin je to porekao, kao i ikakvo znanje o sudjelovanju bloka u ubojstvu Kirova. Nakon što je i Rykov izjavio da o ubojstvu Kirova ne zna ništa, Vyšinski se okrenuo Jagodi, koji je ustvrdio da Buharin i Rykov ne govore istinu jer su bili na sastanku na kojem se govorilo o ubojstvu Kirova. Buharin je dalje izjavio da je bio naklonjen terorističkim aktima protiv vođa Partije i države (međutim, sama naklonjenost nije kazneno djelo). Priznao je i da je 1918. htio uhititi Staljina, Lenjina i Sverdlova, ali zanijekao je namjeru njihova ubojstva.

“Što znate o špijunaži?”, upitao je Vyšinski.

“Ne znam ništa”, odgovorio je Buharin.

“Kako to mislite, ne znate ništa?”

“Točno tako”, glasio je odgovor.²²⁶

Buharin je dodao da su o špijunaži ovdje govorili Šarangovič i Ivanov, “dva agenta-provokatora”. Kad mu je postavljeno isto pitanje, Rykov je odgovorio da je znao za organizacije koje su se bavile špijunažom.

U jednom trenutku Vyšinski je pitao Buharina je li poslao Slepikova u Sjeverni Kavkaz. Buharin je odgovorio da jest i dodao:

“I mogu navesti još nekoliko činjenica.”

“Iste vrste?”, upitao je Vyšinski.

“Ne, ne iste vrste.”

“Ali istog tipa?”

“Ne.”

“Onda barem slične?”, bio je zadnji pokušaj Vyšinskog.

“Oprostite, ne mogu sve objasniti jednom riječi”, odgovorio je Buharin i nastavio svoj opsežni kronološki pregled, a Vyšinski ga je opet prekinuo:

“Mene zanimaju vaši zločini.”

“U redu, ali ti zločini su tako brojni, građanine prokuror, da je nužno izabrati najvažnije”, odgovorio je Buharin.

“Mene zanimaju svi zločini – ne izbor, nego od početka do kraja.”

²²⁵ *Id.*

²²⁶ *Id.*

“Vi cijelo vrijeme samo okolišate, a ništa ne govorite o zločinima”, ubacio se Uljrih.
“Znači, vi ne mislite da je pripadnost ilegalnoj organizaciji zločin, Rjutinska platforma za vas nije zločin?”²²⁷

Nakon toga Buharin je nastavio s “okolišanjem”, a Vyšinski ga je upitao o vezama njegove organizacije s *belogardejcima*²²⁸ u inozemstvu i njemačkim fašistima. Buharin je odgovorio da ne zna ništa o tome, a Vyšinski ga je podsjetio da su to potvrdili i Rykov i Slepikov.

“Ako to tvrdi Rykov, ja nemam razloga da mu ne vjerujem”, rekao je Buharin.
“Možete li mi odgovoriti bez filozofije?”
“To nije filozofija.”
“Bez filozofskih petljanja.”
“Ja sam već rekao sve o tome.”
“Recite ‘ne’.”
“Ne mogu reći ‘ne’ i ne mogu poreći da se to dogodilo.”
“Znači odgovor nije ni ‘da’ ni ‘ne’?”
“Ništa takvoga, budući da činjenice postoje bez obzira zna li netko za njih. To je problem realnosti vanjskog svijeta. Ja nisam solipsist”, mirno je odgovorio Buharin.²²⁹

Zamoljen za dodatna objašnjenja o “tom” razgovoru s Hodžaevim, Buharin je započeo:

“U Hegelovoj ‘Logici’ pojam ‘to’ jedan je od najtežih...”
“Molim sud da objasni optuženom Buharinu da on ovdje nije u svojstvu filozofa, nego zločinca, i da bi mu bilo bolje da se uzdrži od Hegelove filozofije, a prije svega bolje za Hegelovu filozofiju”, prekinuo ga je Vyšinski.²³⁰

Vyšinski je upitao jesu li on i Hodžev razgovarali o pomoći Njemačke i Japana, a Buharin je odgovorio da nisu razgovarali na taj način, jer im je to bio prvi razgovor.

“Da, prvi put da ste razgovarali o svrgnuću sovjetske vlasti!”, uskliknuo je Vyšinski.
“Da, iz jednostavnog razloga. Uzalud mašete”, odgovorio je Buharin.
“Optuženi Buharine, ne zaboravite gdje se nalazite”, upozorio ga je Uljrih.²³¹

Sve to toliko je isprovociralo Vyšinskog da je u jednom trenutku zaprijetio:

²²⁷ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro7-5-38.html>

²²⁸ Naziv za časnike tzv. Bijele armije, koja se u građanskom ratu 1918.-1921. borila protiv Crvene armije, dakle na strani kontrarevolucije.

²²⁹ *Id.*

²³⁰ *Id.*

²³¹ *Id.*

“Bit ću prisiljen skratiti ispitivanje jer vi se očigledno držite određene taktike i ne želite reći istinu, krijete se iza bujice riječi, odugovlačite, zalazite u oblast politike, filozofije i teorije itd. – zaboravite to jednom zauvijek, jer optuženi ste za špijunažu i, sudeći po materijalu iz istrage, vi ste očito špijun jedne obavještajne službe. Stoga prestanite odugovlačiti. Ako se tako želite braniti, prekinut ću ispitivanje.”²³²

Nakon još nekoliko neuspješnih pokušaja da izvuče nešto iz Buharina, Vyšinski je konačno prijedpodne 7. ožujka završio njegovo ispitivanje.

Čini se da Buharin nije fizički zlostavljan u istrazi, ali pritisak je svakako vršen na njega, i to preko njegove obitelji, supruge Ane Mihajlovne Larine i djeteta, koji su bez Buharina bili ostavljeni na milost i nemilost Staljinovim ljudima.²³³

Nakon toga svjedoci Jakovleva, Osinski i Mancev iz redova “lijevih komunista” i Kamkov i Karelina iz redova lijevih *esera*, iskazivali su o Buharinovu protivljenju Brest-Litovsku miru²³⁴, o njegovu planu uhićenja i ubojstva Staljina, Lenjina i Sverdlova te o ujedinjenju lijevih komunista, lijevih *esera*, trockista i zinovjevista. Predsjednik vijeća zabranio je svjedocima da odgovore na gotovo sva Buharinova pitanja, upozorivši ga da su oni ovdje samo da govore o njemu. Buharin je ustvrdio da su ta pitanja nužna za njegovu obranu, a Vyšinski je predložio sudu da dopusti ta pitanja ako su nužna za njegovu obranu. Međutim, Uljrih se pozvao na čl. 257. ZKP RSFSR, po kojem sudac rukovodi raspravom i dokaznim postupkom. Vyšinski je zatim pročitao pismo doktora Belostockog, koji se ponudio za svjedoka oko Levina i Pletneva, i predložio da se Belostocki pozove kao svjedok, a kao vještaci N. Šereševski, D. Burmin, V. Vinogradov, D. Rossinski i V. Zipalov, što je sud prihvatio.²³⁵

Vyšinski je između ostalog postavio vještacima sljedeća pitanja: je li M. Gorki, koji je bolovao od pneumoskleroze i plućnog emfizema i iskašljavao krv, smio teško raditi i ići u šetnje? Jesu li mu liječnici smjeli davati digitalis, digalen, strofantin i strofant? Je li smio boraviti među oboljelima od gripe? Je li moguće da je takvo postupanje liječnika rezultat pogreške, ali bez zle namjere? Je li moguće zaključiti da su Levin i Pletnev namjerno propisali takav tretman s ciljem ubrzavanja smrti Gorkoga?

Je li se Kujbyšev, koji je imao anginu pectoris i arteriosklerozu, smio penjati uz stepenice, i jesu li ga prilikom napada bolesti smjeli ostaviti bez pomoći? Jesu li ga Levin i Pletnev ubili?

²³² *Id.*

²³³ Medvedev 2, str. 125-127.

²³⁴ Mir u Brest-Litovsku sklopljen je 3. ožujka 1918. između Rusije s jedne, i Njemačke, Austro-Ugarske, Bugarske i Turske s druge strane. Rusija se povukla iz Prvog svjetskog rata i odrekla se Finske, baltičkih država, Poljske, Ukrajine i područja Erdehana, Karsa i Batuma. Lijevi komunisti pod vodstvom Buharina protivili su se miru, želeći nastaviti rat i tako proširiti revoluciju po svijetu. Porazom Njemačke osam mjeseci poslije mir je izgubio važnost, a formalno je poništen 1922. Rapalskim ugovorom. Pakt Molotov-Ribbentrop, sklopljen 23. kolovoza 1939., svrstao je Finsku, Estoniju, Latviju i Bessarabiju u sovjetsku interesnu sferu.

²³⁵ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro7-5-38-1.html>

Je li Menžinski, koji je imao arteriosklerozu i anginu pectoris, smio uzimati pripravke digitalisa i lizate? Jesu li Kazakov i Levin namjerno tako postupali da bi ga usmrtili?

Je li Levin izazvao smrt sina Maksima Gorkog, Maksima Aleksejeviča Peškova, koji je imao upalu pluća?

Jesu li Jagoda i Bulanov trovali Ežova? Bi li Ežov umro da trovanje nije na vrijeme otkriveno?

Prijepodne 8. ožujka ispitivan je Levin. Levin, koji je liječio Dzeržinskog i Menžinskog, poznavao je Jagodu od početka 1920-ih, pa je i njega ponekad liječio, a Jagoda mu je zauzvrat činio sitne usluge, kao npr. omogućavanje prelaska granice bez pregleda. Po Levinovim riječima, Gorki, koji je bio tuberan, ljeti je boravio u SSSR, a zimi u Italiji; godine 1932. stalno se nastanio u Moskvi. Jagoda je 1933. Levinu govorio o potrebi uklanjanja Maksima Peškova, jer je Peškov pio, nije bio zaposlen a imao je dvoje djece, i općenito je bio na teret ocu. Jagoda ga je uz to upozorio da ga ne pokušava prevariti, jer dok je on veoma moćan, Levin je običan doktor i nitko mu neće vjerovati. Kad mu je Jagoda predložio da uzme još nekoga za posao, budući da će mu samome vjerojatno biti teško to obaviti, Levin je naveo imena doktora Vinogradova i Pletneva, a i Kazakova koji je 1932. postao liječnik Menžinskoga. Upitan, Jagoda je potvrdio da je htio ubiti Gorkog i Kujbyševa, ali ne i Menžinskog i Peškova, iako je to priznao u istrazi. Kad ga je Vyšinski upitao zbog čega je lagao u istrazi, Jagoda je zamolio da mu se dopusti da ne odgovori na to pitanje.

Levin je završio izlaganje opisima metoda kojima su se koristili. Peškova su oslabili alkoholom, a on je ionako volio piti. Jednog vrućeg dana znojni su sjeli kraj obale rijeke; zbog hladnog vjetra Peškov je uhvatio upalu pluća. Na kraju, Vinogradov ga nije ispravno liječio, ne dajući mu serum.

Menžinski je imao anginu pectoris, a Kazakov mu je davao vagotropne lizate koji su ga ubili.

Kujbyšev je također imao anginu pectoris i slabo srce, a njegovi liječnici nisu mu zabranili da radi, iako mu je bilo nužno apsolutno mirovanje.

Gorki je također morao mirovati, ali volio je šetati i cijepati drva, pa su mu to dopustiti. Kad je bio na Krimu, unuci su mu oboljeli od gripe, a oni su ga vratili kući i tako i u njega izazvali gripu. Davali su mu injekcije kamfora, kofeina, kardiozol i digalen.

Na upite svojeg odvjetnika, Levin je izjavio da je od revolucije radio u *narkomzdravu* (komesarijat za zdravstvo), nikad se nije bavio politikom, a bojao se Jagode jer je mislio da je on svemoćan.

Buharin je upitao Levina je li bio menjševik ili njihov simpatizer, a Levin je odgovorio da na svoju sramotu on i ne zna što je to menjševik.²³⁶

²³⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro8-5-38-1.html>

Poslijepodne je ispitivan Bulanov. Njega je Jagoda 1934. prvi put upoznao s kontrarevolucionarnom djelatnošću desnih. Prema Bulanovljevu iskazu, Jagoda je znao da su Drejcer i Smirnov zavjerenici protiv države, a unatoč tome štitio ih je od progona. Nakon ubojstva Kirova, Jagoda je poslao Bulanova i Paukera da uhitite Kameneva s instrukcijom "samo hapsi, ne pretražuj". Po Jagodinu nalogu Zaporožec je ubio Borisova. Bulanov i Savolajnen po Jagodin u nalogu trovali Ežova živom otopljenom u kiselini. Iako je Jagoda izjavio da nije znao za Kazakova, Bulanov je Kazakova često viđao u Jagodin u uredu. Vyšinski se okrenuo Jagodi, koji je sada sve priznao i zamolio da se njegov iskaz o tome odloži za zatvorenu sjednicu.

Bulanov je iskaz završio tvrdnjom da su za trovanje Ežova znali i Buharin, Rykov i Eņukidze.²³⁷

Jagoda, koji je sad potvrđivao sve što mu je optužnica stavljala na teret, postao je član desnog bloka 1928. Tajne dokumente OGPU-a dostavljao je Buharinu i Rykovu koji su se njima koristili u borbi protiv Partije. Godine 1931.-1932. organizirao je grupu desnih u OGPU²³⁸, a njegovi pristaše bili su i špijuni unutar OGPU.²³⁹ Ljeti 1934. Eņukidze ga je obavijestio o planu desničarsko-trockističkog bloka za ubojstvo Kirova. Jagoda je dao nalog Medvedovu zamjeniku Zaporošcu da ne ometa izvršenje tog plana; tako je jednom prilikom Nikolaev pušten ubrzo nakon uhićenja. Međutim, dodao je Jagoda, Buharin i Rykov krivi su isto koliko i on za ubojstva koja je počinio blok.²⁴⁰

Krjučkov je priznao da je ubio Gorkog i Peškova, zato što je bio antisovjet i nije vjerovao u industrijalizaciju i kolektivizaciju. Jagoda, koji je znao da Krjučkov živi lagodno trošeći novac Gorkog, ucijenio ga je 1932. Priznao je da je on po Jagodin u nalogu vratio Gorkog u Moskvu kad su mu unuci dobili gripu.²⁴¹

Prijepodne 9. ožujka iskazivao je Pletnev. Njega je Levin 1934. poslao Jagodi, koji je znao za njegova antisovjetska raspoloženja, i rekao mu da su ga on i Eņukidze odlučili iskoristiti za ubojstvo Gorkog i Kujbyševa. Kako je Levin već rekao, Gorki je bio jako slab, i zato ga nisu trovali niti išta slično, nego su samo odredili režim koji ga je ubio. Plan ubojstva skovali su on i Levin zajedno. Krjučkov dodaje da je prije ovog slučaja imao 40 godina besprijeorne medicinske karijere i da se kao i Levin bojao Jagode.²⁴²

Kazakov je priznao da je ubio Menžinskog. Do studenoga 1933. liječio ga je valjano i postigao dobre rezultate, a nakon što mu je Levin rekao da se

²³⁷ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec8-5-38.html>

²³⁸ U sastavu: Prokofiev, Molčanov, Mironov, Bulanov i Šanin.

²³⁹ Zaporožec, Gajus, Volovič, Pauker i Vinecki.

²⁴⁰ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec8-5-38-1.html>

²⁴¹ *Id.*

²⁴² <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro9-5-38.html>

uzalud trudi oko tog “živog leša” i da time samo ljuti Jagodu (kojeg je Kazakov u iskazu nazvao “satrapom”), Kazakov je počeo primjenjivati pogrešne metode liječenja, dajući mu određene lizate kontraindicirane za anginu pectoris s namjerom da ga ubije.²⁴³

U nalazu vještaka stajalo je da Kazakov nikako nije smio Menžinskom davati te lizate i da Kazakov nije mogao to ne znati. Takva terapija oslabila mu je srce i ubrzala smrt.²⁴⁴

Maksimov-Dikovski bio je od 1928. povezan s desnim, i to s izvjesnim Gajsterom, koji mu je 1932. našao posao kod Kujbyševa. U kolovozu 1934. Enukidze mu je rekao da je došlo vrijeme za akciju i da se mora narušiti zdravlje vođa države i članova Politbiroa. Levin i Pletnev dolazit će kod Kujbyševa, a dužnost je Maksimov-Dikovskog da im omogući nesmetane dolaske i da ne zove doktora za vrijeme napadaja bolesti, nego samo Levina i Pletneva, i to ako je baš nužno. Prilikom jednog takvog napadaja Maksimov-Dikovski nije pozvao liječnika i Kujbyšev je umro. Od Enukidze je osim toga doznao da Buharin, Rykov i Tomski znaju za plan ubojstva Kujbyševa.²⁴⁵

Svjedok Belostocki bio je zadužen za davanje infuzije Gorkom. Jednom prilikom je vidio da mu Levin daje glukozu i strofantin. Budući da je negdje čitao da je to opasno i da se daje samo u iznimnim situacijama, upitao je Levina o tome, a Levin je odmah prekinuo terapiju, iako Belostocki po vlastitu priznanju nije stručnjak za to. Osim toga, prilikom pripreme jedne infuzije prišao mu je Pletnev i upitao: “Zašto to radite? U takvom stanju pacijenta treba pustiti da mirno umre”.²⁴⁶

U nalazu vještaka stajalo je njihovo jednoglasno mišljenje da se ni kod Gorkog ni kod Peškova ni kod Menžinskog ni kod Kujbyševa nije smjelo primjenjivati takvo liječenje, da takvo postupanje ne može biti rezultat pogreške, nego samo zle namjere, i da su optuženi krivi za njihovu smrt.²⁴⁷

Poslijepodne na zatvorenoj sjednici Rakovski, Grinjo, Rozengoljc i Krestinski govorili su o svojim kontaktima s predstavnicima stranih država, a Jagoda o svom sudjelovanju u ubojstvu Peškova.²⁴⁸

C. Završne riječi i presuda

11. ožujka prijedpodne Vyšinski je održao završnu riječ. Budući da je to na neki način bio najvažniji proces, i završni govor bio je najduži (oko 23.000

²⁴³ *Id.*

²⁴⁴ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro9-5-38-1.html>

²⁴⁵ *Id.*

²⁴⁶ *Id.*

²⁴⁷ *Id.*

²⁴⁸ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/zak9-5-38.html>

riječi). A ovaj proces je poseban, s iznimnom političkom i povijesnom važnošću, jer je razotkrio “sramotne, nečuvane, čudovišne zločine” koje su počinili optuženi i tako pokazao da “trockisti, menjševici, *eseri*, buržujski nacionalisti itd. nisu ništa drugo doli besprizorna, bezidejna banda ubojica, špijuna, sabotera i štetočina”. Oni “nemaju nikakvu ideologiju, ništa duhovno”, a ako je toga nekad i bilo, istrunulo je “u smradnom, odvratnom špijunskom podzemlju”. Doduše, neki od optuženih, kao npr. Buharin, pokušali su prikriti “svoju banditsku, zločinačku djelatnost ‘filozofskim’, ‘ideološkim’ i tome sličnim razgovorima”. Buharin tako “zove za svjedoka i samog Hegela, bježi u labirint lingvistike, filozofije i retorike, mumlja nekakve učene riječi, pokušavajući zamesti trag. Ali filozofija i špijunaža, filozofija i sabotaža, filozofija i diverzije, filozofija i ubojstva – kao genij i zločin – dvije su nespojive stvari. Ja ne znam drugih primjera - ovo je prvi put u povijesti, da se špijun i ubojica koristi filozofijom kao zdrobljenim staklom da je baci žrtvi u oči prije nego što joj razbije glavu razbojničkim maljem!”²⁴⁹

Vyšinski, kojem nikad nije nedostajalo živopisnih usporedbi, ovoga puta uspoređuje optužene s POUM-om²⁵⁰ i Ku Klux Klanom. Podcrtavajući sumarnost ovog procesa, Vyšinski ističe da na optuženičkoj klupi sjedi “smrdljiva hrpa ljudskih ostataka”, svi antisovjetski elementi, povezani s najmanje četiri obavještajne službe: japanskom, njemačkom, poljskom i engleskom. Ovdje ne postoji samo jedan, nego dva bloka: jedan je “blok izdajica, slugu inozemnog kapitala, koje je razotkrio i zgromio gnjev i snaga velike sovjetske zemlje, blok izdajica, vječno prezrenih, osramoćenih i prokletih, i blok sovjetskih domoljuba, velikih i nepobjedivih u svojoj ljubavi za domovinu, koji su vodili ne jednu povijesnu bitku s neprijateljem, spremnih zadati pod vodstvom Komunističke partije i velikog Staljina odlučujući udarac bilo kojem neprijatelju u bilo kojim uvjetima, u bilo koje vrijeme, otkuda god da se neprijatelj pojavio, bez obzira na svako izdajstvo”. Zato ovaj proces ima veliku povijesnu važnost, jer sumira borbu protiv Lenjina i Staljina i sovjetske zemlje ljudi koji su, “kao što je iznimnom jasnoćom i uvjerljivošću dokazao sudski postupak, cijeli život hodali pod maskom, koji su započeli ovu borbu davno prije, koji su skrivajući se iza glasnih provokatorskih fraza, služili ne revoluciji i proletarijatu, nego kontrarevoluciji i buržoaziji, koji su prevarili Partiju, sovjetsku vlast, da bi što lakše obavljali svoju mračnu izdaju, da bi što duže ostali neotkriveni”.²⁵¹

Vyšinski se bavi i osobama pojedinih optuženih, koje sarkastično naziva “junacima”, a posebno Buharinom i njegovom “licemjernom, prijevarnom,

²⁴⁹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro11-5-38.html>

²⁵⁰ Radnička stranka marksističkog jedinstva (*Partido Obrero de Unificacion Marxista - POUM*), španjolska stranka antistaljinističke organizacije koju su staljinisti uništili u Građanskom ratu, a vođu i osnivača Andresa Nina vjerojatno ubili.

²⁵¹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro11-5-38.html>

prepredenom prirodom”, jer Buharin je “pobožno-grabežljiv i časnopokvaren čovjek”, i “prokleti bastard lisice i svinje”. Cilj Buharina i drugih urotnika bio je otkazati mir iz Brest-Litovska, svrgnuti sovjetsku vlast, uhititi i ubiti Lenjina, Staljina i Sverdlova, i sastaviti novu vladu od buharinovaca, koji su se u to vrijeme maskirali kao lijevi komunisti, trockisti i lijevi eseri. Sve je to Buharin priznao, osim ubojstva Lenjina, Staljina i Sverdlova, ali to slijedi iz priznanja o revoluciji i uhićenju, jer ljudi koji se koriste nasilnim zbacivanjem i nasilnim uhićenjem završe u nasilju i ubojstvu. Buharin Vyšinskog podsjeća na Vasilija Šujskog i Judu Išariota, koji je izdao Isusa poljupcem.

Uza sve uvrede i optužbe, Vyšinskom je kao i obično ostalo malo vremena za dokaze, ali tu su kao i uvijek priznanja optuženih i iskazi svjedoka koji čekaju na svoje suđenje. I dokumenti postoje: članak iz tokijskih novina *Miako*, u kojem ministar obrane, general Sugiyama, tvrdi da ima podatke o sibirskim željeznicama, jer ih je dobio od elemenata u SSSR koji se protive sadašnjoj vlasti. Iako se imena elemenata ne spominju u članku, očito je da se radi o optuženima, jer oni su priznali da su surađivali s Japancima.

Iako je poslije isticao da priznanje okrivljenog ima najblaže rečeno sumnjivu dokaznu vrijednost i da se presuda ne smije bazirati isključivo na priznanju optuženog, jer ga npr. optuženi može u svako doba povući, Vyšinski je također tvrdio da to ne vrijedi za slučajeve kada je priznanje jedini dokaz.²⁵² Dakle, tu postoji mogućnost cjenkanja: potrebna je određena kvantiteta i kvaliteta dokaza, ali ako ih nije moguće osigurati, presuda se može donijeti i na slabijem temelju; Vyšinski kao da zaboravlja da cilj sudskog postupka nije ishoditi osuđujuću presudu, nego utvrditi materijalnu istinu. Ipak, sve se na kraju svodi na onu Krylenkovu: “Najbolji dokaz u svim okolnostima ipak je priznanje optuženog.”²⁵³

U završnoj riječi nisu izostale ni pohvale SSSR:

“Takve zemlje kao što je SSSR nema na cijelom svijetu! Dok u kolonijama kapitalističkih zemalja – Indiji, Alžiru, Tunisu, Maroku, kao i u istočnim zemljama ljudi pate pod kapitalističkim jarmom, gdje sve više napreduju bijeda i jad, a mase umiru od gladi, gdje cvjetaju sifilis i tuberkuloza, gdje sve više cvjetaju uništenje i osiromašenje, – u SSSR, u njegovih slavni jedanaest saveznih republika sve više raste materijalno bogatstvo masa, sve više i više uzdiže se kultura, nacionalna po formi, a socijalistička sadržajem, sve radosnije i jače nad bogatim beskrajnim prostorima tih republika sja svojim velikim blagoslovljenim zrakama novo, socijalističko sunce, sunce neprolazne slave bratskog neuništivog saveza naroda SSSR.”²⁵⁴

Vyšinski ističe da su svi optuženi krivi za sve zločine bloka, bez obzira na to tko je što počinio i tko je za što znao; krivi su kao pripadnici zločinačkog udruženja.

²⁵² Vyšinski, Teorija sudskih dokaza u sovjetskom pravu, 1948, str. 184-189.

²⁵³ Citirano prema: Solženicin, Arhipelag Gulag I, Rad, Beograd, 1988., str. 283.

²⁵⁴ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro11-5-38.html>

Vyšinski podsjeća na ubojstvo Maksima Gorkog, te “baklje ljudskog razuma i ljepote”, koju su ugasile ove “zvijeri u ljudskom obliku”. Iako Buharin i Rykov tvrde da za taj Jagodin plan nisu znali, morali su znati, kao vođe bloka.

Pozivajući se na zakon od 2. listopada 1937. koji omogućuje sudu da u posebnim slučajevima odredi kaznu u rasponu od 10 godina zatvora do smrtne kazne, Vyšinski smatra da je Rakovskom i Bessonovu dovoljno i 25 godina zatvora.

Završetak završne riječi donosim i ovaj put u cijelosti:

“Nema riječi da se opiše čudovišnost zločina optuženih. Jesu li i potrebne, pitam ja, još kakve riječi? Ne, drugovi suci, te riječi nisu potrebne. Sve je već rečeno, sve je otkriveno do najsitnijih pojedinosti. Sav narod sad vidi kakva su to čudovišta.

Naš narod i svi poštteni ljudi ovog svijeta očekuju vašu pravednu presudu. Neka vaša presuda zagrmi po cijeloj našoj velikoj zemlji, kao zvono koje poziva na nove podvige i nove pobjede! Neka zagrmi vaša presuda, kao osvježavajuća i pročišćavajuća oluja pravedne sovjetske kazne!

Cijela naša zemlja, i mladi i stari, očekuje i zahtijeva samo jedno: izdajice i špijune, koji su neprijatelju prodavali našu domovinu, strijeljajte, kao pogane pse!

Naš narod zahtijeva samo jedno: uništite to proketo zmijsko gnijezdo!

Proći će vrijeme. Grobovi mrskih izdajnika zarast će u korov i drač, pokrit će ih vječni prijezir poštenih sovjetskih ljudi, cijelog sovjetskog naroda.

A iznad nas, iznad naše sretne zemlje, naše sunce će kao i prije jasno i radosno sjati svojim svijetlim zrakama. Mi, naš narod, kročit ćemo kao i prije, putem očišćenim od posljednjeg zla i prljavštine prošlosti, na čelu s našim ljubljenim vođom i učiteljem – velikim Staljinom – naprijed i samo naprijed, u komunizam!”²⁵⁵

Poslijepodne je govorio Braude, Levinov branitelj. Nakon uvoda, koji kao da mu je napisao sam prokuror, Braude se dao na objašnjavanje Levinova pada. Nadaleko i naširoko objašnjavajući o “tri vrste inteligencije”: jedna je buržujaska inteligencija koja je otvoreno radila protiv revolucije, druga je sitnoburžujaska inteligencija koja je samo tijelom, ali ne i duhom pristala uz sovjetsku vlast, a treća je prava sovjetska inteligencija, iznikla iz radničke klase i “nepartijskih boljševika”, Braude je Levina smjestio u drugu grupu, opisavši ga kao indiferentnog prema politici i beskarakternog. Jagoda je prijetio njemu i njegovoj obitelji, nikako nije jednako kriv kao ostali optuženi, i zato mu sud može ostaviti tih nekoliko godina, koliko mu je još preostalo, da pokuša iskupiti svoju krivnju.²⁵⁶

Poslije je govorio Kommodov. On je održao referat o historijskoj nužnosti borbe fašizma protiv SSSR i o nužnosti takvih metoda borbe – sabotaže, špijunaže, ubojstava, a te metode samo su dio velikog lanca zločina optuženih. U taj lanac bili su uvučeni i njihovi branjenici, Levin, Pletnev i Kazakov, ali pravi krivac je Jagoda, koji se poslužio ucjenom. Njihovi branjenici nisu isti

²⁵⁵ *Id.*

²⁵⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec11-5-38.html>

kao ostali optuženi, jer prije nego što su ubili druge, morali su u moralnom smislu ubiti sebe. Ali oni su sada spremni vratiti dug društvu, i moraju ga bez ostatka vratiti, i zato Kommodov moli da ih ostave na životu.²⁵⁷

Nakon toga, na upit predsjednika vijeća, svi optuženi odrekli su se iznošenja obrane i zadržali samo pravo na završnu riječ. Prvi na redu bio je Bessonov, koji je potvrdio sve zločine desničarsko-trockističkog bloka, kao i svoje sudjelovanje u njima. Podsjetio se kako je nekoliko puta lagao sudu i službenicima NKVD-a, sve do listopada prošle godine, kad je odlučio raskrstiti s prošlošću, a za to je morao sve potpuno priznati. Na kraju, htio bi dodati da je za njegov zločinački put zaslužan i dug boravak u inozemstvu, njegova izolacija od sovjetske stvarnosti, a sad eto stoji pred sudom svoje rodne zemlje, i koju god mu kaznu odredili, prihvatit će ju bez pogovora.²⁵⁸

Grinjo ne traži smanjenje kazne jer nema pravo na to. Bio je član ukrajinske fašističke organizacije i desničarsko-trockističkog bloka. Partija ga je podigla iz sitnoburžajske močvare, a on joj je to vratio izdajstvom. Zna da će svaki sovjetski građanin prezrijeti riječi pokajanja iz njegovih usta, ali on to ipak mora reći, mora uvjeriti sud da ne umire kao neprijatelj SSSR, nego kao pokajnik.²⁵⁹

Ni Černov ne traži milost, jer ju i ne može dobiti. On je izdajnik, njemački špijun, član desničarsko-trockističkog bloka. Obrazlažući svoj put u zločin, istaknuo je da je on menjševik i nikad nije potpuno napustio menjševizam, a kad je vidio da su značajni ljudi kao Buharin, Tomski i Rykov htjeli zbaciti vlast i vratiti kapitalizam, tj. postali menjševici, to je osnažilo njegov menjševizam. Međutim, kad je uvidio da je sovjetska zemlja nepobjediva, da je socijalizam nepobjediv, promijenio se i sve priznao. Koju god kaznu da mu odrede, neće biti dovoljna, jer njegovi zločini su pregolemi. Ali on svejedno moli da ga ostave na životu, ne da plati zločine, jer to i ne može, nego samo mali dio tih zločina.

Time je završila posljednjepodnevna sjednica.²⁶⁰

12. ožujka prijedodne završnu riječ održao je Ivanov. I on je priznao sve, kriv je, a jedino što ga je održalo je spoznaja da je prekinuo s prošlošću. Da, kriv je, počinio je grozne zločine, ali počinio ih je zajedno s Buharinom. Buharin nije bio ideolog, jer njima nisu trebali ideolozi, Buharin je bio organizator. Na kraju se Ivanov više nije mogao boriti i zato je sve priznao. Kaznu očekuje s pomiješanim osjećajima: s jedne strane ne bi mogao nastaviti živjeti nakon što je počinio takve zločine, ali s druge strane ne želi umrijeti baš sad kad se potpuno očistio, i stoga moli sud da ga ostavi na životu da bi radio na dobrobit države i naroda.²⁶¹

²⁵⁷ *Id.*

²⁵⁸ *Id.*

²⁵⁹ *Id.*

²⁶⁰ *Id.*

²⁶¹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro12-5-38.html>

Krestinski je ukratko izložio povijest svoje borbe, još tamo od 1901. kad je imao samo 18 godina, a odonda je na ovaj ili onaj način povezan s Trockim. Međutim, tek su 1937. on, Rozengoljc i Gamarnik uključeni u ilegalni trockistički rad. Ispočетка nije priznao zato što je smatrao da je organizacija gotovo uništena, a on joj je htio omogućiti nastavak borbe; jer da je vjerovao da je organizacija još jaka i opasna, sve bi priznao. Svjestan je da je njegovo odbijanje priznanja na početku procesa predstavljalo kontrarevolucionarni čin. Ali sad moli sud da ga ostavi na životu, jer nije sudjelovao u najgorim zločinima – teror i sabotaži – i htio bi se barem djelomično iskupiti.²⁶²

Zubarev je u potpunosti priznao svoje zločine, i slaže se s govorom prokurora; nijedna kazna koju mu sud može odrediti nije preteška s obzirom na zločine. Nema opravdanja za njega. Iako je sve priznao, ne može dokazati da se iskreno kaje, osim ako ga sud ostavi na životu.²⁶³

I Rykov je priznao sve što mu stavljaju na teret, osim davanja naloga za ubojstvo Kirova, Kujbyševa, Menžinskog, Gorkog i Peškova. Smatra da nema dokaza za to i da ga ne mogu osuditi na temelju indicija, budući da o njegovoj krivnji govori samo Jagodin iskaz. Održano je nekoliko suđenja za ubojstvo Kirova, a on se ne sjeća da je njegovo ime spomenuto. Kao i Ivanov, i Rykov tvrdi da Buharin nije bio nikakav ideolog, nego jedan od vođa bloka. Završava izjavom da je sve priznao zbog onih koji još uvijek vjeruju u njega i zbog onih koji imaju nešto na duši, i poziva ih neka sve priznaju, jer samo se tako mogu izvući.²⁶⁴

Sljedeći je bio Šarangovič. I on je priznao sve: bio je poljski špijun, bio je član desničarsko-trockističkog bloka, bio je jedan od vođa nacional-fašističke organizacije u Bjelorusiji, radio je na odcjepljenju Bjelorusije i njezinu pripojenju Poljskoj. Zna što je činio, svjesno je biće, politički obrazovano, i zato je na kraju sve priznao, a ne kao neki drugi optuženi koji se kriju iza teorijskih fraza. Šarangovič ne moli milost, jer je nedostojan, a želi samo da ovo posluži kao upozorenje onima koji još uvijek pokušavaju izdati sovjetsku vlast i narod.²⁶⁵

I Hodžaev je priznao sve, zato što je shvatio da je nekoć siromašni i zaostali Uzbekistan u SSSR pod vodstvom Partije procvjetao, a desničarsko-trockistički blok htio ga je vratiti u feudalno-kapitalističke odnose. Iako su nudili nezavisnost Uzbekistanu, shvatio je da to ne bi bilo dobro za Uzbekistan, da njegova republika mora ostati u SSSR. Optuženi zaslužuju najstrožu kaznu za svoje zločine, ali sada nema mjesta ponosu, i zato on moli da ga ostave na životu, jer želi živjeti i iskupiti se poštenim radom.²⁶⁶

²⁶² *Id.*

²⁶³ *Id.*

²⁶⁴ *Id.*

²⁶⁵ *Id.*

²⁶⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/utro12-5-38-1.html>

Zelenski je bio član bloka, bio je u službi *Ohrane*, još od 1929. on stoji na poziciji kontrarevolucije, jer kao sitni buržuj nije vjerovao u pobjedu revolucije. Sada se Buharin želi izvući, ali ne može se izvući, nego će ući u povijest zajedno s njima, koji su za njega "sitna riba". Zelenski kaže da ako već nije mogao živjeti kao sovjetski građanin, bar će umrijeti kao takav, i zato ne moli milost, jer sve što mu odrede bit će pravedna kazna.²⁶⁷

Za Ikramova nema nikakve isprike. Vodio je organizaciju koja se zvala "nacionalistička", ali nije radila za narod, nego protiv naroda, govorila je o "nezavisnosti" Uzbekistana, ali bi ga učinila ovisnim o imperijalističkim silama. Optuženi su neprijatelji naroda, izdajice, špijuni i ubojice, i nikad to neće moći oprati. Teško mu je bilo priznati svu tu prljavštinu, ali ojačalo ga je to što će sad svi znati da je Ikramov umro kao pošten sovjetski građanin. On, međutim, ne želi umrijeti, nego poštenim radom iskupiti svoje zločine.²⁶⁸

Rakovski je tvrdnji Vyšinskog o historijskoj važnosti procesa dodao i činjenicu da na klupi nisu obični kriminalci, nego ljudi iz CK, iz vlasti, koji su pogrešno mislili da mogu pobijediti narod. Samo mu je žao što Trockij nije ovdje s njima. Jučer mu je Vyšinski olakšao posao kad je zatražio manju kaznu za njega, i on će sada samo zamoliti da poslušaju prokurora i da njemu, starcu, ne odrede prestrogu kaznu.²⁶⁹

I Rozengoljc je govorio o svojoj biografiji, o ulasku u Partiju sa 16 godina i hrabrom držanju u revoluciji. Optuženi su krivi za strašne zločine i nema mogućnosti ublažavanja kazne. Ali to ne znači da mu nije teško ostaviti svoju zemlju, pogotovo sad kad su već postigli rezultate u izgradnji socijalizma, kad prvi put žive punim životom, kad milijuni pjevaju pjesmu "Široka je moja rodna zemlja, mnogo je u njoj šuma, polja i rijeka, i ne znam za drugu takvu zemlju, u kojoj tako slobodno diše čovjek". Na kraju, Rozengoljc želi da vjeruju njegovim novim riječima "Neka živi i cvjeta i jača SSSR, neka živi komunizam u cijelom svijetu!"²⁷⁰

Poslijepodne je govorio Buharin. I on je priznao sve zločine, bio je član bloka, htio je svrgnuti vlast, bavio se terorizmom i bio je izdajnik. Slaže se s prokurorom koji kaže da stoji "na pragu smrti", ali neke stvari mora poreći. Priznao je konkretna djela i nije mu jasno kako prokuror može reći da Buharin kaže da je bio samo teoretičar. Neke je optužene ovdje prvi put vidio: Šaran-

²⁶⁷ *Id.*

²⁶⁸ *Id.*

²⁶⁹ *Id.*

²⁷⁰ Medvedev malo drukčije opisuje ovu epizodu. Po njemu, Rozengoljc je nakon izjave o "punom životu" zapjevao tu poznatu pjesmu I. Dunaevskog i V. Lebedeva-Kumača, koja u izvorniku glasi: "Широка страна моя родная / Много в ней лесов и рек / Я другой такой страны не знаю / Где так вольно дышит человек", dvorana je skočila na noge, a Rozengoljc se "jecaјуći vratio na svoje mjesto", v. Medvedev 2, str. 137. Moguće je da se takvi detalji nisu objavljivali da se ne uznemiruje narod.

goviča, Maksimov-Dikovskog, Pletneva, Kazakova, Rakovskog, Rozengoljca, Zelenskog i Bulanova. Ako su optuženi kao desničarsko-trockistički blok, što oni jesu, otkud među optuženicima apolitični Levin, koji prema vlastitom priznanju nije znao što je to menjševik? Buharin nije bio ni u kakvoj vezi sa stranim obavještajcima, a to mu je “dokazano” iskazom Šarangoviča kojeg nikad prije nije vidio. U tom trenu Šarangovič je dobio:

“Prestanite lagati, bar jednom u životu. I na sudu lažete.”

“Optuženi Šarangovič, ne miješajte se”, upozorio ga je Uljrih.

“Nisam mogao izdržati”, odgovorio je Šarangovič.²⁷¹

Buharin nije kriv ni za ubojstva koja mu stavljaju na teret, a Vyšinski je kriv za tautologiju kada tvrdi da su kao vođe bloka morali znati za ubojstva, a budući da su znali, nisu mogli biti protiv. Jakovleva je u krivu kada tvrdi da su lijevi komunisti i trockisti pripremali državni udar prije Brest-Litovskog mira, jer su oni bili u većini u to vrijeme, a njihovi članovi bili su i Kujbyšev, Jaroslavski i Menžinski. Ni argument da iz njihove namjere da uhite Staljina, Lenjina i Sverdlova slijedi da su ih namjeravali strijeljati ne stoji, jer Ustavotvorna skupština je uhićena, a nitko nije stradao, lijevi eseri su uhićeni, a nitko nije stradao. Trocki će ga vjerojatno braniti, ali on odbija tu obranu, jer “kleči pred zemljom, Partijom i cijelim narodom”, jer “nisu bitni osobni osjećaji pokajničkog neprijatelja, nego napredak SSSR i njegovo međunarodno značenje”.²⁷²

Levin je također kriv, ali da nije bilo Jagode, nikad ne bi postao zločinac. Na suđenju je prvi put shvatio u kakvu se to mrežu upleo. Nikad mu samom ne bi palo na pamet da ikako naudi Gorkom, kojeg je cijenio kao jednog od najvećih pisaca zemlje i svijeta.

“Ne smije se huliti u završnoj riječi”, prekinuo ga je Uljrih.

“Oprostite”, odgovorio je Levin.²⁷³

Levin je zaključio podsjetivši sud da mu je 68 godina, i neće dugo živjeti ovako ili onako, ali možda mu sud može ostaviti preostalo vrijeme za pošten rad.

Bulanov priznaje sve, kriv je, za razliku od ostalih koji kažu da sve priznaju, ali poriču zločine i time zapravo nastavljaju borbu protiv SSSR. Kad bi ih čovjek slušao, zaključio bi da je Bulanov trovao Ežova, da su Gorkog ubili Krjučkov i Levin, Kujbyševa Levin, Menžinskog Kazakov i Levin, a Buharin, Jagoda i Rykov nisu znali ništa. Bulanov je iskren, a ne huli kao Rozengoljc

²⁷¹ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec12-5-38.html>

²⁷² *Id.*

²⁷³ *Id.*

kad kaže da je dobro za seljake i radnike što ih je Ežov uhvatio i doveo pred sud. Na kraju samo moli Ežova da mu oprostí.²⁷⁴

I Jagoda priznaje svoje zločine, ali Vyšinski nije u pravu kad kaže da on nikad nije bio boljševik. Podsjetio je kako je sa 17 godina ušao u Partiju, a 1911. je uhićen kao boljševik. Bio je šef sovjetske obavještajne službe, poznavao je njemački i japanski fašizam i znao je da sovjetski narod nikad neće odustati od komunizma. Ali nije imao dovoljno “boljševičke hrabrosti” da prekine s tim. Postojala su dvojica Jagode – jedan, član Partije koji se svaki dan družio s najvećim ljudima našeg vremena, i drugi – izdajnik. On nije bio vođa bloka i nije imao ništa s ubojstvom Kirova, osim što nije dovoljno dobro obavljao svoju dužnost. Završio je riječima: “Obraćam se sudu s molbom – ako možete, oprostite.”²⁷⁵

Krjučkov je kriv za ubojstvo Gorkog, ali Jagoda ga je iskoristio. Sada se kaje zbog tog zločina i moli sud za milost.²⁷⁶

I Pletnev je kriv, ali i njega su iskoristili, ucijenili, jer inače to nikad ne bi učinio. Za neke stvari saznao je tek na suđenju i smatra da ne može biti i za njih odgovoran. Moli sud za milost i obećaje da će raditi pošteno do kraja života.²⁷⁷

Kazakov je kriv za ubojstvo Menžinskog, jer on je liječnik, a liječnici moraju liječiti, a ne ubijati. Ali pravi krivci su Jagoda i Levin koji su upravljali njime. Svojim posljednjim riječima on proklinje Jagodu. Cijeli život se brinuo o bolesnicima, a tako će i nadalje ako ga ostave na životu.²⁷⁸

Posljednji je bio Maksimov-Dikovski. On se borio protiv *belogardejaca*, sjedio je u njihovu zatvoru, a sad je i on na strani kontrarevolucije. Priznao je svoj zločin, i iako nije znao za mnoge zločine bloka, njegov je dovoljan za osudu. Vyšinski je točno rekao da su oni banda izdajica, špijuna, sabotera i ubojica; to su teške riječi, ali još su teži njihovi zločini. Bio je neprijatelj SSSR, ali sada to više nije, i ako ga ostave na životu, to će i dokazati.²⁷⁹

Sud se u 21:25 povlači na vijećanje. 13. ožujka u 3 sata ujutro Uljrih je objavio presudu.²⁸⁰

²⁷⁴ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec12-5-38-1.html>

²⁷⁵ Medvedev i ovo drukčije opisuje. Navodno je Jagoda svoj govor završio riječima: “Druže Staljine, drugovi čekisti, poštedite me, ako možete!” V. Medvedev 2, str. 138. Moguće je da je i taj detalj izbačen da narod ne bi slučajno pomislio da je Staljin ikako utjecao, ili mogao utjecati, na suđenje.

²⁷⁶ <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/vec12-5-38-1.html>

²⁷⁷ *Id.*

²⁷⁸ *Id.*

²⁷⁹ *Id.*

²⁸⁰ Struktura presude izgledala je ovako: presuda se donosila u ime SSSR. Na početku uvoda stajao je naziv i sastav tijela koje donosi presudu, vrijeme i mjesto održavanja glavne rasprave, imena optuženih i članci po kojima se optužuju. Nakon toga dolazio je činjenični i pravni opis kaznenih djela te izreka i potpisi članova vijeća.

U istrazi i dokaznom postupku utvrđeno je, između ostalog, da je Krestinski bio njemački špijun od 1921., Rakovski britanski agent od 1924. a japanski od 1934., Šarangovič poljski špijun od 1921., pri čemu vođe bloka Buharin, Rykov i Jagoda ne samo da su bili upoznati s tim nego su to i poticali. Osim toga, članovi bloka izvršili su mnogobrojne sabotaze u raznim područjima sovjetskog gospodarstva, a pripremali su atentate na Staljina, Molotova, Kaganoviča i Vorošilova. Štoviše, ubojstvo S. M. Kirova organizirano je po odluci bloka, pri čemu je Jagoda zabranio službenicima lenjingradskog NKVD-a sprječavanje tog zločina. Jagoda je osim toga organizator ubojstva M. Gorkog, preko izvršitelja Levina i Pletneva, a Levin i Maksimov-Dikovski po njegovu su nalogu planirali ubiti Menžinskog i Kujbyševa. Jagoda je planirao i ubojstvo Ežova, a Buharin, organizirajući lijeve komuniste, trockiste i lijeve esere, htio je razvrgnuti mir iz Brest-Litovska i ubiti Lenjina, Staljina i Sverdlova još tamo 1918. Zelenski, Ivanov i Zubarev pak bili su agenti-provokatori carizma.

Tako su optuženi krivi jer su, kao aktivni članovi zavjereničke organizacije pod nazivom "desničarsko-trockistički blok", po nalogu inozemnih obavještajnih službi izvršavali izdajničko-špijunsku, diverzantsko-sabotersku, terorističku djelatnost, izazivajući vojni napad na SSSR od strane tih država s ciljem poraza i komadanja SSSR i odcjepljena Ukrajine, Bjelorusije, srednjoazijskih sovjetskih republika, Gruzije, Armenije, Azerbajdžana, dalekoistočnog obalnog područja u korist neprijateljskih država, a kao konačni cilj postavili su svrgnuće socijalističkog javnog i državnog ustroja i uspostavu kapitalizma i vlasti buržoazije, čime su počinili najteža kaznena djela protiv države, predviđena člancima 58-1a, 58-2., 58-7., 58-8., 58-9. i 58-11. KZ RSFSR, a okrivljeni Ivanov, Zelenski i Zubarev još i kaznena djela iz čl. 58-13. KZ RSFSR.

Na osnovi izloženog i rukovodeći se člancima 319.²⁸¹ i 320. ZKP RSFSR, Vojno vijeće Vrhovnog suda SSSR osuđuje N. I. Buharina, A. I. Rykova, G. G. Jagodu, N. N. Krestinskog, A. P. Rozengoljca, V. I. Ivanova, M. A. Černova, G. F. Grinjka, I. A. Zelenskog, A. I. Ikramova, F. U. Hodžaeva, V. F. Šarangoviča, P. T. Zubareva, P. P. Bulanova, L. G. Levina, I. N. Kazakova, V. A. Maksimov-Dikovskog i P. P. Krjučkova na najstrožu kaznu, strijeljanje.

D. D. Pletnev, budući da nije aktivno sudjelovao u ubojstvu Kujbyševa i Gorkog, ali je pridonio tom zločinu, osuđen je na 25 godina zatvora. H. G. Rakovski i S. A. Bessonov, budući da nisu izravno sudjelovali u organizaciji terorističke i diverzantsko-saboterske aktivnosti, osuđeni su na kaznu zatvora u trajanju od 20 odnosno 15 godina. Osim toga, oduzimaju im se politička prava na rok od 5 godina, pri čemu će im se vrijeme provedeno od uhićenja u

²⁸¹ Čl. 319. glasio je:

"Sud zasniva svoju presudu isključivo na dokazima razmotrenim na glavnoj raspravi.

Suci ocjenjuju postojeće dokaze po unutarnjem uvjerenju, zasnovanom na razmatranju okolnosti u cjelini."

zatvoru uračunati u kaznu. Svim optuženima zaplijenit će se sva osobna imovina.²⁸²

Smrtna kazna nad Buharinom, kojeg je Lenjin u svom *Testamentu* nazvao “miljenikom Partije”, i sedamnaestoricom njegovih suoptuženika izvršena je 15. ožujka. Ne zna se gdje se nalazi njegov grob.

Tako su završila tri najveća procesa, a događaji koji su uslijedili donijeli su neke zanimljive, iako ne pretjerano iznenađujuće obrate. Napokon, pred kraj prošlog stoljeća stavljen je jedini mogući završni potez na sliku jednog vremena.

D. Epilog

Stanislav Kosior, bivši *gensek* CK KP (b) Ukrajine i član Prezidija VCIK-a, i Pavel Postyšev, član CK SKP (b), obojica poslanici u Vrhovnom sovjetu SSSR i organizatori masovnog terora u Ukrajini, uhićeni su u svibnju 1938., a u veljači 1939. nad njima je izvršena smrtna kazna.

Nikolaj Ežov, u to vrijeme *narkom* za vodni promet, uhićen je u travnju 1939. Optužen je po dobro poznatom receptu za vođenje zavjereničke organizacije unutar NKVD-a, špijunažu u korist stranih država, pripremanje terorističkih akata protiv vođa Partije i države, oružanu pobunu protiv sovjetske vlasti; novitet su bile optužbe za falsifikaciju kaznenih slučajeva i homoseksualizam. U istrazi je priznao sve, navodno zbog straha od torture (kao bivši prvi čovjek NKVD-a on je vjerojatno najbolje znao čega se plašio), a na sudu je međutim zanijekao sve osim homoseksualizma. Čovjek kojeg su jedni zvali “željezni *narkom*”, a drugi “krvavi patuljak”²⁸³, i po kojem je od 1937. grad Sulimov nosio ime Ežovo-Čerkessk, nakon presude koju je potpisao Vasilij Uljrih strijeljan je u veljači 1940. Na čelu NKVD-a naslijedio ga je čuveni Lavrentij Berija.

Dakle, uz rizik da će to zvučati krajnje cinično, može se sada postaviti pitanje: Nisu li ljudi koji su osuđeni zato što su pripremali atentat na Kosiora, Postyševa i Ežova zapravo postupali na korist SSSR, i nisu li možda zaslužili odlikovanje umjesto smrtne kazne?

Iako nisu svi optuženici osuđeni na smrtnu kaznu, možda i zato da se očuva neki privid regularnosti, Staljin nije dopustio da se itko izvuče; pogrešku koju je prije bio načinio kod Trockog više nije namjeravao ponoviti. Radek i Sokoljnikov ubijeni su u zatvoru u svibnju 1939. po nalogu Berije.

Leva Trockog, pravim imenom Bronštajn, udarcem cepina ubio je agent NKVD-a Ramon Mercader 20. kolovoza 1940. u Meksiku. Mercadera je Staljin nagradio odličjem heroja SSSR, a njegova majka dobila je Orden Lenjina.

²⁸² <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/prig.html>

²⁸³ Ežov je navodno bio visok oko 150 cm.

Rakovskog, Stroilova i Arnoljda Vrhovni je sud *in absentia* osudio na smrtnu kaznu u rujnu 1941.

Andrej Vyšinski živio je dugo i sretno. Godine 1939. postao je zamjenik predsjednika SNK, 1947. dobio je Staljinovu nagradu, a 1949. postao je ministar vanjskih poslova SSSR. Od 1953. bio je stalni predstavnik SSSR pri Ujedinjenim narodima. Sahranjen je 1954. na Crvenom trgu.

Iosif Vissarionovič Džugašvili – Staljin (Сталин) umro je 5. ožujka 1953. U njegovu rodnom gradu Goriju i danas stoji njegov spomenik.

Za vrijeme njegova nasljednika Nikite Hruščova stradali u čistkama postupno su rehabilitirani. Među prvima je bio Gamarnik, već dvije godine nakon Staljinove smrti, a iduće godine Rudzutak i Bljuher. Tuhačevski i Jakir rehabilitirani su 1957. Prvi od 54-orice optuženih u tri velika procesa, Grinjko, rehabilitiran je 1959., a Krestinski 1963., uz istodobno vraćanje u Partiju. Naposljetku, plenum Vrhovnog suda na sjednici 4. veljače 1988. rehabilitirao je gotovo sve preostale optužene, među kojima i posebno “problematičnog” Buharina. U presudi je stajalo: “...istraga o tome provođena je uz grubo narušavanje socijalističke zakonitosti, falsifikate i upotrebu nedopuštenih metoda s iznuđivanjem priznanja”.²⁸⁴ 21. lipnja iste godine CK KPSS vratio ih je u Partiju. Jedini koji nije bio rehabilitiran je G. Jagoda, zbog njegova udjela u Staljinovim zločinima.

VI. ZAKLJUČAK

Tužan sažetak ovih procesa pokazuje da su ljudi koji su doslovno od početka stvarali SSSR bili osuđeni po najapsurdnijim optužbama za izdaju i kolaboraciju s neprijateljem. No međutim, za potrebe ovog teksta, od kaznenih djela i eventualne krivnje optuženika mnogo je važniji način na koji su procesi vođeni. Već uz letimičan pogled lako je utvrditi neke od najvažnijih činjenica kojima se pojedini procesi odlikuju i koje idu u prilog početnoj hipotezi. Tako je na suđenju trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku otvoreno prekršeno načelo *non bis in idem*. Iako se Vyšinski žalio na ograničenost mogućih dokaza u takvim slučajevima, zabilježeno je da na drugom procesu kod najmanje jednog optuženika nije izvršena pretraga stana, a lenjingradski *enkavedeovci*, osuđeni zbog nemara u slučaju Kirovljeva ubojstva, nisu pozvani kao svjedoci za tu točku optužnice. Na suđenju desničarsko-trockističkom bloku G. Jagoda, koji je pripremio osudu optuženih u prvom procesu, osuđen je kao njihov suradnik i izdajnik SSSR, a ista sudbina zadesila je poslije i njegova nasljednika N. Ežova, koji je na isti način vodio njegov slučaj.

²⁸⁴ Stanković, O sudskom procesu protiv Nikolaja Buharina, Vještak, 2, 1990., str. 39-43.

S druge strane, svim procesima zajednička je brzina kojom su vođeni: glavne rasprave trajale su redom 6, 8 i 12 dana, dok je na prvom procesu od sastavljanja optužnice do izvršenja kazne proteklo tek 14 dana, što je manje od roka koji je po ZKP RH potreban da presuda postane pravomoćna. Kazne su izvršene nekoliko dana od izricanja presude, dok je ulaganje pravnih lijekova bilo izričito zabranjeno; postupanje primjerenije prijetkom nego redovnom sudu.

Također, na sva tri procesa, koji su nosili prevladavajuća obilježja inkvizitornog postupka, glavnu riječ vodio je državni odvjetnik, konstantno vrijeđajući optužene i postavljajući im u najmanju ruku neumjesna pitanja; iako nije bilo dokaza, takav rječnik stvarao je “psihološku iluziju da dokazi postoje”.²⁸⁵ Okrivljenici su osuđeni gotovo isključivo na temelju svojih priznanja i iskaza svjedoka, a ti iskazi i priznanja bili su ne samo iznuđeni nego i očito neistiniti. Povijest je pokazala da se mnoge “činjenice” koje su optuženi “dobrovoljno” priznali a prokuror “provjerio” nisu nikad dogodile: osim već spomenutog sastanka u srušenom hotelu i slijetanja na zatvoreni aerodrom, u pedesetim godinama prošlog stoljeća utvrđeno je da se atentat na Molotova 1934. nikad nije dogodio i da je tu priču izmislio sam Molotov. Nikad nije dokazano da Kujbyšev, Gorki i Menžinski nisu umrli prirodnom smrću, a danas upravo to mišljenje prevladava. O nevjerojatnoj suradnji prokurora i predsjednika sudskog vijeća naknadno su otkrivene još neke činjenice: tako Arkadij Vaksberg u svojoj knjizi *Stalin's Prosecutor - The Life of Andrei Vyshinsky* tvrdi, potkrijepljujući to izvadcima iz Vyšinskijeve arhive, da su Vyšinski i Uljrih od Staljina tražili izričite upute za postupanje s pojedinim optuženima, kao i da je Vyšinski osobno prijetio optuženima.²⁸⁶

Mnoge neshvatljive i neprihvatljive stvari bile su u čistkama i te kako moguće. Na suđenju trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku otvoreno je prekršeno načelo *non bis in idem*. G. Jagoda, koji je pripremio osudu optuženih u tom procesu, osuđen je poslije kao njihov suradnik i izdajnik SSSR, a ista sudbina zadesila je i njegova nasljednika N. Ežova, koji je na isti način vodio njegov slučaj. Iako se Vyšinski žalio na ograničenost mogućih dokaza u takvim slučajevima, zabiježeno je da kod najmanje jednog optuženika nije izvršena pretraga stana, a lenjingradski *enkavedeovci*, osuđeni zbog nemara u slučaju Kirovljeva ubojstva, nisu pozvani kao svjedoci za tu točku optužnice.

Posljednji, iako ne i najmanje važan dokaz: sama instancija koja ih je osudila ukinula je svoju presudu. Na osnovi izloženog može se zaključiti da je u čistkama uistinu zlouporabljen kazneni postupak, sredstvo čijom se primjenom, ovisno o tome tko ga i kako primjenjuje, mogu dobiti veoma različiti rezultati. A kada

²⁸⁵ Basil Fernando, The Central Place of Confession at Trials under Socialist System, na http://www.ahrchk.net/pub/mainfile.php/cambodia_judiciary/115/

²⁸⁶ Arkady Vaksberg, *Stalin's Prosecutor - The Life of Andrei Vyshinsky*, Grove Weidenfeld, New York, 1991., str. 79. (citirano spomenutom članku B. Fernanda)

se kazneni postupak, kao u ovom slučaju, zloupotrebljava iz niskih pobuda kao što je vlastohleplje, kada pravo postane sluga politike, naročito totalitarne, rezultati su porazni. Staljin je na taj način pokušao ništa manje nego krivotvoriti povijest, kao što to pokazuje još jedan poznati fenomen iz tog vremena, znan i pod nazivom “komesar koji nestaje”. Naime, s velikog broja fotografija nepoćudne osobe uklonjene su retuširanjem ili jednostavnim izrezivanjem: tako su Kamenev i Trocki na jednoj fotografiji iz 1920. pretvoreni u stepenice, a Ežov u valove na Volgi.²⁸⁷

Kao završnu misao lijepo bi bilo ponuditi nadu da nas je, budući da je od tih tragičnih događaja prošlo već gotovo sedamdeset godina, povijest nečemu naučila i da takvih i sličnih zlouporaba kaznenog postupka više nema i da ih neće biti. Nažalost, to nije moguće; svjedoci smo da se i dan-danas pod prividom zakonitog i/ili pravednog postupanja krše temeljna ljudska prava i da još uvijek postoje oni koji smatraju da cilj opravdava sredstva, čak i u zemljama koje se diče visokim stupnjem pravnog razvoja i slobode svojih građana.²⁸⁸

²⁸⁷ O fenomenu “komesara koji nestaje” vidi npr. David King, *The Commissar Vanishes: The Falsification of Photographs and Art in Stalin's Russia*, Metropolitan Books, New York, 1997.

²⁸⁸ Znakovit je npr. slučaj Guantanamo. Od siječnja 2002. vlada SAD u mornaričkoj bazi u zaljevu Guantanamo drži stotine ljudi u zatvoru kao “neprijateljske borce” (*enemy combatants*) i “teroriste”, izbjegavajući im dati status ratnih zarobljenika i slijedom toga izvesti ih pred sud, kršeći time članak 5. Treće ženevske konvencije i 14. Ustavni amandman, koji jamči da nijedna osoba neće biti lišena slobode bez “*due process of law*” (kao drugi argument Amerikanci nude tvrdnju da je Guantanamo zapravo kubanski teritorij i kao takav izvan jurisdikcije SAD). Među zatvorenicima nalazi se i nekoliko maloljetnika mlađih od 16 godina, a posjeti odvjetnika i članova obitelji nisu dopušteni. U međuvremenu je oko 150 osoba pušteno na slobodu; nikad nisu bile optužene niti su se pojavile pred sudom, a nakon puštanja nitko im se nije ni ispričao. Zbog izolacije i tajnosti, kao i izjava onih oslobođenih koje upućuju na to, sve su glasnije sumnje u eventualna mučenja zatvorenika i iznuđivanja priznanja, a upitno je i konstituirao li ponašanje vlade SAD kazneno djelo otmice. Sve to garnirano je izjavom predsjednika Busha da “oni nisu kao mi” i da “oni ne dijele naše vrijednosti”.

VII. KAZALO IMENA

A

ANTONOV-OVSEENKO, Vladimir Aleksandrovič (1883.-1939.)

Revolucionar. Od 1923. do 1927. trockist i opozicionar. Od 1934. prokuror RSFSR. U Španjolskom građanskom ratu generalni konzul SSSR u Barceloni. Osuđen zbog sudjelovanja u "trockističkoj terorističkoj i špijunskoj organizaciji" i strijeljan. Rehabilitiran 1956.

ARNOLJD, Valentin Voljfridovič (1894.-1941.)

Poznat i kao Valentin Vasiljevič Vasiljev. Na procesu antisovjetskom trockističkom centru osuđen na 10 godina zatvora. Osuđen na smrt 1941. i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

B

BAKAEV, Ivan Petrovič (1887.-1936.)

Član Partije od 1906. Jedan od vođa opozicije. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan.

BERIJA, Lavrentij Pavlovič (1899.-1953.)

Načelnik NKVD-a od 1938. Zamjenik predsjednika SNK SSSR od 1941. Maršal Sovjetskog Saveza. Dobio 1943. odličje Heroja socijalističkog rada. Osuđen kao neprijatelj Komunističke partije i sovjetskog naroda. Strijeljan.

BERMAN-JURIN, Konon Borisovič (1901.-1936.)

Član KPNJ 1923.-1933. Od 1933. urednik gazete *Za industrijalizaciju*. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan.

BESSONOV, Sergej Alekseevič (1892.-1941.)

Rektor Uralskog političkog instituta od 1924. do 1927. Na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku osuđen na 15 godina zatvora.

BLJUHER, Vasilij Konstantinovič (1889.-1938.)

Maršal Sovjetskog Saveza. Zapovjednik Dalekoistočne armije. Umro u zatvoru od posljedica zlostavljanja. Rehabilitiran 1956.

BOGUSLAVSKI, Mihail Solomonovič (1886.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

BRONŠTAJN

Vidjeti pod Trocki, L. D.

BUHARIN, Nikolaj Ivanovič (1888.-1938.)

Član Partije od 1906. Član CK 1917.-1934. Član Politbiroa 1924.-1929. Od 1917. do 1929. urednik *Pravde*. Isključen iz Politbiroa 1929., a iz CK i Partije 1937. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

BULANOV, Pavel Petrovič (1895.-1938.)

Član Partije od 1918. Od 1921. službenik ČK. Dugogodišnji tajnik NKVD. Uklonjen s dužnosti nakon dolaska N. Ežova na čelo *narkomata*. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

Č

ČERNOV, Mihail Aleksandrovič (1891.-1938.)

Bivši menjševik. Član Partije od 1920. Od 1925. do 1929. ukrajinski *narkom* za trgovinu. Od 1930. zamjenik *narkoma* za opskrbu SSSR. Od 1934. *narkom* za poljoprivredu SSSR. Član CK od 1934. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

D

DAVID, Fritz (1897.-1936.)

Poznat i kao Ilja-David Izrailevič Kru-gljanski. Član KPNJ. Do uhićenja član IK Kominterne. Osuđen na procesu trockističko-

zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan.

DENIKIN, Anton Ivanovič (1872.-1947.)
General. Jedan od vođa kontrarevolucije.
Umro u SAD.

DREJCER, Efim Aleksandrovič (1894.-1936.)

Član Partije od 1919. Isključen iz Partije 1928. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan.

DROBNIS, Jakov Naumovič (1891.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

DZERŽINSKI, Feliks Edmundovič (1877.-1926.)

Član Partije od 1903. Osnivač i načelnik VČK od 1917. do 1922. Načelnik OGPU 1922.-1926. Od 1924. predsjednik VSNH. Član CK. Umro od srčanog udara.

DŽ

DŽUGAŠVILI
Vidjeti pod Staljin, I. V.

E

EJDEMAN, Robert Petrovič (1895.-1937.)
Komkor. Osuđen na smrt i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

EJHE, Robert Indrikovič (1890.-1940.)
Član CK od 1930. Od 1935. kandidat za člana Politbiroa. Od 1937. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu i poslanik u Vrhovnom Sovjetu. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1956.

EJSMONT, Nikolaj Borisovič (1891.-1935.)

Član Partije od 1907. Od 1923. zamjenik predsjednika VSNH. Od 1925. *narkom* za trgovinu SSSR. Isključen iz Partije 1933. i osuđen na tri godine zatvora. Poginuo u prometnoj nesreći. Rehabilitiran 1962.

ENUKIDZE, Avelj Safronovič (1877.-1937.)

Član Partije od 1898. Od 1922. do 1935. tajnik Prezidija CIK. Od 1934. član CK. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1960.

EVDOKIMOV, Grigorij Eremeevič (1884.-1936.)

Član Partije od 1903. Član CK od 1923. Isključen iz Partije 1927., vraćen 1928. Načelnik Glavne uprave mliječne industrije. Drugi put isključen 1934. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

EŽOV, Nikolaj Ivanovič (1895.-1940.)

Od 1927. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu SSSR. Član CK od 1934. Od 1936. *narkom* za unutarnje poslove. Od 1938. *narkom* za vodni promet. Jedan od organizatora i izvršitelja čistki. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Nije rehabilitiran.

F

FELJDMAN, Boris Mironovič (1890.-1937.)

Komkor. Od 1937. zamjenik zapovjednika Moskovske vojne oblasti. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

G

GAMARNIK, Jan Borisovič (1894.-1937.)
Član Partije od 1916. Član CK od 1927. Od 1928. do 1929. glavnik tajnik CK KP (b) Bjelorusije. Od 1934. do 1937. zamjenik *narkoma* za obranu. Počinio samoubojstvo nekoliko dana prije nego što je osuđen. Rehabilitiran 1955.

GAVEN, Jurij Petrovič (1884.-1936.)

Pravim imenom Jan Ernestovič Dauman. Član Partije od 1902. Od 1921. do 1924. predsjednik CIK Krimске SSR. Od 1924. član Prezidija *Gosplana*. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1958.

GOLJCMAN, Eduard Solomonovič (1882.-1936.)

Član Partije od 1903. Službenik *narkomata* za vanjsku trgovinu. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

GORKI, Maksim (1868.-1936.)

Pravim imenom Aleksej Maksimovič Peškov. Dramatičar i romanopisac.

GRAŠE, Ivan Iosifovič (1880.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

GRINJKO, Grigorij Fedorovič (1890.-1938.)

Bivši *eser*. Član Partije od 1920. Od 1929. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu SSSR. Od 1930. *narkom* za financije SSSR. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1959.

H

HODŽAEV, Fajzulla Ubajdullaevič (1896.-1938.)

Pripadnik *džadističkog* pokreta od 1913. Pripadnik *mladobuharaca* od 1916. Član Partije od 1920. Od 1925. predsjednik SNK Uzbekistanske SSR. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1965.

HRUŠČOV, Nikita Sergejevič (1894.-1971.)

Član CK od 1934. Član Politbiroa od 1939. *Gensek* od 1953. Na XX. kongresu Partije govorio o Staljinovom "kultu ličnosti". Od 1958. predsjednik Vijeća ministara SSSR. Pokrenuo rehabilitacije Staljinovih žrtava.

I

IKRAMOV, Akmalj Ikramovič (1898.-1938.)

Član Partije od 1918. Od 1929. glavni tajnik CK KP (b) Uzbekistana. Član CK od 1934. Osuđen na procesu antisovjetskom

desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

IVANOV, Vladimir Ivanovič (1893.-1938.)

Član Partije od 1915. Od 1927. do 1931. tajnik sjevernokavkaskog *krajкома*. Član CK od 1934. Od 1936. zamjenik *narkoma* za drvnu industriju. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1959.

J

JAGODA, Genrih Grigorjevič (1891.-1938.)

Član Partije od 1907. Od 1924. zamjenik Dzeržinskog, a od 1926. zamjenik Menžinskog. Nagrađen 1927. Ordenom crvenog znamenja. Od 1934. načelnik NKVD-a. Od 1936. *narkom* za vezu. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Nije rehabilitiran.

JAKIR, Iona Emmanuilovič (1896.-1937.)

Zapovjednik armije prvog reda. Član *Revvoensoveta* 1930.-1934. Član CK od 1934. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

JAKOVLEVA, Varvara Nikolaevna (1884.-1941.)

Članica Partije od 1904. Od 1922. zamjenica *narkoma* za prosvjetu RSFSR. Od 1929. *narkom* za financije RSFSR. Svjedokinja na procesu desničarsko-trockističkom bloku. Osuđena 1938. na 20 godina zatvora zbog sudjelovanja u diverzijsko-terorističkoj organizaciji. Osuđena na smrtnu kaznu 1941. i strijeljana. Rehabilitirana 1958.

K

KAGANOVICH, Lazar Moisejevič (1893.-1986.)

Od 1935. *narkom* za vezu. Od 1937. *narkom* za tešku industriju. Od 1938. zamjenik predsjednika *sovnarkoma*.

KAMENEV, Lev Borisovič (1883.-1936.)

Pravim imenom Rozenfeljd. Član Partije od 1901. Član CK od 1917. Član Politbiroa od

1919. Od 1922. zamjenik predsjednika SNK. Isključen iz Partije 1927., vraćen 1928. Drugi put isključen 1932. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

KAMKOV, Boris Davidovič (1885.-1938.)
Eser. Svjedok na suđenju desničarsko-trockističkom bloku. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1991.

KARELIN, Vladimir Aleksandrovič (1891.-1938.)

Eser. Svjedok na suđenju desničarsko-trockističkom bloku. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran.

KAZAKOV, Ignatij Nikolaevič (1891.-1938.)

Osuđen na smrt na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

KIROV, Sergej Mironovič (1886.-1934.)
Pravim imenom Kostrikov. Član Partije od 1904. Član CK od 1923. Od 1926. glavni tajnik lenjingradskog *gubkoma* (gubernijski komitet). Član Politbiroa od 1930. Ubio ga Leonid Nikolaev.

KNJAZEV, Ivan Aleksandrovič (1893.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran.

KOLČAK, Aleksandr Vasiljevič (1871.-1920.)

Admiral. Jedan od vođa kontrarevolucije. Strijeljan.

KORK, Avgust Ivanovič (1887.-1937.)
Zapovjednik drugog reda. Nagrađen s dva Ordena crvenog znamenja za zasluge u Građanskom ratu. Od 1929. do 1935. zapovjednik Moskovske vojne oblasti. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

KOSIOR, Stanislav Vikentievič (1889.-1939.)

Član Partije od 1907. Tajnik CK SKP (b) od 1925. do 1928. Od 1928. do 1938. *gensek* CK KP (b) Ukrajine. Član Politbiroa od 1930. Član Prezidija VCIK od 1931. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1956.

KRESTINSKI, Nikolaj Nikolaevič (1883.-1938.)

Član Partije od 1903. *Narkom* za financije od 1918.-1921. Od 1921.-1930. *polpred* u Njemačkoj. Od 1930. zamjenik *narkoma* za vanjske poslove. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1963.

KRYLENKO, Nikolaj Vasiljevič (1885.-1938.)

Od 1931. *narkom* za pravdu RSFSR. Od 1936. *narkom* za pravdu SSSR. Prethodnik Vyšinskog na mjestu prokurora (1928.-1931.). Vodio Šahtinski proces i proces Industrijskoj partiji. Osuđen pred Vrhovnim sudom SSSR zbog sudjelovanja u antisovjetskoj organizaciji. Strijeljan.

KRJUČKOV, Petr Petrovič (1889.-1938.)
Tajnik M. Gorkog. Upravitelj Muzeja M. Gorkog od 1937. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

KRUGLJANSKI
Vidjeti pod David, Fritz.

KUJBYŠEV, Valerian Vladimirovič (1888.-1935.)

Član Partije od 1904. Član CK 1922.-1923. i od 1926. Od 1923. *narkom* za radničko-seljačku inspekciju. Načelnik *Gosplana* od 1930. Umro od srčanog udara.

L

LENJIN, Vladimir Iljič (1870.-1924.)
Pravim imenom Uljanov. Revolucionar. Vođa boljševičke frakcije Ruske socijaldemokratske radničke partije. Prvi predsjednik SNK. Začetnik NEP-a. Umro od moždane kapi.

LEVIN, Lev Grigorjevič (1870.-1938.)
Liječnik. Osuđen na smrt na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

LIVŠIČ, Jakov Abramovič, (1896.-1937.)
Član Partije od 1917. Od 1935. zamjenik *narkoma* za vezu. Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran.

LURJE, Moisee Iljič (1897.-1936.)

Pravim imenom Alexander Emel. Član KPNJ od 1922. Od 1933. profesor na Sveučilištu u Moskvi. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

LURJE, Natan Lazarevič (1901.-1936.)

Član KPNJ. Od 1932. živi u SSSR. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

M

MAKSIMOV-DIKOVSKI, Veniamin Adamovič (1900.-1938.)

Član Partije od 1920. Tajnik V. Kujbiševa 1932.-1935. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

MDIVANI, Budu (1877.-1937.)

Član Partije od 1903. Od 1931. do 1936. predsjednik VSNH, *narkom* za laku industriju i zamjenik predsjednika SNK Gruzije. Osuđen zbog terorizma i špijunaže. Strijeljan. Rehabilitiran.

MEDVED, Filip Demjanovič (1889.-1937.)

Od 1930. načelnik lenjingradskog NKVD-a. Nakon ubojstva Kirova uklonjen s položaja i osuđen na tri godine zatvora zbog nemara. Naknadno osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

MENŽINSKI, Vjačeslav Rudoljfovič (1874.-1934.)

Član Partije od 1902. Službenik ČK od 1919. Zamjenik Dzeržinskog od 1923. Načelnik OGPU od 1926. Član CK od 1927. Umro od srčanog udara.

MOLOTOV, Vjačeslav Mihajlovič (1890.-1986.)

Pravim imenom Skrjabin. Član Partije od 1906. Član Politbiroa od 1928. Predsjednik SNK 1930.-1941. Od 1941. do 1957. zamjenik predsjednika Vijeća ministara SSSR.

MRAČKOVSKI, Sergej Vitalevič (1888.-1936.)

Član Partije od 1905. Od 1932. do 1933. načelnik izgradnje pruge Bajkal-Amur. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan.

MURALOV, Nikolaj Ivanovič (1877.-1937.)

Član Partije od 1903. Član CKK od 1925. Isključen iz Partije 1927. Od 1935. do 1937. predsjednik VASHNIL-a. Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran 1986.

N

NIKOLAEV, Leonid Vasiljevič (1904.-1934.)

Ubojica S. Kirova. Navodno agent GPU. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan.

NORKIN, Boris Osipovič (1896.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

O

OLJBERG, Valentin Pavlovič (1907.-1936.)

Član KPNJ. Od 1935. do 1936. profesor na Pedagoškom institutu u Gorkom. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

ORDŽONIKIDZE, Grigorij (Sergo) Konstantinovič (1886.-1937.)

Član Partije od 1903. Član CK 1921.-1927. i od 1930. Član Politbiroa od 1930. Od 1930. predsjednik VSNH. *Narkom* za tešku industriju od 1932. Umro u nerazjašnjenim okolnostima.

P

PEŠKOV, A. M.

Vidjeti pod Gorki, Maksim.

PIKELJ, Rihard Vitoldovič (1896.-1936.)

Član Partije od 1917. Pomoćnik G. E. Zinovjeva. Osuđen na procesu trockističko-

zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

PJATAKOV, Jurij (Georgij) Leonidovič (1890.-1937.)

Član Partije od 1910. Član CK od 1923. do 1927. i od 1930. do 1936. Od 1932. zamjenik *narkoma* za tešku industriju. Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

PLETNEV, Dmitrij Dmitrijevič (1872.-1941.)

Liječnik. Profesor na Sveučilištu u Moskvi. Liječnik u Kremaljskoj bolnici. Na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku osuđen na 25 godina zatvora. Ubijen u zatvoru. Rehabilitiran.

POSTYŠEV, Pavel Petrovič (1887.-1939.)

Član Partije od 1904. Član CK od 1927. Od 1933. tajnik CK KP (b) Ukrajine. Od 1937. poslanik u Vrhovnom sovjetu SSSR. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1956.

PREOBRAŽENSKI, Evgenij Alekseevič (1886.-1937.)

Član Partije od 1903. Od 1921. predsjednik financijskog komiteta CK SKP (b) i SNK RSFSR. Vodeći sovjetski ekonomist u dvadesetim godinama prošlog stoljeća. Strijeljan. Rehabilitiran 1988.

PRIMAKOV, Vitalij Markovič (1897.-1937.)

Komkor. Od 1935. načelnik Lenjingradske vojne oblasti. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

PUŠIN, Gavriil Efremovič (1896.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran posmrtno.

PUTNA, Vitovt Kazimirovič (1893.-1937.)

Komkor. Nagrađen s tri Ordena crvenog znamenja za zasluge u Građanskom ratu. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

R

RADEK, Karl Bergardovič (1885.-1939.)

Pravim imenom Sobelsohn. Član Partije od 1903. Član CK 1919.-1924. Isključen iz Partije

1927., vraćen 1930. Na procesu antisovjetskom trockističkom centru osuđen na 10 godina zatvora. Ubijen u logoru. Rehabilitiran 1988.

RADOMISLJSKI

Vidjeti pod Zinovjev, G. E.

RAKOVSKI, Hristian Georgievič (1873.-1941.)

Član Partije od 1917. Član CK 1919.-1927. Od 1923. *polpred* u Velikoj Britaniji. Od 1925. od 1927. *polpred* u Francuskoj. Na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku osuđen na 20 godina zatvora. Osuđen na smrtnu kaznu 1941. i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

RATAJČAK, Stanislav Antonovič (1894.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran.

REJNGOLJD, Isaak Isajevič (1897.-1936.)

Član Partije od 1917. Od 1929. do 1934. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

RYKOV, Aleksej Ivanovič (1881.-1938.)

Član Partije od 1898. Član CK 1905.-1907. i 1917.-1934. *Narkom* za unutarnje poslove u prvoj sovjetskoj vladi. Član Politbira 1922.-1930. Od 1924. do 1930. predsjednik SNK SSSR. Na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku osuđen na 20 godina zatvora. Rehabilitiran 1988.

RJUTIN, Martemjan Nikitič (1890.-1937.)

Član Partije od 1914. Od 1930. član Prezidija VSNH. Autor *Rjutinove platforme*. Osuđen 1932. na 10 godina zatvora. Osuđen na smrt 1937. i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

ROZENFELJD

Vidjeti pod Kamenev, L. B.

ROZENGOLJC, Arkadij Pavlovič (1889.-1938.)

Član Partije od 1905. Od 1923. do 1924. član *Revvoensoveta*. Od 1930. *narkom* za vanjsku trgovinu. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

RUDZUTAK, Jan Ernestovič (1887.-1938.)

Član Partije od 1905. Član CK od 1920. Od 1931. predsjednik CKK i *narkom* za radničko-seljačku inspekciju. Osuđen na smrt zbog trockizma i špijunaže u korist Njemačke. Strjeljan. Rehabilitiran 1956.

S

SEDOV, Lev Ljvovič (1906.-1938.)

Stariji sin L. Trockog iz njegova drugog braka. Urednik *Biltena opozicije (boljševika-lenjinovaca)*. Umro u bolnici u Parizu.

SEREBRJAKOV, Leonid Petrovič (1888.-1937.)

Član Partije od 1905. Član CK 1919.-1921. Od 1931. načelnik Središnje uprave cesta i autotransporta SNK. Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strjeljan. Rehabilitiran 1986.

SKRJABIN

Vidjeti pod Molotov, V. M.

SMIRNOV, Aleksandr Petrovič (1878.-1938.)

Član CK od 1922. Od 1923. zamjenik *narkoma* za poljoprivredu RSFSR. Od 1928. do 1930. zamjenik predsjednika SNK RSFSR. Osuđen na smrtnu kaznu i strjeljan. Rehabilitiran 1958.

SMIRNOV, Ivan Nikitič (1880.-1936.)

Član Partije od 1899. Član CK 1920.-1921. i 1922.-1923. Od 1923. *narkom* za poštu i telegraf. Isključen iz Partije 1927., vraćen 1930. Drugi put isključen 1933. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strjeljan. Rehabilitiran 1988.

SOBELSOHN

Vidjeti pod Radek, K. B.

SOKOLJNIKOV, Grigorij Jakovlevič (1888.-1939.)

Član Partije od 1905. Prvi *narkom* za financije SSSR. Od 1929. do 1932. *polpred* u Velikoj Britaniji. Od 1933. do 1934. zamjenik *narkoma* za vanjske poslove. Isključen 1936. iz Partije. Na procesu antisovjetskom trocki-

stičkom centru osuđen na 10 godina zatvora. Prema službenoj verziji ubili ga zatvorenici. Rehabilitiran 1988.

STALJIN, Iosif Vissarionovič (1879.-1953.)

Pravim imenom Džugašvili. Heroj socijalističkog rada. Heroj Sovjetskog Saveza. Maršal Sovjetskog Saveza. Generalissimus Sovjetskog Saveza. Član CK od 1912. Član Politbiroa od 1917. *Gensek* od 1922. do 1953. Glavni organizator čistki.

STROILOV, Mihail Stepanovič (1899.-1941.)

Na procesu antisovjetskom trockističkom centru osuđen na 8 godina zatvora. Osuđen 1941. na smrt i strjeljan. Rehabilitiran.

SVERDLOV, Jakov Mihajlovič (1885.-1918.)

Revolucionar. Prvi predsjednik VCIK. Začetnik "crvenog terora".

Š

ŠARANGOVIČ, Vasilij Fomič (1897.-1938.)

Član Partije od 1917. Zamjenik *narkoma* za pravdu Bjelorusije 1921.-1923. Od 1937. glavni tajnik CK KP (b) Bjelorusije. Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strjeljan. Rehabilitiran 1957.

ŠESTOV, Aleksej Aleksandrovič (1896.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strjeljan. Rehabilitiran.

ŠUJSKI, Vasilij Ivanovič (1553.-1612.)

Ruski car. Okrunjen bez pristanka Zemaljskog sabora. Prepustio švedskim saveznicima dio ruskog teritorija.

T

TER-GABRIELJAN, Saak Mirzoevič (1886.-1937.)

Član Partije od 1902. Predsjednik armenskog *sovnarkoma* 1928.-1935. Osuđen na smrtnu kaznu i strjeljan. Rehabilitiran.

TER-VAGANJAN, Vagaršak Arutjunovič (1893.-1936.)

Član Partije od 1912. Osuđen na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

TOLMAČEV, Vladimir Nikolaevič (1886.-1937.)

Član Partije od 1904. Od 1928. do 1930. *narkom* za unutarnje poslove RSFSR. Isključen iz Partije 1933. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1962.

TOMSKI, Mihail Pavlovič (1880.-1936.)

Pravim imenom Efremov. Član Politbiroa od 1922. Od 1929. do 1930. zamjenik predsjednika VSNH. Izbačen iz Politbiroa 1930. Počinio samoubojstvo nakon što je spomenut na procesu trockističko-zinovjevističkom kontrarevolucionarnom bloku. Rehabilitiran 1988.

TROCKI, Lev Davidovič (1879.-1940.)

Pravim imenom Bronštajn. Bivši socijaldemokrat i menjševik. Boljševik od 1917. Član CK od 1917. Član Politbiroa od 1919. Od 1918. do 1925. načelnik *Revvoensoveta*. Vođa opozicije. Isključen iz Politbiroa, CK i Partije. Oduzeto mu državljanstvo. Ubio ga Ramon Mercader u Meksiku.

TUHAČEVSKI, Mihail Nikolaevič (1893.-1937.)

Maršal Sovjetskog Saveza. Od 1925. do 1928. načelnik Glavnog stožera RKKA (Crvene armije). Od 1931. načelnik *Revvoensoveta*. Osuđen na smrt zbog vođenja antisovjetske trockističke organizacije u vojsci i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

TUOK, Iosif Dmitrijevič (1900.-1937.)

Osuđen na procesu antisovjetskom trockističkom centru i strijeljan. Rehabilitiran.

U

UBOREVIČ, Ieronim Petrovič (1896.-1937.)

Zapovjednik prvog reda. Odlikovan s tri Ordena crvenog znamenja. Od 1930. do 1931. zamjenik predsjednika *Revvoensoveta*. Osuđen na smrtnu kaznu i strijeljan. Rehabilitiran 1957.

UGLANOV, Nikolaj Aleksandrovič (1886.-1937.)

Član Partije od 1907. Jedan od vođa "desne opozicije". Član CK 1923.-1930. Od 1928. *narkom* za rad. Strijeljan. Rehabilitiran 1989.

ULJRIH, Vasilij Vasiljevič (1889.-1951.)

Armijski vojni jurist od 1935. General pukovnik pravde (pravosuđa). Od 1926. do 1948. načelnik Vojnog odjela Vrhovnog suda SSSR. Od 1935. do 1938. zamjenik predsjednika Vrhovnog suda SSSR. Vodio najveće političke procese u vrijeme "velikog terora". Poznati povjesničar general pukovnik Dmitrij Volkogonov prozvao ga "živom komponentom Staljinove giljotine".

V

VAREJKIS, Iosif Mihajlovič (1894.-1939.)

Član Partije od 1913. Od 1930. član CK SKP (b). Od 1935. tajnik staljingradskog *obkoma*. Od 1937. tajnik dalekoistočnog *kraj-koma*. Strijeljan. Rehabilitiran 1956.

VASILJEV

Vidjeti pod Arnoljd, V. V.

VYŠINSKI, Andrej Januarjevič (1883.-1954.)

Bivši menjševik. Boljševik od 1920. Od 1931. prokuror RSFSR. Od 1935. do 1939. prokuror SSSR. Od 1939. do 1944. zamjenik predsjednika SNK SSSR. Od 1953. stalni predstavnik SSSR pri UN. Glavni tužitelj u čistkama.

VOROŠILOV, Kliment Efremovič (1881.-1969.)

Član Partije od 1903. Od 1925. načelnik *Revvoensoveta*. Od 1940. zamjenik predsjednika SNK SSSR. Od 1953. do 1960. predsjednik Prezidija Vrhovnog Sovjeta SSSR.

Z

ZELENSKI, Isaak Abramovič (1890.-1938.)

Član Partije od 1906. Član CK od 1922. Od 1931. načelnik *Centrosojuza* (Središnji

savjet potrošačkih društava). Osuđen na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1959.

ZINOVJEV, Grigorij Evseevič (1883.-1936.)

Pravim imenom Radomisljski. Član Partije od 1903. Član CK od 1917. Od 1919. do 1926. predsjednik Izvršnog odbora Kominterne. Od 1921. do 1926. član Politbiroa. Isključen iz Partije 1927., vraćen iduće godine. Ponovo isključen 1932. Osuđen na procesu antisovjetskom trockističko-zinovjevističkom revolucionarnom bloku i strijeljan. Rehabilitiran 1988.

ZUBAREV, Prokopij Timofeevič (1886.-1938.)

Osuđen na smrt na procesu antisovjetskom desničarsko-trockističkom bloku i strijeljan. Rehabilitiran.

Ž

ŽDANOV, Andrej Aleksandrovič (1896.-1948.)

General pukovnik. Član Partije od 1915. Član CK od 1930. Član Politbiroa od 1939.

LITERATURA

A. Knjige

1. Boffa, Giuseppe: Povijest Sovjetskog Saveza I – od revolucije do drugoga svjetskog rata, Otokar Keršovani, Opatija, 1985.
2. Istorija zakonodatel'stva SSSR i RSFSR po ugovornom procesu i organizaciji suda i prokurature 1917-1954 gg: sbornik dokumentov / pod redakcij S. A. Golunskogo: sbornik sastavil L. N. Gusev, Gosudarstvennoe izdatel'stvo juridičeskoj literatury, Moskva, 1955.
3. Legget, George: Čeka – Lenjinova politička policija, Rad, Beograd, 1988.
4. Medvedev, Roy: Buharinove posljednje godine, Globus, Zagreb, 1980.
5. Medvedev: Neka historija sudi, Naprijed, Zagreb, 1989.
6. Medvedev: Svi Staljinovi ljudi, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
7. Poljanski, Nikolaj: Očerk razvitija sovjetskoj nauki ugovornog processa, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva, 1960.
8. Rusko-hrvatskosrpski rječnik (sast. Poljanec / Madatova-Poljanec), Školska knjiga, Zagreb, 1962.
9. Schlesinger, Rudolf: Soviet legal theory, Kegan Paul, Trench, Trubner & co, Ltd., London, 1946.
10. Soviet legal philosophy / [translated by Hugh W. Babb], Harvard university press, Cambridge, 1951.
11. Strogovič, Mihail: Krivični sudski postupak, Naučna knjiga, Beograd, 1948.
12. Vyšinski, Andrej: Teorija sudskih dokaza u sovjetskom pravu, Naučna knjiga, Beograd, 1948.

B. Časopisi

1. Stanković: O sudskom procesu protiv Nikolaja Buharina, Vještak br. 2, 1990., str. 39-43.

C. Zakoni

1. Zakon o kaznenom postupku Republike Hrvatske (pročišćeni tekst), Narodne novine br. 62, 2003.

D. Internet

1. Stenogram procesa Zinovjevu i drugima (na engleskom jeziku): <http://art-bin.com/art/omoscowtoc.html> (i dalje)
2. Stenogram procesa Pjatakovu i drugima (na ruskom jeziku): http://grachev62.narod.ru/Tr_proc/contents.htm (i dalje)
3. Stenogram procesa Buharinu i drugima (na ruskom jeziku): <http://www.hrono.ru/dokum/1938buharin/1938proces.html> (i dalje)
4. Stenogram svjedočenja Trockog pred Deweyjevom komisijom: <http://www.marxists.org/archive/trotsky/works/1937/dewey/> (i dalje)
5. Biografije aktera i kronologija: <http://www.hrono.ru/index.sema> (i dalje)
6. Kazneni zakon SSSR iz 1934. (dijelovi; na engleskom jeziku): <http://www.cyberussr.com/rus/uk-toc-e.html>
7. Smirnov, A. V.: Tipologija ugodovnog sudoproizvodstva (disertacija): <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/sav-d0.htm>
8. Ustav SSSR iz 1936. (na engleskom jeziku): http://www.soviet-empire.com/ussr/constitution/constitution_1936.php
9. Ustav SSSR iz 1936. (na ruskom jeziku): <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1936.htm>
10. Online program za prijevod: <http://babel.altavista.com/>

Summary

COURT PROCEEDINGS IN THE USSR FROM 1936 TO 1938: THE SO-CALLED PURGES AS ABUSE OF CRIMINAL PROCEDURE

*"The more innocent they are, the more they
deserve to die." – B Brecht*

"Salus revolutiae suprema lex." – G. V. Plehanov

The 1930s were marked in the former USSR by what is known as the "Great Terror". When observing this period from the perspective of criminal procedural law, the author of this text deals with the three largest and most important processes. By presenting the course of each procedure from the indictment to the execution of the punishment, the author claims that, after a preliminary agreement among the investigating bodies, the court, the prosecutor and the state authority, a total of 54 defendants were falsely accused and sentenced in violation of fundamental human rights and the universal postulates of the science and practice of criminal procedure, and partially also of the positive legislation of the USSR. Through a brief historical overview, political disagreements at the top of the Soviet state are identified as the cause of such conduct. This was an abuse of the very institution of criminal procedure, as a means through which the state ensures that no innocent person is convicted of a criminal offence, and that a sentence or other measure is pronounced against the perpetrator of a criminal offence, within legal conditions and through a lawful procedure. The author concludes that such abuse of the law for routine political reasons has extremely serious negative consequences, and warns that such phenomena still exist today.

